

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

**Avrupa Birliği, Aktörler ve
Suriye Krizi**

ISBN

978-605-4202-48-5

Editör

Zelal Başak Kızıllan

İç Düzen ve Kapak Tasarım
Abdullah Özgür ORAL

Matbaa Sertifika No: 22114

Birinci Baskı
Mart 2019
Mardin

Baskı-Cilt

Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık
Yayıncılık Amb. Dağ. San. ve Tic. Ltd. Şti
0482 213 16 56 - 212 11 58

Copyright© Artuklu Üniversitesi Yayınları
Mardin Artuklu Üniversitesi, Artuklu Yerleşkesi,
Diyarbakır Yolu, Artuklu / Mardin
Tel : +90 482 2134002 • Fax : +90 482 2134004 •
web : www.artuklu.edu.tr

Giriş

Suriye Krizi Bağlamında Avrupa Birliği ve Bölgesel Aktörler: Farklılaşan Dış Politika Tercihleri, Kesişen Hedefler	1	Zelal Başak Kızılkın
---	---	----------------------

Birinci Bölüm

The Actorness of the European Union in the post Arab Uprising	23	Zelal Başak Kızılkın
--	----	----------------------

İkinci Bölüm

Türkiye ile Fransa, İngiltere ve Almanya'nın Suriye Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi	49	Enes Bayraklı
--	----	---------------

Üçüncü Bölüm

Rusya'nın Suriye Politikasını Anlamak	87	Melih Kazdal
--	----	--------------

Dördüncü Bölüm

Suriye Krizi ve Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Türkiye - Rusya Ekonomik İlişkileri	119	Ömer DORU Mehmet Nazım UYGUR
--	-----	---------------------------------

Beşinci Bölüm

İç ve Dış Politika Analizi Çerçevesinde Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası	145	Hasibe Gül Sevinç
---	-----	-------------------

Altıncı Bölüm

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikası	167	Mehmet İhsan Özdemir Mohamad Rashid
---	-----	--

ÖNSÖZ

2011 yılında Deraa kentinde yaşayan 15 çocuğun yazdıkları rejim karşıtı slogan gerekçesiyle tutuklanıp, işkenceye maruz kalmaları üzerine başlayan Suriye iç savaşının patlak vermesinden bu yana yaklaşık sekiz yıl geçti. Daha demokratik, daha adil bir Suriye için düzenlenen barışçıl gösteriler çok kısa bir sürede tüm Suriye'ye yayıldı. Gösteriler önce çatışmaya, daha sonra da etkileri yıllarca sürecek bir iç savaşa dönüştü. Uluslararası toplumun Esad'ı iktidardan uzaklaştırmaya yönelik önce diplomatik, daha sonra da askeri girişimleri iç savaşa küresel bir boyut kazandırdı. Bölgesel güçler, savaşın maliyetini daha az üstlenme pahasına radikal unsurları vekil aktörler olarak silahlandırdılar. Çatışmalardan kaçan binlerce Suriyeli Akdeniz'in sularında yaşamlarını kaybetti. Suriye krizi hem Batı, hem de Arap devletlerinin değerlerini sorgulayan bir turnusol kağıdına dönüştü. Bugün itibariyle Suriye kazanımı olmayan bir savaş muğlaklığını taşımaktadır.

Bu anlamda elinizdeki çalışmanın hazırlanması iki temel gerekçeden kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, Suriye krizine angaje olan AB gibi ulus-üstü ve bölgesel aktörlerin savaşın başlamasından bu yana değişen dış politika tercih ve araçlarını saptamaktır. İkinci olarak, Suriye savaşında aktörlerin farklılaşan pozisyonlarını anlayarak, Suriye krizinin çözümüne ve Suriye halkının hayatlarının iyileştirilmesine ilişkin bir perspektif geliştirmeye katkı sunmaktır.

Kitabımızın yayınlanmasına katkıda bulunan bölüm yazarlarımıza ve çalışmamızın yayınlanmasına olanak tanıyan Mardin Artuklu Üniversitesi'ne teşekkürlerimi sunarım.

Zelal Başak Kızıllan

GİRİŞ

Suriye Krizi Bağlamında Avrupa Birliği ve Bölgesel Aktörler: Farklılaşan Dış Politika Tercihleri, Kesişen Hedefler

Zelal Başak Kızılkın¹

Giriş

Arap İsyanlarının başlamasına neden olan Tunuslu seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin kendisini 18 Aralık 2010 tarihinde yakmasından bu yana tam sekiz yıl geçti. Bu süreç zarfında isyanlar domino taşı etkisiyle bir çok ülkeye yayıldı. Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde yıllardır egemenliklerini sürdüren baskıcı ve diktatör rejimler birer birer yıkılmaya başladı. Ayaklanmaların hemen ardından, yirmi üç yıldır Tunus'u yöneten Zeynel Abidin Bin Ali iktidarı terk etmek zorunda kaldı ve Tunus'ta demokratik seçimler yapıldı. Fakat Arap Baharından etkilenen Mısır, Libya, Yemen ve Suriye gibi diğer ülkelerde Tunus'taki gibi barışçıl bir geçiş süreci olmadı. Tunus'taki gösterilerin hemen ardından Mısır'da patlak veren isyanlar sonucunda, kırk yıldan bu yana Mısır'ı yönetmekte olan Hüsnü Mübarek görevinden alındı. Daha sonra yapılan demokratik seçimleri Müslüman Kardeşler kazandı ve Muhammed Mursi cumhurbaşkanı oldu. Ancak Muhammed Mursi, Sisi darbesiyle 3 Temmuz 2013'te iktidardan indirildi; darbe karşıtı gösteriler ise oldukça kanlı bir şekilde bastırıldı. Libya'daki protestolar bir iç savaşa dönüştü. İsyancıların Libya'yı kontrol altına alması ve kırk iki yıldır iktidarda olan Muammer Kaddafi'yi linç ederek öldürmesi, Libya'da ciddi bir istikrasızlık ve güvenlik sorununun

1

¹ Dr. Öğr. Üyesi Zelal Başak Kızılkın, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

oluşmasına neden oldu. Yemen de tıpkı Suriye gibi iç savaşa sürüklendi. İsyancılar sonucunda otuz üç yıldır iktidarda olan Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih koltuğundan indirilip, yerine Rabbuh Mansur getirildi. Bu durum Şiiilerin bir kolu olan Husiler ile iktidar arasında sonu gelmez bir iç savaşa neden oldu.

2 Arap baharının en kanlı ve insani sonuçları bakımından en ağır örneğiysen Suriye’de yaşandı. İsyancılar hızlı bir biçimde Esad güçleri ve rejim karşıtı güçler arasında cereyan eden bir iç savaşa dönüştü. Diğer tüm örneklerden farklı olarak; birçok devlet ve devlet dışı aktörün angaje olduğu iç savaş, küresel bir savaşa dönüştü. İç savaşta Esad rejimini destekleyen İran ve Rusya ve onun karşısında yer alan ABD ve Avrupa devletleri gibi küresel güçler ve söz konusu küresel güçlerle birlikte hareket eden Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölgesel güçler yer aldı. Tüm resmi daha karmaşık bir hale getiren unursa bölgesel ve küresel güçlerin desteklediği devlet dışı, vekil aktörlerin iç savaşa radikal unsurlar olarak dahil olmasıydı. Kısaca toplamak gerekirse Orta Doğu ülkelerindeki baskıcı rejimlere, işsizlik ve yolsuzluğa karşı bir başkaldırı ve Orta Doğu ülkelerinin demokratikleşmesine ilişkin bir umut dalgası olan Arap Baharı, yerini kısa sürede istikrarsızlığa ve radikalleşmeye bıraktı.

Arap İsyancıları sadece meydana geldiği ülkeleri değil, bölgesel ve küresel aktörleri de yakından etkiledi. Özellikle Avrupa Birliği üyeleri gibi batılı aktörler, bir yandan Arap isyanlarının gerçekleştiği Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki demokratikleşme sürecini desteklerken, diğer taraftan da bölgede güvenlik ve istikrarı sürdürmeye çabaladı. Ancak radikalleşme, yasadışı göç, yabancı savaşçılar ve terörizm gibi AB varoluşuna ilişkin tehditler ile karşı karşıya kalan AB, normatif değerlerinden sapmada bir sakınca görmedi. Normatif değerlere ilişkin herhangi

bir kaygısı olmayan bölgesel aktörler ise, jeostratejik çıkarlarını veya güvenlik kaygılarını merkeze alarak hareket ettiler.

Bu bağlamda, Arap Baharının neden olduğu dinamikler bölgesel ve küresel aktörlerin Orta Doğu'da ortaya çıkabilecek krizlerin çözümünde veya demokratikleşme süreçlerinde ne derecede güçlü bir rol oynayabileceğine ilişkin önemli bir veri sunmaktadır. Çalışmamızın temel hedefi Suriye krizini merkeze alarak, krize doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olan devletlerin ve Avrupa Birliği gibi bölgesel örgütlerin dış politika stratejilerini, hedeflerini ve araçlarını analiz etmektir.

Çalışmanın iki temel amacı söz konusudur. İlk amaç, AB ve diğer uluslararası ve bölgesel aktörlerin Suriye krizine nasıl tepki verdiğini analiz etmeye ilişkin genel bir çerçeve sunmaktır. İkinci amaç ise, aktörlerin Suriye krizine yönelik hedeflerini ve bu hedefleri yerine getirebilmek için başvurdukları araçları saptamaktır. Bu iki araştırma sorusunu ele alabilmek için de, kitabımızda yer alan diğer makalelerin de atıfta bulunduğu “dış politika analizi kurumsal çerçevesi” tartışılacaktır. Aktörlerin tercihlerini çıkarlar, kimlik/ideoloji ve güvenlik gibi üç temel parametrenin belirlediği iddia edilecektir.

Makale temel olarak üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Suriye krizine angaje olan aktörlerin dış politika tercihlerini analiz edebilmek için 'dış politika analizi kurumsal çerçevesi' tartışılmaktadır. İkinci bölümde, Suriye krizine angaje olan Avrupa Birliği gibi ulus-üstü ve diğer bölgesel aktörlerin dış politika amaç ve araçlarını saptamaktadır. Üçüncü bölümde, aktörlerin genel olarak Arap Baharına ilişkin, özel olarak da Suriye krizine yönelik tercihlerini belirleyen parametreler tartışılacaktır. Son olarak da, kitabımıza konu olan bölümler kısa bir biçimde ele alınacaktır.

1. Kuramsal Çerçeve Olarak Dış Politika Analizi

4 Dış politika analizi bir kuramsal çerçeve olarak devletlerin, kurumların ve insanların dinamik bir uluslararası sistem içerisinde birbirleriyle nasıl ilişki kurduğunu analiz etmektedir. Dış politika sürecinde aktif rol oynayan devlet ve AB gibi devlet dışı aktörler; diplomasi, yaptırımlar ve askeri müdahale gibi çeşitli araçlar kullanarak, iç politika ve dış çevre arasında bulanıklaşan konularda, ulusal çıkarlarını gerçekleştirme adına bir çok dış politika tercihinin benimsemektedir (Alden & Aran, 2017 s:1). Giderek daha karmaşık bir ortamda faaliyet gösteren bu aktörler; savaş, barış ve refah konusunda hayati öneme sahip bir dizi dış politika kararını etkilemektedir (Alden & Aran, 2017 s:1). Bu nedenle, her hangi bir dış politika tercihinin anlamak için iki temel perspektife sahip olmak gerekmektedir. Bunlardan ilki, uluslararası politikanın katmanlı yapısı ve karmaşıklığını ve iç-dış politikanın bir birini etkileme potansiyelini göz önünde bulundurmadır. İkincisi ise, gerek küresel, gerekse bölgesel olsun herhangi bir dış politika tercihinin neden olan dış politika amaç ve söz konusu amaçları gerçekleştirmek için benimsenen strateji ve araçların neler olduğunu saptamaktır.

Kuramsal bir çerçeve olarak dış politika analizi, dış politika çıktılarından ziyade, dış politika yapım sürecine odaklanmaktadır. Bu nedenle, kitabımızın temel konusu olan Suriye krizine angaje olan AB gibi ulus-üstü ve bölgesel aktörlerin motivasyonları, karar verme yapıları ve dış politika seçimlerini şekillendiren daha geniş bir bağlamın bir arada ele alınmasını sağlayacak bir niteliğe haizdir. Elinizdeki çalışmanın temel çıkış noktası olması itibarıyla, öncelikli olarak devletlerin dış politika amaçları ve bu amaçları gerçekleştirmek için seçtikleri stratejiler ve araçlar analiz edilecektir.

1.1. Dış Politika Amaçları

Uluslararası ilişkiler teorisyenleri, dış politika amaçlarının önceden tanımlanmış, her koşulda, her ülke için “zamansız, evrensel ve geçerli” olarak kabul edilen niteliklerinin olduğunu iddia etmiştir (Morin & Paquin, 2018 s: 19). Söz konusu analistler devletlerin dış politika hedeflerini uluslararası sistemin istikrarını sağlama, sermaye birikimi, göreceli gücün artırılması, liderlerin iktidarlarının sürekliliği, ve ulusal kimliğin yeniden üretilmesi olarak tanımlamıştır (Morin & Paquin, 2018 s: 19). Ancak uluslararası ilişkilerde her devletin genel geçer tek bir dış politika hedefi yoktur. Aktörler bazen birbirinden farklı, hatta bir biriyle çelişkili bir çok dış politika amacı güdebilirler. Hedefleri belirleyen ulusal çıkarlar belli bir tarihsel zaman dilimine, ülkelere ve liderlere göre değişebilir. Sonuç olarak, her durumda ve konuda her aktör için geçerli olan bir dış politika hedefi yoktur.

5

Suriye krizine angaje olan devlet ve devlet dışı aktörlerin de kriz süresince farklılaşan ve kimi zaman birbiriyle çelişkili dört temel dış politika hedefi söz konusudur. Sönmezoğlu (2014 s: 365) ile paralel olarak, Suriye krizine angaje olan devletlerin dış politika hedeflerini a) var olmaya ilişkin amaçlar, b) güvenlik, hayati çıkarlar ve prestij yelpazesi üzerindeki amaçlar, c) uzun dönemli jeopolitik amaçlar, d) ideolojik amaçlar olarak kategorilere ayırmak mümkündür. Var olmaya yönelik amaçları devletlerin anarşik uluslararası sistemde mevcudiyetlerini ve ülkesel bütünlüklerini korumaya yönelik hedeflerdir. Güvenlik-prestij yelpazesindeki amaçlar ise klasik-sert güvenlik ve geniş-yumuşak güvenlik boyutlarından oluşan amaçlardır. Geniş güvenlik çerçevesinde, göç, iltica, radikalleşme ve insan kaçakçılığı gibi konular yumuşak güvenlik sorunlarını oluşturmaktadır. Klasik sert güvenlik kavramında “güvenliği” sadece dış tehditlere yönelik bir olgu olarak ele almak

mümkündür (Leffler, 2017 s: 123-136; Sönmezoğlu, 2014 s:368). Aktörlerin ayrıca uzun vadeli jeopolitik ve ideolojik amaçları söz konusudur. Yani devletler bir değerler sistemini ve ideolojiyi yayma gibi hedeflere de sahip olabilir.

1.2. Dış Politika Araçları

Dış politikada aktörler yukarıda belirtilen amaçları gerçekleştirmek için çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri araçlara başvurabilirler. Bu genel çerçeve temelinde, Morin ve Paquin (2017) dış politika araçlarını temel olarak üç kategoriye ayırmaktadır. İlki, fikirlerin sürdürülmesini veya değiştirilmesini hedefleyen sosyalleşme; ikincisi, çıkarların korunmasını veya değiştirilmesini hedefleyen zorlama; üçüncüsü bir yabancı devletin iç politik yapılarının korunmasını veya değiştirilmesini hedefleyen müdahaledir (Morin & Paquin, 2018). Bu kategorilerin her biri alt kategorilere sırayla ayrılabilir.

İlk araç kategorisi olan sosyalleşme, inançların, değerlerin ve fikirlerin bir aktörden diğerine aktarılması olarak tanımlanabilir. (Alderson, 2001; Morin & Paquin, 2018; Schimmelfennig, 2003). Fikirlerin iki biçimde yayılması söz konusudur. Fikirler ya rasyonaliteye dayanan bir iletişim sonucunda ya da retorik eylem vasıtasıyla yayılabilir (Morin & Paquin, 2018). Bir başka ifadeyle, aktörler bir iletişim süreci sonunda güçlü argümanlarla diğer bir aktörün fikrini değiştirebilir. Diğer bir yöntem ise Risse (2003) ve Keck and Sikkink (1999) tarafından belirtildiği gibi, aktörler belirli hedeflere ulaşmak için bir takım retorik argümanlar geliştirebilir.

İkinci araç kategorisi ekonomik önlemler ya da yaptırımlardır. Ekonomik yaptırımlar bir siyasi hedefi gerçekleştirmek adına devletlerin ambargo, boykot, abluka gibi dış ticarete ilişkin önlemler ve/veya dış yardımın sağlanması ve

kaldırılması gibi finansal tedbirleri kapsamaktadır (Sönmezoğlu, 2014 s: 485). Böylesi bir kavramsallaştırmada, ekonomik önlemler sadece amaçlar bakımından ele alınmamakta ve siyasi bir etki doğurması da beklenmektedir (Holsti, 1967 s:242).

Sönmezoğlu'nun çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi, iktisadi önlemlerin hedefi “önlemi uygulayan ülkeler ya da örgüt açısından arzulanan bir konum ya da tutuma yöneltmek amacı ile onu bazı değerli şeylerden yoksun bırakma ve/veya bazı değerli şeyler ile ödüllendirmesidir” (Sönmezoğlu, 2014 s:485). Bu anlamda önlemler hem ödül temelli, hem de ceza temelli olabilirler (Crumm, 1995).

Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinde başvurmuş olduğu önlemler ödül temellidir. AB hem komşuluk politikasında, hem de genişleme sürecinde demokrasi, insan ve azınlık haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi AB'nin üzerine bina edildiği değerleri geliştirmesi karşılığında, üyelik görüşmelerinin başlaması, nihai üyelik, mali ve insani yardımlar gibi ödülleri ilişki içinde olduğu hedef ülkelere aktarma taahhüdünde bulunmuştur (Grabbe, 2002; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2004; Sedelmeier, 2004). AB pozitif önlemleri— Doğu Avrupa ülkelerinin demokratik dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Avrupa Birliği, MENA ülkelerindeki demokratik değişimi komşuluk politikası ile etkilenmiştir (Kızılkın, 2018 s:86), Ancak, pozitif önlemler aday ülkelerdeki kadar etkileri itibariyle, MENA ülkelerinde başarılı olamamıştır. Kızılkın'ın bu kitapta da iddia ettiği gibi, AB güvenlik ve istikrar ikilemi ile karşı karşıya kaldığı zaman, istikrardan yana tercihini kullanmıştır (Kızılkın, 2019). AB'nin bu tutumu özellikle Arap Baharıyla birlikte daha bir netlik kazanmıştır (Dandashly, 2018 s:62).

Ceza temelli yaptırım mekanizmaları ticarete ilişkin önlemlerdir. Lindsay'a göre ticarete ilişkin ceza temelli

yaptırımlar bir devletin ticaretinin büyük bir bölümünü başka bir ülkedeki dış politika hedefine ulaşmak için askıya alan önlemlerdir (Lindsay, 1986 s:154). Ticari yaptırımların temel olarak beş hedefi vardır (Lindsay, 1986 s:154). Bunlar a) yaptırımı uygulayan devletin diğer bir devleti isteklerine boyun eğdirmesi, b) yaptırımı uygulayan devletin başka bir devletin rejimini değiştirmeyerek liderini iktidardan indirmesi veya tüm rejimi yıkması, c) yaptırımı uygulayan devletin başka bir devleti gelecekte oluşabilecek davranışlardan caydırması, d) yaptırımı yapan devletin uluslararası arenada yer alan diğer devletlere sembolik bir mesaj göndermesi, e) iç politikada dış politika ile beklentileri karşılama ve dış politikada iç destek sağlamadır.

8 Son dış politika aracı ise siyasi ve askeri müdahalelerdir. Morin and Paquin (2018) belirttiği gibi, tüm müdahaleler genel itibariyle bir devletin iç işlerinde yapısal bir değişimi sağlamak adına yapılan düzenlemelerdir (s:37). Siyasi müdahalenin iki amacı vardır. Ya hedef ülkedeki rejimin yıkılması için muhalif grupları destekleme, ya da zayıf bir iktidarı destekleyerek istikrarı sağlamaktır (s:37). Devletler başka bir devlete askeri müdahalede bulunup, söz konusu devletin siyasi tercihlerini de etkileyebilirler.

2. Suriye Krizinde Aktörler, Dış Politika Hedef ve Araçları

Suriye krizi geleneksel çatışma biçimlerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Çok sayıda devlet ve devlet dışı aktörün müdahil olduğu, savaş esnasında aktörlerin hem dış politika hedeflerinin, hem de araçlarının farklılaştığı bir iç savaş olma niteliğini aşan, kompleks bir yapıya sahiptir. Suriye iç savaşı ABD ve Rusya gibi aktörlerin dahil olmasıyla küresel; Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi ülkelerin angaje olmasıyla bölgesel bir çatışmaya dönüşmüştür. Küresel aktörlerin vekil savaşçıları

kullanması nedeniyle de jeostratejik bir vekalet savaşıdır. Bu nedenle, krize hangi aktörlerin dahil olduğunu ve söz konusu aktörlerin yukarıda tartışılan hedef ve araçlardan hangisini benimsediği oldukça önemlidir.

Suriye krizine ABD, AB ve Rusya gibi üç küresel güç, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi üç bölgesel güç ve IŞİD, Özgür Suriye Ordusu, Hizbullah, YPG gibi devlet dışı aktörler dahil olmuştur. Bunlar dışında rejim güçleri ve irili ufaklı muhalif gruplar ve diğer bölgesel aktörler krizin içinde yer almakla birlikte, savaşın gidişatını belirlemede önemli bir etkinlikleri olmamıştır.

Suriye krizine angaje olan aktörlerin dış politika hedef ve araçlarında önemli farklılıklar ve paralellikler vardır. Örneğin, ABD ve Avrupa Birliği'nin Suriye'ye yönelik dış politika tercihleri önemli benzerlikler taşımaktadır. Her iki aktörde Arap baharını Ortadoğu halklarının demokrasi ve insan hakları talebiyle, otoriter ve baskıcı rejimler karşısında ayaklanması olarak adlandırmıştır. Arap baharının ilk yıllarında ABD ve Avrupa Birliği isyan dalgasından etkilenen ülkelerin demokratik değişim süreçlerine destek vermiştir. Ancak her iki aktör de zamanla Arap Baharına ilişkin bakış açılarını ve buna paralel olarak da politika hedef ve tercihlerini değiştirmişlerdir.

Bayraklı (2019) tarafından da bu çalışmada belirtildiği gibi, AB'nin Arap Baharına ilişkin dış politika hedefleri hem normatif, hem de güvenliği ve çıkarı merkeze alan ikili bir ölçekte ilerlemiştir. AB ve ABD gibi aktörler terörizme karşı koymak, nükleer silahların yayılmasını durdurmak, serbest ticaret akışını güvenceye almak, bölgenin ve özellikle İsrail'in güvenliğini korumak ve Arap-İsrail barışını sürdürmek gibi bir dizi temel çıkarı takip etmeye devam etmiştir (Huber, 2015 s:61). Ama aynı zamanda, iki aktörde demokrasi, insan hakları, şiddet ve baskı

kullanımına karşı çıkma, siyasi ve ekonomik reform gibi bir dizi temel ilkenin benimsenmesini de desteklemiştir (ibid). Ancak zaman içerisinde çıkarlar ve normların sürdürülmesine ilişkin bu denge normların aleyhine bozulmuştur. Ortadoğu’da sürdürülen normatif eksenli dış politika tercihleri 2013 yılında Amerikan büyükelçisinin Libya’da öldürülmesiyle önemini yitirmeye başlamış ve IŞİD’in Suriye’de güç kazanması ile tamamen ortadan kalkmıştır. Suriye krizi bağlamında ele alınacak olursa, Esad’ın iktidardan alınması hedefi yerini terörizm ve özellikle AB için yasadışı göçle mücadeleye bırakmıştır.

10 Ancak hem ABD, hem de AB için Suriye’nin jeostratejik önemine rağmen, Suriye krizine verdikleri tepki stratejik vizyonunun ve somut dış politika hedeflerinin noksanlığına işaret etmektedir. Türkiye ve Rusya’nın benimsediği proaktif bir dış politika yerine, Dandashly ve Risse’nin de iddia ettiği gibi “bekle ve gör” politikasını sürdürmüş ya da sistematik ve kimi zaman tutarlı olmayan bir dış politikayı tercih etmişlerdir (Dandashly & Risse, 2015 s:3).

Araçlar bakımından incelendiğinde, ABD ve AB doğrudan askeri bir güç kullanmamıştır. Bunun yerine güç kullanma tehdidinde başvurmuşlardır. Güç kullanma tehdidi istenilen sonuçları doğurmada etkili olmayınca, muhalefetin sınırlı bir biçimde silahlanmasına katkıda bulunulmuştur. Aynı zamanda, negatif koşulluluk ilkesini esas alarak, Suriye’deki ekonomik yaptırımlar ve silah ambargosuyla Esad rejiminin gücünü kırmaya çabalamışlardır. Yukarıda kaba hatlarıyla çizilen kuramsal çerçeveyi tekrar ziyaret ettiğimizde, ABD ve AB’nin reaktif bir dış politika stratejisi izlediğini, savaşın ilk yıllarında retorik eylem ve negatif temelli iktisadi önlemleri benimsediğini ve daha sonra sınırlı ve dolaylı bir askeri müdahaleye başvurduğunu iddia etmek mümkündür.

ABD ve AB'den farklı olarak Rusya, Suriye'ye yönelik proaktif bir dış politika sürdürmüştür. Bu çalışmada Kazdal (2019) tarafından belirtildiği gibi, Rusya'nın Suriye'ye ilişkin dış politika tercihlerini belirleyen ideolojik, siyasi, askeri ve iktisadi gerekçeler olmuştur. Tarihsel olarak Rusya'nın sıcak denizlere inme stratejisi, Suriye'ye yönelik ilgisini diri tutmuştur. Ayrıca Rusya, Sovyetler Birliği döneminde Suriye ile stratejik bir ortaklık geliştirmiş ve Batı'ya karşı bir ittifak oluşturmuştur. Böylece Rusya hem ideolojik olarak Orta Doğu'da bir müttefik bulmuş, hem de askeri olarak Akdeniz'de bir limanı kullanabilme şansını yakalamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Rusya, Suriye ile olan yakın ilişkilerini sürdürmüştür.

Rusya'nın Suriye'deki dış politika hedefleri, Rusya'nın genel dış politika yönelimleri ile bağlantılıdır. ABD'nin küresel hegemonyasına ve buna paralel olarak da tek kutuplu bir dünya düzeni oluşturma stratejisine yönelik bir tepkidir. Rusya'nın Suriye politikası ABD etkisinin eski Sovyet coğrafyasına doğru yayılmasına ve Amerika'nın çevreleme politikasına karşı geliştirmiş olduğu reaktif bir pozisyondur (Çalışkan, 2016 s: 2). Ayrıca Rusya küresel bir güç olma arayışındadır. Suriye'de kontrolü ele geçirmesi Rusya'nın güvenliğine pozitif bir katkı sağlayacak ve enerji politikalarında önemli bir güç unsuru olacaktır. Bu anlamda, Sovyet coğrafyası dışında kalan tek askeri üssü olan Suriye'deki Tartus üssünün güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir. Bu üs, Rusya için ABD'yi dengelemek açısından da önemlidir.

Rusya, söz konusu hedefleri yerine getirmek için çok farklı dış politika araçlarını kullanmıştır. Savaşın ilk yıllarında diplomatik yöntemlere başvurmuş ve Esad rejimine desteğini uluslararası arenada ifade etmiştir. Suriye'ye askeri müdahaleyi mümkün kılacak yaptırım ve tasarıları BM Güvenlik Konseyi

düzeyinde veto etmiştir. Bunu yaparken da, Esad rejimine askeri yardım sağlamıştır. 2015 yılında savaşın giderek yoğunlaşmasıyla birlikte, Rusya savaşta net bir tarafa dönüşmüş ve Esad yönetimiyle birlikte askeri operasyonlar yürütmüştür. Rus uçağının Türkiye tarafından düşürülmesiyle birlikte, S-400 hava savunma sistemini Suriye’de konumlandırmıştır.² Doru and Uygur (2019) tarafından da belirtildiği gibi, jet krizi Türkiye-Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin bozulmasına da neden olmuştur.

12

Suriye krizine angaje olan aktörlerden diğer biri de Türkiye’dir. AB ve ABD’ye kıyasla Türkiye de Suriye krizine yönelik proaktif bir dış politika sürdürmüştür. Özel olarak Suriye krizinde ve genel olarak Orta Doğu politikasında Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik dış politikasının temel hedefi bölgesel hegemonyasını iç hegemonyasını koruyacak ve inşasına katkıda bulunacak biçimde şekillendirmektir. Kitabımızda Sevinç-Gül (2019) tarafından tartışıldığı gibi, AKP iktidarının Suriye politikasının iç politikaya yönelik bir boyutu da söz konusudur. Özellikle Arap baharı patlak vermeden önce, AKP bir taraftan ekonomik büyüme stratejisi ve demokratikleşme reformlarıyla tabanına siyasi bir alan açmıştır. Bölgesel etkisini artırmak için de, dış ilişkilerinde yumuşak gücünü kullanmıştır. Söz konusu süreç AKP hükümetinin Orta Doğu’daki popülaritesini artırmış, ancak Türkiye’nin dış ilişkilerinde gerçek dönüşüm Arap baharının patlak vermesiyle başlamıştır. Yeni bölgesel ortam, AKP’nin bölgesel özlemlerini ve bu özlemleri gerçekleştirmek için gerekli araçları yeniden tanımlamasına neden olmuştur.

Arap Baharıyla birlikte AKP çıkara dayanan ve daha çok yumuşak güç enstrümanlarına başvurduğu dış politika strateji ve araçları yerine, kimlik-ideolojik eksenli normatif bir perspektif benimsemiştir. Müslüman Kardeşler geleneğinden doğan AKP,

² NTV Rusya, S-400 füzelerini Suriye’ye konuşlandırdı. 26.11.2015.

Arap Baharıyla birlikte Orta Doğu'da faaliyet gösteren Müslüman Kardeşlere olan ideolojik yakınlığını kullanmıştır. Kendisini her zaman daha geniş bir İslami hareket ağının parçası olarak görmesine rağmen, AKP Arap Baharına kadar Müslüman Kardeşlerle arasına mesafe koymuştur. Arap Baharının hemen ardından oluşan küresel ve bölgesel ortam AKP'nin kimlik kartını daha yoğun bir şekilde kullanmasına ve Orta Doğu'daki pragmatik ve çıkara dayanan dış politika tercihlerini geride bırakmasına neden olmuştur. Bölgesel hegemonyasını inşa edebilmek için de, Müslüman Kardeşlere yakın siyasi partilerin Ortadoğu'da iktidara gelmesini desteklemiştir.

Dış politikadaki bu dönüşüm Arap Bahar'ına kadar barışçıl bir dış politika izlediği Esad rejimi ile AKP'nin ilişkilerini negatif bir biçimde etkilemiştir. Esad rejiminin kısa bir sürede devrileceğini hesap eden AKP Suriye'deki muhalif güçleri desteklemiştir. Bunun için önce Esad'ı iktidarı bırakması konusunda ikna etmeye çalışmış, başarılı olamayınca muhalif güçlere askeri olarak yardım ve eğitim sağlamış ve en nihayetinde uluslararası topluma Suriye'ye müdahalede bulunmak için çağrıda bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin Suriye'deki dış politika hedefleri zaman içerisinde değişmiştir. Suriye'nin kuzeyinde PYD tarafından bir Kürt kuşağının oluşturulması ve bu durumun Türkiye'nin bütünlüğünü tehdit eder boyuta gelmesi, Türkiye'nin bölgesel hegemon olmaya yönelik dış politika hedefinden toprak bütünlüğünü koruma amacına yönelmesine neden olmuştur. Değişen bu dış politika stratejisine bağlı olarak Türkiye'nin dış politika araçları da değişmiştir. Türkiye zaman içerisinde askeri müdahaleden, güvenli bölge inşasına kadar radikal enstrümanları benimsemiştir.

Suudi Arabistan da Suriye krizinde aktif rol oynayan aktörlerden bir tanesidir. Kitabımızda Özdemir and Rashid (2019)

tarafından belirtildiği gibi, Suudi Arabistan'ın Suriye politikasının kökeni Ortadoğu'da tarihsel olarak devam eden bölgesel güç yarışına kadar gitmektedir. Arap Baharından önce İran'ın egemenliğindeki Suriye, İran ve Lübnan'dan oluşan Şii eksenyle; Irak, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt gibi Körfez ülkelerinin Suudi Arabistan liderliğinde bir araya gelmesiyle oluşan Selefi/ Vehhabi eksen arasında güçlü bir rekabet yaşanmaktadır. Söz konusu çatışmanın temelinde İran'ın Şii eksenli yayılmacı politikalarının, Suudi Arabistan başta olmak üzere Sünni Arap dünyasında oluşturduğu güvenlik kaygısıdır (Deniz, 2018 s:77). Özellikle 2003 yılından bu yana, İran'ın Şiiilerin yaşadığı ülkelerde etkisini artırması ciddi bir Şii nüfusu olan Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir.

14

Bu çerçevede, Suudi Arabistan da tıpkı Türkiye gibi Suriye'ye ilişkin iki temel dış politika hedefi sürdürmüştür. Bunlardan ilki hayatta kalma ve Suudi devletinin bekasını sağlama gibi varoluşsal hedeflerdir. Amerika'nın Arap Baharına kadar Orta Doğu'ya ilişkin temel politikası Suudi Arabistan ve Mısır gibi yandaş ülkelerde özgürlük yerine istikrarı desteklemektir. Ancak Obama yönetimi sadece çevredeki Orta Doğu ülkelerinde değil, aynı zamanda merkez ülkelerde demokratikleşme adımlarının atılmasını beklemekteydi. Mısır'daki Hüsnü Mübarek gibi Amerika'nın stratejik bir müttefikin Amerika'nın cesaretlendirmesiyle yıkıldığını tecrübe eden Suudi Arabistan, Amerikan yönetimine sonsuza dek güvenemeyeceğini anlamış, isyanların kendi ülkelerine sıçramasından endişe duymuştur. Bu durum onları Suriye ve Yemen'de aktif bir bölgesel politika benimseye yönlendirmiştir. İkinci ise, Suudi Arabistan Suriye'de Sünni bir rejim inşa ederek İran liderliğindeki Şii eksenini karşısında gücünü artırmayı hedeflemiştir. Esad rejimi İran'ın önemli bir stratejik ortağı

olması nedeniyle, Suriye'nin gücünü kırmak büyük ölçüde İran'ın gücüne meydan okumak anlamına gelmekteydi.

Toplamak gerekirse, Suudiler ve diğer Körfez ülkeleri için Suriye'de bir mevzi kazanmak özellikle Irak, Suriye ve Lübnan ekseninde cereyan eden bölgesel nüfus mücadelesinde üstünlük sağlamak anlamına geliyordu. Dahası İran'ın Suriye krizine müdahil olması ve iç savaş sonucunda güç kazanması, Suudi Arabistan için çok önemli bir güvenlik tehdidi oluşturuyordu. Esad'ın çöküşü ve Suudi Arabistan ile ittifak kurabilecek Suriye'deki Sünni çoğunluğa dayalı bir rejimin yükselişi Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki konumunu pekiştirme ve Irak'ta etkili olmak için bir sıçrama tahtası işlevine sahip olma potansiyeli taşımaktaydı (Yehuda, 2017).

15

3. Aktörlerin Tercihlerini Belirleyen Parametreler

Çalışmamıza katkıda bulunan makaleler değerlendirildiğinde; güvenlik, jeostratejik çıkarlar ideoloji/kimlik gibi unsurlar Suriye krizinde aktörlerin pozisyonunu belirleyen temel parametrelerdir. Türkiye, Rusya ve Suudi Arabistan'ın Suriye'ye ilişkin hedefleri göz önünde bulundurulduğunda, aktörlerin tercihlerini belirleyen faktörlerin başında jeostratejik çıkarlar yer almaktadır. Dandasly ve Risse'nin (2015, s:8) belirttiği gibi, jeostratejik çıkarlar bir aktörün dış ortamda meydana gelen güç dağılımından kaynaklanan objektif tehditleri ve fırsatları ifade etmektedir. Suriye krizi bir taraftan bazı aktörlere önemli fırsatlar sunarken, diğer taraftan bazı aktörlerin varoluşuna ilişkin tehditlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye ve Suudi Arabistan için bölgesel düzeyde İran'a karşı güç kazanmak, Suriye politikalarını belirleyen temel bir faktörken, Esad rejiminin sürekliliğinin sağlanması, Rusya için ABD ile girdiği küresel güç yarışında hayati bir öneme haiz olmuştur. Diğer

aktörlerden farklı olarak AB bir ulus-üstü yapılanma olarak olarak, jeostratejik gerekçelerle Suriye politikasına angaje olmamıştır.

Tablo 1: Suriye Krizinde Aktörlerin Dış Politika Hedef , Strateji ve Araçları

	Hedefler	Stratejiler	Araçlar
AB	Güvenlik	Reaktif	Ekonomik Önlemler
Rusya	Jeostratejik	Proaktif	Askeri Müdahale
Türkiye	Jeostratejik Güvenlik İdeolojik/Kimlik	Proaktif	Ekonomik Önlemler, Muhalefete Destek, Askeri Müdahale
Suudi Arabistan	Jeostratejik Güvenlik İdeolojik/Kimlik	Proaktif	Muhalefete Destek

Güvenlik, aktörlerin tercihlerini şekillendiren diğer bir parametredir. Özellikle bölgesel aktörler savaşın ilk yıllarında jeostratejik çıkarlarını veya kimlik/ideoloji eksenli dış politika tercihlerini ön planda tutmuştur. Ancak IŞİD'in güç kazanması, kuzey Suriye'yi YPG'nin kontrol etmesi ve mülteci krizi gibi gelişmeler aktörlerin varoluşuna ilişkin güvenlik tehditleri oluşturmuştur. Bu nedenle kitabımıza konu olan çoğu aktör, dış politika önceliklerini Esad'ın Sünni bir rejimle yer değiştirmesi hedefinden, kendi sınırlarının korunmasına amacına yönelmiştir. Özellikle AB ve Türkiye'nin Suriye'ye ilişkin hedef ve

önceliklerinde ciddi bir sapmanın olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Türkiye, savaşın ilk yıllarında kimlik ve çıkar merkezli bir perspektiften, güvenlik merkezli bir yönelime kaymıştır. YPG liderliğinde otonom Kürt bölgesinin ABD desteğiyle inşa edilmesi, içerisinde önemli bir Kürt nüfusu barındıran Türkiye'nin güvenlik kaygılarını tetiklemiştir. Türkiye Suriye krizine yönelik ABD ve Rusya arasındaki güç çatışmalarından faydalanarak ve dış ortamın el verdiği boyutta daha aktif ve askeri güç araçlarını daha yoğun bir biçimde kullanan bir perspektif benimsemiştir.

Aktörlerin bir diğer tercihini benimseyen unsur ise kimlik/ideoloji olmuştur. Tarihsel olarak İran'la girmiş olduğu Selefî/Vehhâbi ve Şii çatışması Suudi Arabistan'ın Suriye'ye yönelik politikasında belirleyici bir rol oynamıştır. Suudiler, İran'ın bir numaralı müttefiki olan Suriye'yi güçsüzleştirerek, İran karşısında bölgesel bir güç kazanacağını hesaplamıştır. Aynı şekilde AB de Suriye krizinin ilk yıllarında kimlik temelli bir perspektif benimsemiştir. İsyanları Suriye halkının demokratik talepleri olarak okumuş ve bu nedenle de Esad'ın gitmesini desteklemiştir. Türkiye de Suriye krizine angaje olarak Müslüman Kardeşler ideolojisine sahip bir yönetimi iktidara getirmeyi hedeflemiştir. Güvenlik gibi kimlikte Suriye politikasında belirleyici bir paradigmadır.

17

4. Sonuç

Toplamak gerekirse, Suriye krizi çıkarlar, aktörler ve diğer birçok unsurun bir araya geldiği ulusal sınırları aşan bir krizdir. Bu nedenle iç savaş süresince aktörlerin dış politika hedefleri ve bu hedefleri yerine getirmek için başvurdukları araçlar çeşitlilik göstermiştir. Uluslararası ilişkiler kuramsal çerçevesini ele aldığımız zaman, hem realist hem de yapısalcılığın aktörlerin tercihlerini belirlemede önemli veriler sağladığını tespit etmek

mümkündür. Ancak jeostratejik çıkarlar ve ideoloji/kimlik eksenli dış politika tercihleri, devletlerin varoluşuna ilişkin sorunlar ortaya çıktığında yerini hızlı bir biçimde güvenliğe bırakabilmektedir.

18 Bu çerçevede elinizdeki çalışma Suriye'ye angaje olan AB, Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi aktörlerin Suriye krizine ilişkin politikalarını ele almaktadır. Bölüm 1'de Zelal Başak Kızıllıkan, AB'nin genel olarak Arap Baharında, özel olarak da Suriye krizinde aktör olabileme kapasitesini, "Arap İsyanlarında AB'nin Aktörlüğü" başlıklı makalesinde ele almaktadır. Bölüm 2'te Enes Bayraklı, Türkiye ve Fransa, İngiltere ve Almanya gibi AB üye ve aday devletlerinin Suriye krizine yanıt verme biçimlerini "Türkiye ile Fransa, İngiltere ve Almanya Politikalarının Karşılaştırmalı bir Analizi" başlıklı çalışmasında tartışacaktır. Bölüm 3'de "Rusya'nın Suriye Politikası" adlı eserinde Melih Kazdal, Rusya'nın Suriye politikasını belirleyen parametreleri tespit edecektir. Bölüm 4'te Ömer Doru ve Mehmet Nazım Uygur, Türkiye ve Rusya'nın ekonomik ilişkilerini Suriye krizini referans noktası olarak "Suriye Krizi ve Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri" adlı makalesinde tartışacaktır. Bölüm 5'de Hasibe Gül Sevinç, Türkiye'nin iç ve dış politikasının Suriye krizinde nasıl bir etkileşim içinde olduğunu "İç ve Dış Politika Analizi Çerçevesinde Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası" adlı makalesinde analiz edecektir. Son olarak, Bölüm 6'da Mehmet İhsan Özdemir, "Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını" tartışmaya açacaktır.

Kaynakça

Alden, C., & Aran, A. (2017). *Foreign Policy Analysis: New Approaches*
New York: Routledge

- Alderson, K. A. I. (2001). Making sense of state socialization. *Review of International Studies*, 27(3), 415-433. doi:10.1017/S0260210501004156
- Bayraklı, E. (2019). Türkiye ile Fransa, İngiltere ve Almanya Politikalarının Karşılaştırmalı bir Analizi. In Z. B. Kızılkın (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınevi.
- Çalışkan, B. (2016). *Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisif* (Vol. HH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi). İstanbul: HH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Crumm, E. (1995). The Value of Economic Incentives in International Politics. *Journal of Peace*, 32(1), 313-330.
- Dandashly, A. (2018). EU democracy promotion and the dominance of the security-stability nexus AU - Dandashly, Assem. *Mediterranean Politics*, 23(1), 62-82. doi:10.1080/13629395.2017.1358900
- Dandashly, A., & Risse, T. (2015). Responses to the 'Arabellions': The EU in Comparative Perspective – Introduction. *Journal of European Integration*, 37(1), 1-17. doi:10.1080/07036337.2014.975986
- Deniz, Y. (2018). Orta Doğu'da Vehhabi-Şii Mücadelesi *TESAM Akademi Dergisi-Turkish Journal of TESAM Academy*, 5(1), 63-95.
- Doru, Ö., & Uygur, N. (2019). Suriye Krizi ve Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkileri. In Z. B. Kızılkın (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınevi.
- Grabbe, H. (2002). European Union Conditionality and the Acquis Communautaire. *International Political Science Review*, 23(3), 249-268. doi:10.1177/0192512102023003003
- Holsti, K. J. (1967). *International Politics: A Framework for Analysis* New York Prentice Hall.

- Huber, D. (2015). A Pragmatic Actor — The US Response to the Arab Uprisings AU - Huber, Daniela. *Journal of European Integration*, 37(1), 57-75. doi:10.1080/07036337.2014.975989
- Kazdal, M. (2019). Rusya'nın Suriye Politikasını Anlamak. In Z. B. Kızıllıkan (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi.
- Keck, M. E., & Sikkink, K. (1999). Transnational advocacy networks in international and regional politics. *International Social Science Journal*, 51(159), 89-101. doi:doi:10.1111/1468-2451.00179
- Kızıllıkan, Z. (2018). Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası. *Mukkadime*, 9(2), 79-102.
- Kızıllıkan, Z. (2019). The Actorness of the European Union in the post the Arab Uprising In Z. B. Kızıllıkan (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi
- 20 Leffler, M. P. (2017). National Security. In M. H. S. Frank Costigliola (Ed.), *Explaining the History of American Foreign Relations*.
- Lindsay, J. M. (1986). Trade Sanctions As Policy Instruments: A Re-examination. *International Studies Quarterly*, 30(2), 153-173. doi:10.2307/2600674
- Morin, J.-F., & Paquin, J. (2018). *Foreign Policy Analysis: A Toolbox*: Palgrave Macmillan.
- Özdemir, M. İ., & Rashid, M. (2019). Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikası In Z. B. Kızıllıkan (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınevi.
- Risse, T. (2003). “Let's Argue!”: Communicative Action in World Politics. *International Organization*, 54(1), 1-39. doi:10.1162/002081800551109
- Schimmelfennig, F. (2003). The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the

European Union. *International Organization*, 55(1), 47-80.
doi:10.1162/002081801551414

Schimmelfennig , F., & Sedelmeier, U. (2004). Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe. In U. S. Frank Schimmelfennig (Ed.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, (pp. 210-228). Cornell: Cornell University Press,.

Sedelmeier, U. (2004). Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe AU - Schimmelfennig, Frank. *Journal of European Public Policy*, 11(4), 661-679.
doi:10.1080/1350176042000248089

Sevinç-Gül, H. (2019). İç ve Dış Politika Analizi Çerçevesinde Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası. In Z. B. Kızıllan (Ed.), *Avrupa Birliği, Aktörler ve Suriye Krizi*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi

21

Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul Der Yayınevi.

Yehuda, B. (2017). Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War. *Middle East Policy Council*, 24(4).

BÖLÜM 1

The Actorness of the European Union in the post Arab Uprising

Zelal Başak Kızılkın¹

Introduction

Above all, since the beginning of the 1970s, the classic theories of International Relations (IR), such as realism and neo-realism have analysed the international system through state-centric lenses. Nevertheless, in time, liberal approaches of the IR appeared to give credit to other non-state actors, such as multinational corporations, transnational and non-governmental organizations in their research projects. The EU has been given significant credit in the international system within liberal inclination. Despite this tendency, however, the IR scholars have confronted with several challenges in conceptualizing the EU/EC in world politics as a *sue generis* entity. For the IR scholars, this is mainly because the EU is a “supranational” actor, which is more than an international organization on the one hand and less than a state on the other hand. Hence, the IR scholars started to look beyond the role and position of the European Union from state-centric accounts and to conceptualize the European Union as a novel and unique form of agency.

23

Thanks to this conceptualization, new approaches attempting to describe the European Union in the world affairs have emerged within the integration theories. The main research

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi Zelal Başak Kızılkın, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

question of those scholars is “what sort of power the EU is.” For instance, in the course of the 1970s, the EU was conceptualized as a “civilian power,” which has limited military capacity, but a strong economic power, through which it yielded its influence in international politics (Duchene 1972, p: 19). But then, in the course of the 1980s, however, the concept of Europe civilian power was strongly criticized because of the rise of “high politics.” The harshest criticisms come from Hedley Bull (1982). Bull (1982, p: 151) considers that the concept of the “civilian power is a contradiction itself.” He believes that “the civilian power of the EC” depends on military protection of the US and the EU would not become an international actor without autonomous military power (Özer 2012, p: 67).

24

As Orbie (2008) contends, despite the criticism of the realist scholars, the concept of Europe as civilian power regained its influence at the beginning of the 2000s. For example, Manners depicts the EC/EU as “normative power.” Manners (2002), asserts that the EU is “novel and unique actor in the international arena”, as its actions do not center on self-interested actions, which are prevalent within the anarchic international system. The EU’s identity emerged from common values, which are “peace, liberty, the rule of law, democracy, human rights, social solidarity, anti-discrimination, sustainable development, and good governance.” This normative structure put the EU into a different category of state actors, who give priority to security over ethical issues (Hyde-Price 2008, p. 30).

More in recent times, the scholars shifted their attention from the discussion of “what sort of power” the EU is to “the extent and consequences of the EU’s actorness”, namely, “the capacity to act actively and deliberately in relation to other actors in the international system (Sjöstedt 1977, p: 16).” This

perspective emerged from the understanding that the actorness of the European Union is not taken for granted and hence, its international capability is not undisputed. The concept of actorness centres on the idea of “patchy and uneven” capabilities of the EU/EC in international relations thanks to the EU has certain characteristics of being the state, but does not have the others.

The question of actorness has particular importance for measuring the EU’s actorness and effectiveness in responding to Arab uprising. The Arab uprising—particularly Syrian crisis—gave rise to the turmoil and instability at the doorstep of the EU and challenged the European integration process itself. Confronting with huge migration flows, the EU member states appeared to discuss eradicating border controls and adopt restrictive migration policies in contradiction with European values and norms. Despite the threat faced by the EU, the capacity of the European Union to act as an agency in resolving the Syrian crisis is exceedingly controversial.

25

Exploring the EU actorness in the Syrian crisis can offer diverse outcomes and insights, carrying the potential of enhancing understanding of empirical cases. The perspective would provide important results with regards to the EU’s capacity in complex and multi-actor involved crisis. On this basis, the present article attempts to measure the international capability of the EU in responding to the Syrian crisis on the basis of theoretical perspectives on actorness. Actorness is chosen as a theoretical framework since it is, carrying the potential of integrating both the institutional transformation of the EU and the changes in the external setting. The article draws parameters set by the conceptual frameworks of actorness, including presence, opportunity and capability.

In this respect, the paper will consist of three parts. In the first part, the concepts, which are employed in this study, are defined. The notions are capability, opportunity and presence. In the second part, the capacity of the EU in responding to the Syrian conflict is analysed by making references to those notions. In the last part, some conclusions are drawn on the effectiveness of the EU in an exogenous crisis and democratic transition.

1. Theoretical Framework

26 Before commencing the discussion what the actorness is, one needs to define what international actor is. According to Hill (1993, p: 309), international “actor is an entity that is (1) delimited from others, and from its environment; which is (2) autonomous, in the sense of making its own laws and decisions (3) possess certain structural prerequisites for action on international levels, such as legal personality, a set of diplomatic agents and the capability to conduct negotiations with third parties.”

The term actorness is conceptualized as “international capability of an actor,” which is the capacity of an actor to act “actively and deliberately in relation to other actors in the international system (Sjösted 1977, p: 16).” This conceptualization of Sjösted is based on the perspective that the EU is of more or less features of the state but does not have the other characteristics that render a supra-national entity to a state.

Inspiring from the work of Sjösted (1977), Jupille and Caporaso define actorness on the basis of four standards. These are “recognition, authority, autonomy and cohesion” (Jupille and Caporaso 1998, p: 214). Recognition is “the acceptance of and interaction with the entity by the others.” “Authority” is “the sense of legal competence to act ” (Jupille and Caporaso 1998, p:

214). Autonomy is “the institutional distinctiveness and dependence from other actors” (Jupille and Caporaso 1998, p: 214).” “Cohesion” is “the degree to which an entity is able to formulate and articulate internally consistent policy preferences.” According to Jupille and Caporaso (1998), the EU’s action capacity is determined by the degree to which the EU fulfils those criteria.

Bretheton and Vogler (1999) approached the EU “as an actor under construction” anticipating an interaction process, which centres on concepts, namely, “opportunity, presence, capability.” Opportunity means the parameter in the exogenous setting, which constraints or facilitates the actorness (Bretheton and Vogler 1999, p: 24). Opportunity denotes “ideas and events,” which form “structural context of the actions (p: 24).” Opportunity is “the context which frames the action or inaction of the European Union.” It points out the exogenous setting of ideas and events. In other words, opportunity can be conceptualized as a “dynamic process where ideas are interpreted and events accorded meaning.”

27

Presence is the capability of an actor to have an effect beyond its borders, perceptions and behaviour of the others (Bretheton and Vogler 1999, p:24). Presence denotes international influence of an actor and the ability of an actor to have an effect on the actors. Presence does not centre on intentional actions of the actors, but rather it emerges from the endogenous process and policies. According to Allen and Smith (1990, p: 21-22), presence can be defined by several factors. These are “the capacity to act and mobilize resources, the place it occupies in the perception and expectation of policy makers (p: 21).” It varies along “tangible and intangible dimension and positive/negative dimensions (ibid).” There are four forms of presence. These are

“initiator, shaper, barrier and filter. (p:21)” According to Allen and Smith (1990), initiator role forms “a positive stimulus to certain courses of action and is often associated with specific institutions or organization.” The shaper functions intangible manner “subtly to mould the actions of participants in a given arena.” The “filter’s function” is “intangible, but it operates to exclude certain possibilities and to constraint expectations.” Lastly, “barrier” forms “a tangible but negative set of forces, which provides disincentives of actions and impose costs or punishments on actors who operate in defiance of it.”

28

Capability in general terms comes to a meaning that the internal setting which constrains or enables external action and consequently the capacity of an entity to respond to any opportunity. The capability of the EU is closely relevant to the expectations, which are the tasks the EU is expected to perform. According to Hill (p: 312), the EU is anticipated to perform several tasks such as “1) A replacement for the USSR in the global balance of power, 2) Regional pacifier, 3) Global intervenor, 4) Mediator of conflicts, 5) Bridge between rich and poor, 6) Joint supervisor of the world economy.” The capability in this respect is the ability of the EU to perform those tasks.

Apart from opportunity, presence, capability, there are two problems emerging from the unique character of the EC. These are the questions of consistency and coherence, which are important for determining policy priorities and the availability of policy instruments. Consistency is the degree that the member states’ policies demonstrate parallelism. Coherence comes to the meaning of the Union’s endogenous policy processes. The actorness of the European Union is also determined by the existence of policy instruments in order to pursue external policies. These policy instruments include political, economic and

militaristic means. Political instruments are negotiation and diplomacy and economic means are generally in the forms of incentives and sanctions. As it is discussed in great detail below, different policy tools were resorted in the course of the Syrian war.

2. Institutional Level Factors Effecting Actorness

The EU has generally been considered as civilian power and acted in the international arena for carrying out certain foreign policy objectives and resolving conflicts and disputes. Even though the EU lacks basic features of the state, the EU was able to act in a united fashion in certain foreign policy issues. Determining the actorness is not a straightforward task for the EU. Apart from the EU, which has attained significant competences on foreign policy by the Lisbon Treaty, there are other actors at the European level. In addition to member states acting unilaterally in world politics, there are also “ad hoc bilateral and multilateral” relations between West European states in response to the events in international relations.

29

Despite the fact that it is not possible to claim that the EU as a unified agency, the EU has been attempting to respond to the challenges and opportunities in international relations. Particularly the end of the bipolar system gave the opportunity to act autonomously. Regional actors appeared to take the advantages of the “gaps” in the international structure. Any other consequence of the change in international setting was that the EU has been called more often to respond to the international crisis. This situation has increased the legitimacy of the actors in question and intensified the pressure on the EU to redefine its political position internally. Indeed, the European Union appeared to politicize economic relations and created a link in

between security and economic issues. Nevertheless, the EU faced important challenges in establishing the dimensions of its international role. Political, economic and security aspects of the EU's foreign policy has been intermingled. The EU had different competencies in each aspect respectively.

30 Through updating its institutional setup, the EU has developed its capabilities in its external action, particularly after the end of the Cold War. In the course of the Cold War, the international system has a bipolar structure. The EC/EU depended on military protection of NATO under the leadership of the US. In the post Cold War, the bipolar structure of the international system has changed. There was an uncertainty, whether NATO would provide military protection to the EU. A form of a hegemonic gap has emerged, when the US withdraw from Europe. In parallel, instability in the former communist bloc countries in Europe has emerged. In particular, the outbreak of Yugoslavian civil war and incapability of the EU in responding the war gave rise to the questions of the effectiveness of the EU as an actor in the international system (Bindi, 2019 p: 31) These challenges gave rise to the idea that EC/EU has to develop its own foreign and security policy independent from the US. Indeed, the Common Foreign and Security Policy (CFSP) were included in the second pillar of the EU by the Treaty of Maastricht. The subsequent treaties, especially Lisbon Treaty, have gradually strengthened the competence of the European Union in external relation. The CFSP has the objective of "1) safeguarding the common values, fundamental interests and independence of the Union, 2) strengthening the security of the Union and its member states, 3) preserving peace and strengthening security, 4) promoting international cooperation, 5) developing and consolidating democracy and the rule of law and respect for

human rights and fundamental freedoms.”² These objectives would be realized by “joint actions and common positions” of the member states.³

The Lisbon Treaty has brought several changes in the EU’s external policy. The most important innovation is that two posts that pursue foreign policy objectives are brought under the post of “High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security.” Now the High Representative has two functions. These are 1) being the High Representative for “Foreign Affairs and Security Policy,” having the authority to carry out “Common Foreign and Security Policy” (CFSP) and “Common Security and Defence Policy (CSDP),” 2) the President of the EU’s Affairs Council, 3) “Vice President of the European Commission,” sharing the responsibility in EU’s external action. The innovation that was brought by the EEAS is that organizationally and practically the inter-governmental and supranational dimensions of the EU’s actorness is linked together by the granting High Representative double task of being the “Chair of Foreign Affairs Council” and “Vice President of the Commission.” According to Keukeleiru and Delfreux (2014, p: 78), High Representative not only surmounts the gap in between the Commission and the Council but also brings together European and national interests. Through these developments, the EU would speak in “one voice in the international arena.” Moreover, a new “European External Action Service” was established in order to bring a diplomatic mission under the authority of the High Representative. As a new institution, the EEAS would facilitate and assist the High Representative. The service will bring different foreign policy actors and instruments. An essential aspect of the EEAS is the network of EU delegation. The delegations represent the EU in

---

² Lisbon Treaty. Objectives of the Common Foreign and Security Policy

³ *ibid.*

other states, organizations and conferences (Keukeleiru and Delfreux 2014, p: 78). They are “under the authority of the High Representative” and would “act in close cooperation” with “the consular and diplomatic missions of the member states” (Keukeleiru and Delfreux 2014, p: 78). The delegations would exchange information and contribute to formulate and implement a common approach of the EU. Lastly, the Lisbon treaty promotes the employment of Qualified Majority Voting. Before the Lisbon Treaty, the Council took the ESDP decisions unanimously, in which each member state has the veto power. Finally, the treaty has introduced the legal personality of the European Union (Verola 2008, p: 41). These changes in the institutional establishment of the EU have promoted the instruments and resources at the EU’s disposal.

32

The European Union has increased its competences in the field of foreign policy starting from the Maastricht Treaty. The changes in the institutional setting made the EU to exert more effect on its external relations. The inclusion of the Common Foreign Security Policy to the second pillar of the EU provides important instruments to join action and common position. Moreover, the construction of the ESDP and CFSP added defence dimension and enabled the EU to respond to the international crisis. Through the establishment of the task of the High Representative, which brought the institutional actors under a single umbrella, led the EU to act more “coherently” and “consistently” its international relations. In brief, the EU constructed institutional setting, which facilitates the joint actions of the EU in the external setting. In sum, it could be concluded that increasing capabilities of the Union by the Lisbon Treaty promoted actorness of the EU.

Despite institutional developments, there are still challenges to act coherently and cohesively in the external relations.” The EU still acts in a certain foreign policy, when there is a consensus. Despite the increase in the number of areas where qualified majority voting is required, the Lisbon Treaty still keeps its intergovernmental character by sustaining unanimity as of the main voting mechanism. Moreover, it is not possible to implement common foreign policy in the cases where member states have different strategic culture and interest (Hill 1993, p: 305). The decision-making procedure of the EU would produce the expected results, where member states have different policy priorities. This situation renders the EU’s actorness in the international relations uncertain.

Briefly, the EU is an actor along with state actors in international relations at the same level. Rather, different policies and dimensions of the presence of the EU have generated “different levels of coherence and impact.” “Variation” and fluctuations are the main characteristic of the EU’s presence (Allen and Smith, 1991).

33

3. The Actorness of the European Union in the Course of the Syrian Crisis

The developments in the Middle East after Arab uprising have played an important role that led member states to collaborate more actively in their foreign policy. In the early years of the Arab uprising, the EU acted as a civilian power and attempted to support the democratic transition of the Arab countries. One of the most important responses of the EU was to reformulate Wider Neighbourhood Policy in a way addressing social, economic and political challenges of the transformation in the Middle East. This policy has lasted without any explicit

problem up until the eruption of the Syrian Crisis. Syrian crises have a profound impact on the EU project in terms of its implications, such as foreign fighters, radicalization, terrorism and migration flows. This situation rendered the presence of the EU as an actor vital. In the remaining part of this article, the concepts adopted by Bretheton and Vogler (1999) are employed to measure the actorness of the EU in the Syrian conflict. The actorness of the EU is determined in terms of a) opportunity, b) presence and c) capability. Then, some conclusions will be drawn with respect to the effectiveness of the Syrian conflict.

3.1. Opportunity

34 As it is discussed in the conceptual framework, the opportunity is one of the most important dimensions of the actorness. Moreover, opportunity is the setting that facilitates or constraints the actorness of an entity. It is closely related to the foreign policy objective of an actor, as opportunity denotes the structural context that enables the realizations of the certain foreign policy objective. The EU has several general and particular foreign policy objectives towards Middle East countries. The EU has four basic foreign policy aims. These are “1) promotion of human rights, democracy and rule of law, 2) conflict prevention, crisis management and peacebuilding, 3) non-proliferation and control of arms export, 3) the fight against terrorism.”⁴

In parallel with these general foreign policy objectives, the EU has more particular objectives towards Syria, which has shown variation during the Syrian civil war. The European Union initially aimed to prevent human rights violations that were

---

⁴ Sargsyan, Ofelya, *European Foreign Policy: Its Nature, Issue, Scope and Potential*, European Union Foreign Affairs Journal, No: 1, 2015.

perpetuated by the Assad regime and supported the democratic transition of the Syrian people. When the ISIS has emerged as terror organization threatening member states, it shifted its foreign policy objective to the fight against ISIS terrorism. In parallel to these developments, the EU attempted to manage the refugee crisis and took part in peacebuilding efforts of the international community. All these aspects of the Syrian crisis provided the EU a great opportunity to put into practice its foreign policy objectives towards Syria.

The international setting provided a great opportunity to demonstrate its actorness at least at the beginning of the Syrian crisis. The US under Obama administration pursued a more realist policy. It showed an important unwillingness to intervene in Syria thanks to the high cost of military engagement. Instead of military strikes against the Assad regime, the Obama Administration attempted to provide humanitarian aid and pushing the Assad regime to the negotiating table and realizing ceasefire in the early years of the Syrian crisis. Obama demonstrated an important unwillingness to arm opposition groups or setting up safe zone at the beginning of the conflict. Even the Assad regime passed the “red line” of the Obama administration;⁵ it showed a great hesitancy for launching military involvement. The US’s inaction opened a hegemonic gap that could be filled with the actorness of the EU. Given a suitable international and regional setting, the EU would be able to act in three areas, which provide the EU with an opportunity to demonstrate its agency in the course of the Syrian conflict. These areas are 1) Protection of human rights and democratization, 2) conflict prevention and peace Building 3) fight against terrorism.

35

---

⁵ BBC; Obama’s Syria Legacy: Measured Diplomacy and Strategic Explosion, 13 January 2017.

These parameters are the key aspects of the EU's foreign policy, which are discussed above.

36 In parallel with other cases of the Arab uprising, the Syrian conflict turned around the issues of democracy, human rights and rule of law at least at the beginning of the conflict. The conflict started, when democratic and peaceful protests movement in the cities of Deraa and Damascus, were repressed by the Assad regime. The regime took some reform attempts in order to stop the protests. Nonetheless, the use of violence led to the spread of the movement nationwide. The EU considered the protests movements in Syria as a window of opportunity for the democratic transition of the Syrian people living under the repressive ruling of the Assad regime. In this respect, the EU “condemns in the strongest terms the ongoing brutal repression led by the Syrian regime against its population as well as widespread human rights violations, including killing, mass arrest and torture of civilians, peaceful protestors.”⁶ At least initially, the EU attempted to act like “active shapers or more passive facilitators,” as stated by Börzel (2014, p: 3). However, the expectation that the protests movement in Syria formed an opportunity for democratic transition was rapidly replaced by the concerns of stability and security in Syria.

As it is stated, Dandashly (2014) Börzel and van Hüllen (2014), Börzel (2011), Grimm and Leininger (2012), the instruments of the EU for democracy promotion, such as positive conditionality can only be successful in anchoring democratic transition, when there is a certain level of stability in the country in question. In instances where there is instability, the efforts of the EU would be on restoring domestic stability. In the Syrian

---

⁶ “Council of the European Union, Council conclusions on Syria, 3117th Foreign Affairs Council Meeting, Luxembourg, 10 October 2011.”

cases, the EU again faced with a well-known dilemma. As Börzel (2014) pointed out, the EU as an actor had to create a balance in between “principled support for human rights and democracy” and the EU’s quest for “security and stability in the region.” As the Syrian crisis escalated, the EU member states gave priority “to the security and stability over human rights and democracy.” The EU’s experience in Libya and Iraq had also influenced the inaction of the EU for democracy promotion during the conflict.

Any other opportunity for demonstrating the EU’s actorness is in the field of conflict prevention and peacebuilding. As known very well, conflict prevention is the vital aspect of the EU’s external policies, including CFSP and European Neighbourhood Policy (ENP). Following initial hesitation, the EU had an opportunity to hinder the emergence and then escalation of the Syrian conflict. The EU had developed “early warning indicators and capabilities for monitoring and analysis to keep a close watch the root causes of the conflict” over the past decades. But it did not choose to resort to the instruments and engaged in a constructive dialog in between regime and oppositional groups. The EU has shifted rapidly its position of declaratory condemning of the Assad regime to call for Assad’s removal. It could call for Assad regime to stop repression and in the meantime could act as a negotiator in between the regime and the opposition groups. The EU demonstrated sincere support for negotiations between the regimes only in Geneva talks in 2013. However, that response was too late, the conflict was escalated to a level of the EU’s goal of conflict prevention could not be realized.

37

Compared to all objectives, the fight against Islamic State (ISIS) is one of the most important priorities of the European Union in Syria. The ISIS is among one of the opposition groups against the Assad regime. It began its operations in Syria in 2013.

It gained power in the course of the Syrian civil war because of the political instability and power gap. The rise of the ISIS in general terms relevant to the support it acquired from abroad, particularly from the Gulf countries. In 2015, The IS acquired almost twenty-five percent of the Syrian territory. It started to launch terrorist attacks in the capital cities of Europe. In response to the rise of the ISIS, the EU has increased its counterterrorism measures and took part in the US-led anti-coalition forces against the IS. Indeed, the EU's initial response based on the democratic transition of Syria and Assad's removal gave its place to the fight against terrorism, radicalization and foreign fighters. The EU acts more coherently and effectively compare to the above-mentioned objectives.

3.2. Presence

The actorness of an agency depends on its presence. As it is discussed in great detail, "presence" means essentially to "the ability to exert influence; to shape the perceptions and expectations of others." Presence "does not connote to the purposive external action; rather it is a consequence of internal policies and processes (Bretheton and Vogler 1999). " The EU's presence in the Syrian crisis is highly controversial. Even though it is an actor, which has been affected most from the Syrian conflict, the EU is absent from international discussions and diplomatic initiatives (Pierini 2016, p: 11).

Moreover, the EU could not act as a block in response to the Syrian crisis (Pierini 2016, p: 11). There are important divergences between member states and in terms of policy priorities and coherent strategies. The EU could not find a common position and coordinated action in the issues of military involvement, sanctions and humanitarian aid.

Firstly, there were strong cleavages in launching a military strike against the Assad regime. France and Britain were the core member states supporting military intervention. They explicitly supported the idea of military intervention after the Assad regime had used chemical weapons on 21 August 2013. Both states did not attempt to reach a consensus in determining the common position on military involvement. It is interesting to note in this respect is that the other member states such as Germany were opposed to military engagement in Syria. The issue of military engagement laid aside when the US and Russia concluded an agreement for destroying chemical weapons in Syria.

Secondly, the EU could not determine a common position in arming and training oppositional groups in Syria. The arming of the rebel groups generated important criticism from some of the member states such as Sweden and Austria. Those member states believed that arming opposition groups would extend the conflict. There is also the possibility that heavy weapons that are provided by the EU could get into the hands of the radical groups. Moreover, some of the member states, such as Germany could not arm foreign groups in the conflict areas historically. However, the member states reached an agreement in terms of lifting the arms embargo to the oppositional groups. Lastly, the EU member states demonstrate important unwillingness in providing humanitarian assistance to the Syrian refugees as well.

39

The huge refugee crisis that started in 2015 acted as a litmus test to show triple division in the EU in which there were three groups of member states. The first group of countries is Germany and Sweden. They were the only member states opening to their states to high numbers of Syrian refugees. Those countries were the ones carrying the burden of the refugee crisis.

The second group of countries is the ones such as the UK, Denmark and Central European countries. Those countries demonstrated important reluctance in granting any kind of humanitarian assistance to the refugees. The third groups of countries are the ones showing no solidarity with the first group countries, but not providing any economic assistance.

40 As a result, the EU had to reach a migration deal with Turkey. This agreement centres on the idea that Turkey would acquire financial assistance and visa-free regime for Turkish citizens in return for keeping Syrian refugees. Briefly, the presence of the EU is challenged, since there is no policy convergence among the member states. As the cases of sanctions and military intervention demonstrate, despite the discourses of “speaking with one voice,” the EU was unable to function in a unified manner. Member states did not coordinate their action and increased their own voice.

3.3. Capabilities

As it is discussed in the conceptual framework, one of the most important factors having an effect on the agency’s actorness is the capability. An agency that does not have the resources at this hand would not have strong and effective actorness in international relations. As Börzel (2018) put it, an agency has to have important resources and institutions necessary for realizing certain foreign policy goals. The capabilities, which are defined as the sum of the resources and institutions, are directly relevant to the instruments of an external actor. According to Börzel (2018), instruments can be political, economic and militaristic. Political instruments are directly relevant to the capability of the EU to act in diplomacy. Economic instruments are generally defined as

conditionality/sanctions. Military capability is the capacity of the EU to use its hard power instruments.

The EU has resorted to diplomacy as a foreign policy instrument in the course of the Arab uprising period. The employment of diplomacy as a foreign policy instrument emerged from the internal institutional development of the EU (Noutcheva 2015, p: 28). The Lisbon Treaty institutionalized “representative power of High Representative” and the position of the External Action Service as the main instrument in the diplomatic system of the EU. The EU also employed other instruments such as sanctions and humanitarian assistance in the course of the Syrian crisis (Noutcheva 2015, p: 28).

In practice, the EU resorted to all these three measures in the course of the Syrian conflict. From the very beginning of the conflict, the EU attempted to find out diplomatic and political solutions to the Syrian conflict. It tried to change the repressive policies of the Assad regime. When the conflict escalated, it gave an end to the bilateral relations with Syria. Moreover, the EU took part actively the initiatives that were developed by other global actors, such as the US, UN and the League of the Arab States and regional actors like Turkey, Russia and Saudi Arabia. It has supported diplomatic initiatives that have the objective of finding a political solution to the Syrian conflict under the auspices of the UN Special Envoy for Syria in parallel with the UNSCR 2254 resolution and Geneva Communiqué.

41

Indeed, the EU High Representative for Foreign and Security takes part in “the Action Group for Syria chaired by the Joint Special Envoy of the UN and the League of Arab States for Syria.” It acted together with the other parties, such as “the Secretaries-General of the UN, the League of Arab States, the Foreign Ministers of China, France, Russia, United Kingdom,

United States, Turkey, Iraq, Kuwait and Qatar.”⁷ They formed Geneva Communiqué, which is a plan for the political solution of the Syrian crisis and sets the principles and guideless on a political transition. Indeed, the EU provided political support to the Geneva process by the regional initiative of the High Representative. It calls for all parties to the dispute to respect the ceasefire and calls on Russia, Turkey and Iran to ensure its full implementation (European Council, 2018). In addition, the EU declares that it will give its support to the Syrian opposition and especially the High Negotiations Committee. It also urges the parties to engage in the agenda that was set by the UN Special Envoy.

42 In between 2011-2013, the EU imposed sanctions on the Assad regime for stopping brutal violence and putting Syrian people and political and economic elites against the Assad regime (Seeberg, 2015 p: 23). The EU suspended draft Association and Cooperation agreement within the framework of European Neighbourhood Policy in May 2011 (Kizilkıran 2018, p: 3). The aim of the sanctions was to expel Assad regime to bring an end to the violence against civilians and to remove the Assad regime from power (Seeberg 2015, p: 23). The sanctions curtailed the economic power of the Assad regime. It limited the export of crude oil to the EU market. In this way, the sanctions have also decreased the key sources of revenue for the Assad regime. However, the restrictive measures on Syria did not change the behaviour of the regime. The sanction of the EU help “to contain an active conflict, to keep the attention of the international community on events, and to send the signal that there is a line between acceptable and unacceptable behaviour” (Giumelli and Ivan 2013, p: 25) Assad regime had only changed its behaviour, when it confronted with the threat of military intervention after using chemical weapons

---

⁷ Action Group For Syria, Geneva Final Communiqué, 30.06.2012.

against its citizens. To sum up, sanctions imposed by the EU did not change the course of the war. The EU as an external actor has “reduced leverage” and “reduced capacity,” as they can not control other sources of goods and people (Giumelli and Ivan 2013, p: 25).” Syria could find alternative sources of supply from other countries, such as Russia and Iran. Without having hard power instruments, such as military intervention, sanctions would not produce expected results.

4. Conclusion

The EU has important policy instruments at its disposals for engaging in the Syrian conflict. Despite the variety of instruments, the effectiveness of the EU on Syrian conflict is limited. There are several factors having limited the capabilities of the EU. Firstly, the institutional structure of the EU poses an important challenge to implement effective policy. Three institutions, namely European Commission, Parliament and the Council, have different, but in the meantime, overlapping competences over external policies of the EU. Especially, there is an overlap in terms of the mandate of the Commission, which has the authority over external economic relations and the Council, which has the competence in the second pillar of the EU. Even though important steps were taken, cross-institutional coordination is still an important problem in the external relations, particularly in the issue areas such as conflict resolution and crisis management, in which both the Council and the Commission have overlapping competencies. The lack of coordination prevents action capacity of the European Union, as an autonomous and coherent actor. Any other obstacle is that foreign policy decisions are mostly taken at the supra-national level, which means member states still have the sole authority over their external relations. Lack of consensus among member

states can easily decrease the action capacity of the member states.

Even though these are important institutional parameters limiting the role of the EU, there are certain factors particular to the Syrian conflict. The Syrian conflict is one of the most multi-faceted conflicts in the Middle East. It has many actors, involving state and non-state actors, regional powers and international organizations. Despite the fact that the conflict has erupted thanks to the democratic claims of the Syrian conflict, the conflict has turned another pathway, which has produced an important political gap and giving rise to security issues such as illegal migration, radicalism, foreign fighters and the rise of the ISIS.

44

The Syrian conflict is also complex and multi-actor engaged conflict. Thanks to the sectarian and ideological conflict at the regional and international levels, there are deep-rooted conflicts of interest. That is why the solution at the UN level was not successful and the international community could not demonstrate a unified position at the international level. In this respect, the EU not only suffers from institutional constraints but also the complexity of the conflict.

Moreover, the EU has to address other actors in the conflict. The existence of many actors has limited the effectiveness of the EU in responding to the conflict. The anticipation that the EU has necessary instruments, legitimacy and authorities enable the EU to deal with international crisis effectively, but it ignores the fact that there are other actors in the conflict. The EU has to find the power to compete with other regional actors that were empowered thanks to the hegemonic withdrawal of the US. Those actors are the ones eager to engage in the conflict through military means. Indeed, systematic factors

that gave the EU the opportunity to deal with the conflict and hence to take leadership role has decreased thanks to the foreign policy activism of Russia. Compared to the EU, Russia has very well defined foreign policy objectives and do not have strong normative constraints owing to its authoritarian regime. Compare to Russia, the EU has neither the willingness to involve in the conflict militaristically, nor the power to them so. As it is discussed above, some of the EU member states are traditionally opposed to military involvement such as Germany. Even the EU could not find a common position with respect to the lifting sanctions in order to rearm the opposition groups. The EU's soft power instruments such as diplomacy, aid and sanctions are not effective in the cases where hard power and real politic considerations are dominant.

45

Lastly, the EU faced again democracy and stability dilemma and initial foreign policy objective of removing the Assad regime from power has shifted. The member states depending on their respective national interest appeared to focus on the issues, including the refugee crisis or/and the fight against the ISIS rather than the democratic transition of Syria. As Börzel and Hüllen (2017, p: 1035) put it very rightly, the EU can “sent one message and spoke with one voice, but pursued conflicting goals” in responding to the Syrian crisis. As such, the effectiveness of the EU was constrained because of the “substantive inconsistency, which results from an inherent trade-off between the goals of democratization and stabilization (Börzel and Hüllen (2017, p: 1035).” When the EU confronts with a choice between democracy and stability, the EU chooses most of the stability. This position is particularly valid in the case of the Syrian conflict. The EU easily diverted from its initial focus on the democratic transition of Syria to the fight against the ISIS or to

control irregular migration. It is mainly this inconsistency that limits that effectiveness of the EU within the Syria crisis.

References

- Allen, D., & Smith, M. (1991). Western Europe's Presence in the Contemporary International Arena. . In H. M. (Ed.), *The Future of European Political Cooperation*. London: Palgrave.
- Bindi, F. (2010). European Union Foreign Policy: A Historical Overview. In F. Bindi (Ed.), *The Foreign Policy of the European Union. Assessing Europe's Role in the World*. Washington, DC.: Brookings Institutions Press.
- Börzel, T. A. (2011). When Europe hits ... across its borders. Europeanization and the near abroad. *Comparative European Politics*, 9(4-5), 394-413.
- 46 Börzel, T. A., & van Hüllen, V. (2014). One voice, one message, but conflicting goals: cohesiveness and consistency in the European Neighbourhood Policy. *Journal of European Public Policy*, 21(7), 1033-1049. doi:10.1080/13501763.2014.912147
- Bull, H. (1982). Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms. *Journal of Common Market Studies*, 12(2), 149-164.
- Charlotte, B., & Vogler, J. (1999). *The European Union as a Global Actor*. London Routledge.
- Dandashly, A., & Risse, T. (2015). Responses to the 'Arabellions': The EU in Comparative Perspective – Introduction. *Journal of European Integration*, 37(1), 1-17. doi:10.1080/07036337.2014.975986
- Duchene, F. (1972). 'Europe's Role in World Peace' [in] Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead. In R. Mayne (Ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead* (pp. 32-47). London: Fontana/Collins [for] Chatham House [and] PEP.

- Hill, C. (1993). The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies*, 31(3), 305-328.
- Hyde-Price, A. (2006). 'Normative' power Europe: a realist critique AU - Hyde-Price, Adrian. *Journal of European Public Policy*, 13(2), 217-234. doi:10.1080/13501760500451634
- Jupille, J., & Caporaso. (1998). States, Agency and Rules: The European Union in Global Environmental Politics In C. Rhoads (Ed.), *The European Union in the World Community*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Kalypso, N. (2002). 'This is my EUtopia ...': Narrative as Power*. *Journal of Common Market Studies*, 40(4), 767-792.
- Keukeleire, S., & Delreux, T. (2014). *The Foreign Policy of the European Union* (2nd Edition ed.). Basingstoke: Routledge Macmillan.
- Kızılkın, Z. (2018). Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin Yeni Komşuluk Politikası. *Mukkadime*, 9(2), 79-102.
- Manners, I. (2008). The Normative Ethics of the European Union. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 84(1), 45-60. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25144714>
- Noutcheva, G. (2015). Institutional Governance of European Neighbourhood Policy in the Wake of the Arab Spring. *Journal of European Integration*, 37(1), 19-36. doi:10.1080/07036337.2014.975987
- Orbie, J. (2008). A Civilian Power in the World? Instruments and Objectives in European Union External Policies. In J. Orbie (Ed.), *Europe's Global Role: External Politics of the European Union*. Aldershot: Ashgate
- Özer, Y. (2012). The European Union as Civilian Power: The Case of the EU's Trade Policy. *Marmara Journal of European Studies*, 20(2), 63-94.

BÖLÜM 2

Türkiye ile Fransa, İngiltere ve Almanya'nın Suriye Politikalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi

Enes Bayraklı¹

1. Giriş

Uluslararası ilişkiler analizlerinde sıkça atıf yapılan temel kavramlardan biri ulusal çıkardır. Başat aktör olan devletlerin hemen her zaman bu kavramı merkeze alarak tutum belirledikleri, demokrasi, insan hakları vb. kavramları kullanmaları gerektiğinde de sadece çıkarlarına yönelik olması veya rakip devletlere baskı yaparak onların bir meşruiyet krizi içine düşmeleri niyeti ile bu kavramları kullandıkları bilinmektedir. Buradan yola çıkarak önde gelen Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin de başka ülkelerin tutumlarını/politikalarını yukarıda zikredilen insan hakları ve demokrasi gibi kavramları araçsallaştırarak kendi çıkarları doğrultusunda ve kendi güçleri oranında etkilemeye çalıştıkları görülmektedir (Gunner, 2012).

49

2010 yılında başlayan ve Kuzey Afrika ile Ortadoğu'yu etkisi altına alan “Arap Baharı”, “Arap Devrimleri” ya da “Arap Ayaklanmaları” adlarıyla nitelendirilen² büyük halk hareketlerinin en önemli kırılma noktası olan Suriye Krizi konusunda, AB ülkelerinin gerek kendi aralarında ve gerekse Türkiye ile farklılaştıkları açıktır. AB üyesi ülkelerin kendi

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Enes Bayraklı, Türk-Alman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

² 100 binlerce kişinin hayatını kaybetmesinden dolayı “bahar” ve birçok ülkede başlatılan karşı faaliyetler başarılı olduğundan “devrim” ifadesine uygun bir durumun gözlenmemesi üzerine çalışma boyunca “Arap ayaklanması” ifadesi tercih edilecektir.

aralarındaki farklılaşmayı her şeyden önce AB'nin artık kronikleşmiş olarak nitelenebilecek yapısal krizinde aramak gerekirken, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki mesafenin ve hatta yer yer karşıtlığın kolektif bir güvenlik örgütü olan NATO'daki ortaklıklarıyla nasıl bağdaştırılacağı halen bir muammadır (İnat, 2016a).

50 15 Şubat 2011 tarihinde Suriye'de yoğun katılımlı protesto gösterileri ile başlayan ve süreç içerisinde altı yüz bin civarında insanın hayatını kaybetmesine, milyonlarcasının mülteci konumuna düşmesine, birçok kent ve kasabanın yerle bir olmasına ve çatışmaların yıkıcı bir iç savaş boyutunu almasına rağmen Suriye Krizi halen devam etmektedir. Suriye'de rejim karşıtı protesto gösterileri karşısında yönetimin daha başlangıçta orantısız güç kullanması, İran, Rusya ve Çin gibi Esad taraftarı birkaç ülke dışında dünyanın büyük bölümünde olduğu gibi, Türkiye ile AB ülkelerinde de tepkiyle karşılanmıştır. Krizin hemen başlarında Türk hükümeti Suriye devleti ile arasındaki iyi ilişkilerden faydalanarak Suriyeli karar alıcılarla çok sayıda görüşme gerçekleştirmiş ve Suriyeli liderleri ülkede siyasi reformlar yapmaları doğrultusunda yönlendirmek istemiştir. Bu esnada AB ülkeleri Suriye rejimine yönelik tepkilerde daha aktif olup Türkiye'ye oranla görece sert bir tutum takınmışlar, hatta yaptırım uygulamayı dahi gündeme getirmişlerdir.

Esad rejiminin reformlara yanaşmaması ve muhaliflere yönelik saldırılara başvurması ile birlikte kısa zaman içerisinde Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki bu makas kapanmış ve Türkiye hem eylemleri hem de söylemleri ile AB'nin önüne geçerek özellikle mülteciler hususunda daha tutarlı bir siyaset ortaya koyabilmiştir. Aynı süreçte uluslararası kamuoyunda daha çok demokrasi ve insan hakları gibi yumuşak güç unsurlarının kullanımı ile temayüz etmiş olan AB ülkeleri ise yüz binlerce

mültecinin kapılarına dayanması karşısında şaşkınlık yaşayarak değerlerine aykırı kararlar vermekten çekinmemişlerdir. Benzer şekilde AB ülkeleri büyük sivil kayıplarına yol açan varil bombalarının ve kimyasal saldırıların engellenmesi konusunda da Suriye rejimi üzerinde herhangi bir baskı oluşturmaktan uzak kalmışlardır.

Tüm bu gelişmeler karşısındaki pasif tutumuna rağmen AB ülkeleri, Suriye iç savaşının sonuçlarından kendilerinin de doğrudan etkilenmeye başladıkları 2015 yaz ayları ile birlikte daha aktif bir tutum almak zorunda kalmışlardır. Böylelikle, daha önceleri AB'nin sınır ülkelerini mültecilere kötü davranmakla eleştiren Fransa ve Almanya gibi AB ülkeleri, çoğunlukla Macaristan'a sığınmış on binlerce insanı ülkelerine kabul etmek durumunda kalmışlardır. Bilahare Almanya, İsveç ve Avusturya'nın öncülüğünde yüz binlerce mülteci AB ülkelerine kabul edilmiştir. İnsan hakları perspektifli bu tutumun ardından eski pozisyonlarını daha da sertleştirerek tamamıyla mülteci karşıtı bir politikaya yönelen AB ülkeleri, mültecilerin kıtaya ulaşmasına engel olma hedefini gerçekleştirmek için ivedilikle çeşitli tedbirler almaya başlamışlardır. Bu minvalde, çok sayıda insan hakları kuruluşunca defaaten eleştiri konusu olmak pahasına, kendi değerleriyle uyumsuz ve uluslararası sözleşmelere aykırı bir şekilde mültecileri kapılarından çevirirlerken, Türkiye hukuken kendisini bağlayıcı herhangi bir düzenlemeye muhatap olmamasına rağmen, dünyanın en fazla sığınmacı barındıran ülkesi haline gelmiştir.

Suriye'ye savaşmak için gelen çok sayıda AB ülkesi vatandaşının varlığı da Suriye iç savaşını Avrupa açısından bir tutarlılık testine dönüştürmüştür. Mülteci krizinde olduğu gibi Suriye iç savaşının AB için giderek iç güvenlik sorunu haline gelmesinin akabinde, Avrupalı güçler kendi öncelikleri açısından

politikalarını revize etmeye başlamışlardır. Böylece daha önceleri terör örgütü olarak kabul ettikleri PKK'nın Suriye kolu olan PYD ve onun askeri kanadı YPG'yi meşrulaştırmaya ve askeri/siyasi açıdan desteklemeye başlamışlardır. Örneğin AB'nin lokomotif gücü olan Almanya'nın PYD'nin topraklarında büro açmasına olanak sağlaması, bu politika değişikliğinin önemli göstergelerinden biridir.³

52

AB ülkelerinin Suriye'ye yönelik politikalarını belirleyen çıkar odaklı olma hali, Türkiye ve AB ülkelerini kimi zaman karşı karşıya getirirken, kimi zaman da yan yana getirmiştir. Suriye'de güvenlik odaklı ikili bir strateji izleyen AB ülkeleri, DAES tehlikesini bertaraf etme konusunda bir yandan kendileri tarafından da bir terör örgütü olarak kabul edilen PKK'nın Suriye kolu PYD'ye aktif destek sunarak Türkiye ile farklı bir tutum benimserken, diğer yandan kıtaya yönelik mülteci akını sorunu nedeniyle Türkiye ile uzlaşma stratejisini benimsemişlerdir. Bu noktada başta Almanya olmak üzere bazı AB ülkelerinin Türkiye'yle tekrar yakın iş birliği arzuladıklarını açıklamaları önemlidir.

Bu analizde iç savaşın başlarında AB ülkeleri ile Türkiye arasında söz konusu olan genel bir ortaklaşmanın yanı sıra yukarıda ifade edilen gelişmeler ışığında gün yüzüne çıkan taraflar arasındaki tutum farklılıkları incelenecektir. Analiz, realist teorinin temel varsayımlarından olan devletlerin çıkar odaklı hareket ettikleri iddiasından hareketle Suriye iç savaşı bağlamında Türkiye ile AB ilişkilerini incelerken, güvenlik, insan hakları ve mülteciler bu incelemenin temel parametreleri olarak ele alınmıştır. Çalışma AB'nin bir bütün olarak dış politika tesis edemediği tespitinden hareketle Birliğin politikalarına yön veren Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerin tutumlarını

³ "PYD Berlin'de Temsilcilik Açtı", *Hürriyet*, 9 Mayıs 2016.

inceleyecektir. Bu yapılırken de “analitik uzlaştırmacı” bir yöntem izlemenin isabetli olacağı düşünülmüş, ülkelerin politikaları ortaya konarken hem karar vericilerin açıklamaları ve söylemleri baz alınarak söylem analizi yapılmış, hem de Suriye’de sahada cereyan eden gelişmeler olay analizi ekseninde incelenmiştir. Ayrıca söz konusu çalışma, Suriye Krizi’nin başlangıcından Türkiye’deki 15 Temmuz 2016 tarihli başarısız darbe girişimine kadar olan dönemi değerlendirmeyi hedeflemiştir.

2. AB’nin “Yapısal” Sorunu: Ortak Dış Politika

Avrupa ülkelerinin “ortak dış politika” oluşturma düşüncesi Birliğin kuruluşundan bu yana süre gelen bir ideal olmuş ve “Avrupa Birleşik Devletleri” idealiyle yan yana yürüyen bir mahiyete sahip olmuştur. Birlik üyelerinin ortak dış politika belirleme konusundaki girişimleri Soğuk Savaş yıllarında başlamış, her ne kadar çeşitli kurumsal kazanımlar elde edilse de istenilen kapsamlı bir mutabakat ortaya çıkmamıştır. Soğuk Savaş döneminde 1950’li yıllardaki Pleven Planı ve Avrupa Savunma Topluluğu, 1960’lı yıllarda ilan edilen Fouchet Planları, 1969 tarihli Avrupa Savunma İşbirliği, Avrupa Tek Senedi gibi (Efe, 2010) ortak dış politika tesisine yönelik birçok girişimde bulunulsa da bu girişimler dış işleri bakanlarının yılda birden çok kez bir araya gelmesini sağlamaktan öteye gidememiştir. Bu yönüyle Tonra ve Christiansen, Birliğin dış politikasını hala yapılmaya devam eden bir yapboz olarak nitelendirmektedir. (Tonra & Christiansen, 2004) Sovyetlerin Afganistan işgalinde, İran’daki rehine krizinde, Yugoslavya Krizi’nde, Falkland Adaları sorununda, Polonya’daki sıkıyönetim ilanında da görüldüğü gibi tüm kurumsal girişimlerden istenilen sonuçlar elde edilememiş ve Avrupa ülkeleri ortak bir tutum benimseyemeyerek dış politikada savruk bir görüntü sergilemiştir. Başarısız olan

girişimlerden sonra dış politika, savunma, güvenlik gibi konular yüksek politika alanı (high politics) olarak nitelendirilmiş ve ekonomik entegrasyonun bu alanlarda da bütünleşmeyi beraberinde getireceği düşünülmüşse de bu düşünce başarılı olmamıştır.

54 AB'nin ortak dış politika ihtiyacı Soğuk Savaş dönemi sonrası da artarak devam etmiş ve Soğuk Savaşın bitmesi AB'yi ortak bir dış ve savunma politikası belirlenmesi konusunda cesaretlendirmiştir. Bu kapsamda Maastricht, Amsterdam ve Lizbon Anlaşmalarında konuyla ilgili çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Maastricht ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ismi altında ikinci bir sütun oluşturulmuş, Amsterdam Anlaşmasıyla “nitelikli çoğunluk”, “yapıcı çekimserlik” gibi kavramlar getirilmiş, Lizbon Anlaşmasıyla sütunlu yapı kaldırılarak birliğe tüzel bir yapı kazandırılmış (Büyüktanır, 2010) olsa da ortak dış politika belirleme hususunda istenilen sonuçlar yine elde edilememiştir. Örneğin; Maastricht Anlaşmasıyla oluşturulan ODGP'nin AB ülkelerini dış politikada tek ses haline getiremediği Balkanlarda yaşanan gelişmelerde (Akçay vd., 2011), 2009 Lizbon Anlaşmasıyla geliştirilen Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının (OGSP) ise Arap Baharı isyanlarında sonuç almaktan çok uzak olduğu görülmüştür. Özellikle Libya Krizi'nin OGSP'nin üzerinden yalnızca 20 ay geçtikten sonra ortaya çıkması, Birliğe girişimlerini test etme imkanı sağlasa da üye ülkeler insani yardımın dışında somut siyasi çıktılara sahip ortak bir dış politika tesis edememişlerdir⁴ (Özgen, 2016). Bu bakımdan AB, Soğuk Savaş sonrası birçok girişime rağmen ortak dış politika belirleme hususunda hala kapsamlı bir adım atmadığı ve etki bakımından

⁴ Örneğin Libya meselesinde İngiltere ve Fransa müdahaleye yeşil ışık yakarken, Almanya müdahaleye karşı çıkmış, İtalya ise temkinli bir duruş sergilemeyi tercih etmiştir.

ekonomik ağırlığına denk olmayan etkisiz kararlar⁵ aldığı için oldukça eleştirilmiştir.

Gerek Soğuk Savaş döneminde gerekse Soğuk Savaş dönemi sonrası AB ülkelerinin ortak dış politika konusundaki siyasi açılımları ve girişimleri belgelerde kalarak somut bir politikaya dönüşmemiştir. Özellikle son dönemde Arap halk ayaklanmaları AB'nin dış politikadaki parçalı görüntüsünün en net olarak görüldüğü hadise olarak kayıtlara geçmiştir (Küçükkeleş, 2013). AB'nin ortak dış politika konusunda yıllardır önemli bir gelişme sağlayamamasının en önemli sebebinin ise üye ülkelerin dış politikada sahip oldukları farklı çıkar tanımlamaları olduğu belirtilmelidir. Ayrıca AB üye devletlerin her biri tarihsel derinliğe sahip ulusal devletler olduğundan federatif entegrasyonla bu niteliklerini kaybetmek istememektedirler. Bu nedenle federatif bütünleşmenin nihai aşaması olan “Dış Politika” konusunda özerk davranma taraftarıdır. 1949'daki Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulduğundan itibaren üye ülkeler dış politika konularında ulusal çıkarlarının izinden gitmiş ve kolektif bir kimlik oluşturarak ortak politikalar izleme hususunda isteksiz davranmışlardır. Öyle ki bu zamana kadar gerçekleştirilen girişimlerin hiçbirisi kurumlara ortak dış politika geliştirmesi için gereken yetkiyi verememiş ve ulus üstü bir yapılanma tesis edilememiştir (Kızıltan & Kaya, 2005). Bu eksikliğin en önemli sebebi ise dış politika kararlarında hükümetler arası bir yapılanmanın benimsenmesi ve kararların “oy birliği” esasına dayandırılmasıdır. Her ne kadar Amsterdam ve Lizbon Anlaşmalarında nitelikli oy çoğunluğu alanları artırılmış olsa da dış politikada üye ülkeler alınacak kararın askeri

⁵ Bu kararlar 1995'te Bosna-Hersek'e polis gücü gönderilmesi, 1999'da Arnavutluk'taki BAB'ın gönderdiği birliğin güçlendirilmesi, 1999'da Hırvatistan'a mayın temizleme yardım misyonu gönderilmesi gibi görevlerden oluşmaktadır.

sonucu olduğunda nitelikli oy çoğunluğu kuralının işletilmesini istememekte ve her ülke kendi milli menfaati sebebiyle oy birliğini şart koşmaktadır (Dağcı, 2008). Kararların oy birliği ile alındığı durumda her üye devlet veto hakkına sahip olmakta ve ulusal yetki ve çıkarlarını koruma yoluna gitmektedir. Bu bakımdan dış politika kararlarında oy birliği aslında kararsızlık ve anlaşmazlığı getiren en önemli etkendir ve sebebi de devletlerin farklılaşan çıkar tanımlamalarıdır. Haliyle dış politika ulusal çıkarı ilgilendiren en önemli saha olduğu için devletler, AB bünyesinde birçok konuda nitelikli oy çoğunluğunu ilke edinirken dış politika konusunda böyle bir girişime yanaşmamaktadır.

56

AB'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında söz konusu tutum farklılığı daha net görülmektedir. Üye ülkelerin başlarına buyruk izledikleri çıkar odaklı dış politikalarının yanında Atlantik faktörü de önemli bir değişken olmuş, bu durum birliğin ABD'nin bölgedeki politikalarına angaje olmasına sebep olmuştur (Kılınç, 2013). Ayrıca Ortadoğu konusunda birliğin bölge ile iş birliği sağlama konusunda yeterli başarıyı sağlamaması da bir diğer etkendir (Hollis, 2005). Her ne kadar bölgeye yönelik demokrasi ve insan hakları vurgusu ön planda tutulsa da bu durum çoğu zaman somut politikalara dökülmemekte ve çıkar odaklı izlenen politikalar ekseninde ekonomik yönü ağır basan politikalar benimsenmektedir. AB'nin yapısal hale gelen dış politikadaki "politikasızlık" sorunu özellikle Arap Baharı'nda net bir şekilde görülmüştür. Catherine Ashton, Mısır ve Tunus'ta yaşananların akabinde 1995 yılında Barcelona süreci ile oluşturulan Avrupa Komşuluk Politikası'nda revizyon yapılması gerektiğini söylese (European Commission, 2017) de bu açıklama temenniden öteye gidememiştir.

AB'nin yaşadığı ortak dış politikasızlık sorunu sebebiyle bölgesel gelişmeler karşısında AB ya sorunlara hiç müdahil

olmamakta ya da önde gelen üye ülkelerin politikaları ile bütün AB temsil edilmeye çalışılmaktadır (Kılınç, 2013). Özellikle İngiltere, Almanya, Fransa gibi önemli AB ülkelerinin Ortadoğu konusunda milli çıkarları yönünde politikalar belirledikleri ve bu yönde ikili anlaşmalar yaptıkları bilinen bir gerçektir (Yılmaz & Uğurlu, 2013). Söz konusu üç büyük gücün farklılaşan dış politika tercihleri gerek Ortadoğu'da gerekse diğer bölgelerde AB'nin ortak bir tutum belirlemesinin önündeki en önemli engeldir. Örneğin; dış politika kararlarında Almanya tek taraflı askeri müdahalelere karşı bir tutum benimseyerek yumuşak güce dayalı bir politika ortaya koyarken, İngiltere ve Fransa'nın çok daha müdahaleci ve askeri çıkarlarını önceleyen bir politika izledikleri görülmektedir (Kıratlı, 2016). Özellikle AB'nin gideceği yönde büyük söz sahibi olan bu ülkelerin ortak kimlik, çıkarlar ve dış politika gibi alanlarda "Avrupalılışma" ilkesinde isteksiz davranmaları oldukça belirleyici olmaktadır (Uğur, 2017). AB'nin gerçekleştirdiği girişimlerle dış politika konusunda oy çokluğu ilkesini benimsemeyerek ulus üstü bir yapıyı tesis edememesi de üye ülkelerin bu konuda isteksiz davranmalarına ve dış politikada esnek davranmalarına fırsat sağlamaktadır.

AB'nin yapısal sorunu haline gelen ortak dış politika belirleyememesi ve söz konusu üç büyük ülkenin milli çıkarları ekseninde dış politikalarını şekillendirmeleri, Suriye Krizi'nde de çok daha gözle görülür hale gelmiştir. Özellikle AB'nin politikasızlığı, üye ülkelerin çıkar odaklı politika izlemesine sebep olurken bu durum Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikalarında da farklı tutumlar yaşanmasına sebep olmuştur. AB'nin bölgeye yönelik politikaları belirlenirken Türkiye'ye söz hakkı sunulmazken, Türkiye'nin AB'nin gayet müphem bir şekilde formüle edilmiş olan dış politikasına uyması beklenmektedir (Küçükkeleş, 2013). Zira gerek yaşanan politikasızlık gerekse farklı

çıkar algılamaları ekseninde şekillenen farklı politikalar Suriye Krizi'nde net olarak gözler önüne serilmiştir.

3. AB Ülkelerinin Suriye Politikaları

58 AB'nin Suriye'de izlemiş olduğu politikadan bahsetmek, en temelde dış politika alanında ortak bir AB tutumunun olduğunu da zımnen kabul etmek anlamına gelmektedir. Fakat yirmi sekiz ulus-devletin bir araya gelerek oluşturduğu AB'nin ekonomi, hukuk gibi alanlarda gerçekleştirmiş olduğu entegrasyonu "Güvenlik ve Dış Politika" alanlarında ilk bölümde de ifade edildiği üzere bugüne kadar gerçekleştiremediği ortadadır. Öte yandan AB ülkelerinin birçoğunda AB projesi karşıtlarının güçlerini muazzam derecede artırdıkları son dönemde Avrupa'da ulus-devletlerden bağımsız bir AB kimliğinin mevcudiyetinin bile sorgulanır hale geldiğini görmek, ister istemez yukarıda sözü edilen kabulün kendisini de sorunlu hale getirmektedir. Bu tespitler ışığında Arap halk ayaklanmalarının son dalgası olarak Suriye'ye yönelik Avrupalı ulus-devletlerden bağımsız bir AB tutumu yerine, İngiltere, Fransa ve Almanya başta olmak üzere AB içindeki önde gelen devletlerin Suriye politikalarından bahsetmek daha açıklayıcı olacaktır. Zira literatürde de üç ülkenin AB'nin yapısal sorunlar barındıran dış politikasının şekillenmesinde oldukça etki sahibi olduğu genel geçer kabul edilen bir durumdur ve çalışmamızın ön kabulleriyle de uyumludur (Kıratlı, 2016).

Öte yandan Suriye Krizi'nde genel olarak AB ülkelerinin daha çok kınama ve yaptırım kararları alma şeklinde kendini gösteren tutumlar geliştirdiği de bir gerçektir. Bununla birlikte AB ülkelerinin Esad rejimi karşıtı diplomasiyi işletme esaslı politikalarının bir sonuç üretmediği de geçtiğimiz beş yıl içinde herkesin şahit olduğu bir başka gerçekliktir. Avrupalı ülkelerin zikredilen süre zarfında izlemiş olduğu "çekimser" diplomasi, yüz

binlerin öldürülmesini, sayıları tam olarak belirlenemeyecek derecede çok insanın sakat bırakılmasını, milyonların muhacir durumuna düşmesini ve Suriye kaynaklı terör örgütlerinin AB üyesi ülkelerdeki terör saldırılarını engelleyemezken, Suriye'deki iç savaşın tarafları nezdinde de herhangi bir caydırıcı etki oluşturmamıştır.

Suriye'de yaşanan insani kayıplara, maddi ve manevi her türlü yıkıma rağmen sorunun çözümü için askeri güç kullanmaktan imtina eden AB ülkelerinin, Paris'teki veya Brüksel'deki DAES saldırıları sonrasında da görüldüğü üzere egemenliklerine yönelik tehdit söz konusu olduğunda tek taraflı olarak silahlı unsurlarını mobilize edip zorlayıcı tedbirler almaktan çekinmemektedirler. Bu minvalde söz konusu terör saldırıları sonrasında Belçika'nın savaş uçaklarını devreye sokmaya karar vermesi, Fransa'nın DAES'e karşı savaşmak üzere Akdeniz'e uçak gemilerini yollaması ve Almanya'da Fransa ile dayanışma amaçlı olarak Tornado uçaklarını devreye sokması bu kapsamda ifade edilmelidir. Yine Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa çatışma bölgelerine silah göndermeme ilkesini bozarak 2015 yılında DAES karşıtı blokta yer alan Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne bağlı Peşmerge kuvvetlerine silah yardımı yapması oldukça önemlidir.⁶

59

Paris ve Brüksel saldırıları sonrasındaki tepkileri istisna sayılacak olursa AB üyesi ülkelerin Suriye'de tutarlı ve etkili bir ortak politika geliştirdiğini iddia etmek güçtür. AB ülkeleri, Suriye rejimine karşı alınan kınama kararları, rejimin kilit aktörlerini hedef alan ekonomik içerikli yaptırımlar ve silah ambargosu gibi tedbirler dışında ortak bir tutum içinde olmayı başaramamıştır. Rusya ve İran'ın Esad rejimine ekonomik ve askeri açıdan her

⁶ "Almanya Peşmerge'ye Silah Yardımı Yapacak", *Sputnik Türkçe*, 12 Nisan 2015.

türlü desteği verdiği göz önünde bulundurulacak olursa, AB ülkelerinin attığı bu adımların sahada caydırıcı ve dengeleyici bir etkisinin olmadığını ifade etmek gerekir. AB ülkelerinin “mülteci krizi” nedeniyle Suriye iç savaşının kendilerini doğrudan etkilemeye başladığı ve yüz binlerce mültecinin kıtaya akın ettiği 2015’in yaz aylarında dahi ortak bir tutum belirleyememiş olmaları, AB hakkında dile getirilen “ekonomik dev, siyasi cüce” tespitini doğrular niteliktedir ve AB’nin kronikleşen “ortak dış politika” konusunun yapısal bir sorun olarak sürdüğünün net bir göstergesidir.

60 Yüz binlerce kişinin Avrupa’ya akın etmesi karşısında hazırlıksız yakalanan AB ülkelerinin bir kısmı tek tek önlem alma yoluna gitmiş ve öncelikli olarak ulusal çıkarları ekseninde kendi sınırlarını güvence altına almaya çalışmışlardır. Mülteci akını karşısında AB ülkeleri, Birlik olmanın en önemli göstergelerinden biri olan Schengen sistemini askıya alma pahasına kendi aralarında sınır kontrollerine başlamış, hatta aralarındaki sınırlara da dikenli teller örmeye başlamışlardır. Diğer yandan birçok AB ülkesinde AB’nin siyasal elitleri olan merkez sağ/sol güçlerin AB’nin, ulus-devletlerin aleyhine yetkilerini genişletmesine karşı çıkan aşırı sağcı çevrelerin dillendirdikleri argümanlara paralel bir politikayı uyguluyor oluşları da paradoksal bir durum ortaya çıkarmaktadır.

AB’nin diğer birçok krizde olduğu gibi, Suriye Krizi’nde de diplomatik çabaları aşan ortak bir dış politika belirleyememesi sonucu Birlik içinde önde gelen ülkelerin kendi çıkar algıları çerçevesindeki tutumları, krizin başından beri Türkiye ile Suriye meselesine bakıştaki farklılığa damgasını vurmuştur. Örneğin; krizin başlarında pasif bir tutumu benimseyen Almanya’nın mülteci akınlarına birinci dereceden muhatap olmasının ardından daha aktif bir politika izlemeye çalıştığı bilinmektedir.

Bu minvalde Almanya, “Avrupa'nın” mülteci krizinin “Almanya'nın” mülteci krizi haline dönüşmesini önlemek için o dönem Türkiye ile ilişkilerini seri bir şekilde geliştirmeye çalışmış, hatta Türkiye'nin Suriye'de güvenli bölge oluşturulması tezini dahi dillendirir konuma gelmiştir.⁷

Her ne kadar konuyla ilgili Rusya ile görüşülmesi gerektiğini ima etmiş olsa da (İnat, 2016b) Almanya'nın bu tutum değişikliğinin bir benzeri Fransa tarafından da ortaya konulmuştur. Fransa, Suriye'de krizin başından itibaren AB ülkeleri içinde İngiltere ile birlikte görece daha aktif bir dış politika izlemiştir. Bununla beraber 2015 Kasım'ında gerçekleştirilen Paris saldırılarının ardından Fransa, eski Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin yeni Cumhurbaşkanı François Hollande'a “savaştayız, Putin'le anlaş”⁸ uyarısını yapmasının ardından tutum değişikliğine gitme gereği duymuştur. Hollande, Paris saldırıları sonrasında, daha önceleri Suriye'de güvenli bölge oluşturulması gerektiği şeklindeki ısrarcı tutumundan geri adım atarak, Rusya'nın müttefiki konumundaki Esad rejiminin aleyhine olacak bu girişimi gündemde tutmaktan vazgeçmiştir (İnat, 2016b).

61

3.1. Suriye Krizi Karşısında AB Ülkelerinin ve Türkiye'nin Tutumları

AB ülkelerinin Suriye meselesindeki rejim karşıtı tutumlarının özünü yaptırım ve Suriye muhalefetine yönelik askeri olmayan yardım kararlarının oluşturduğu ifade edilmelidir. Ayaklanmaların başlangıcında AB ülkelerinin görece uyumlu

⁷ “Merkel'den Türkiye'nin Suriye'de ‘Güvenli Bölge’ Teklifine Destek”, *Euronews*, 24 Nisan 2016.

⁸ “Sarkozy'den Hollande'a: Savaştayız, Putin'le Anlaş”, *Amerika'nın Sesi*, 15 Kasım 2015.

hareket ettiğini söylemek mümkündür. Bunun başlıca sebebi ise kınama, eleştiri, bazı üst düzey Suriyeli yöneticilerin mal varlıklarının dondurulması gibi Birliği zorlamayan kararlardır. Fakat zaman içerisinde AB'nin yönetimi bırakması çağrısına direnen Esad'ın saldırılarını artırması ve ciddi insani dramların yaşanması nedeniyle AB ülkeleri kendi aralarında Esad rejimine yönelik politikalar hususunda fikir ayrılıkları yaşamaya başlamışlardır.⁹ Örneğin Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande'ın muhaliflere geçici hükümet kurmaları çağrısında bulunarak, bu şekilde hareket edecek olurlarsa bu hükümeti tanıyacaklarını ifade etmesi AB içinde ön alıcı bir hamle olarak değerlendirilmelidir.¹⁰

62

Bununla birlikte Suriye'de askeri müdahale yapabilecek ortak bir AB iradesinden bahsetmek de mümkün değildir. Söz konusu irade eksikliğinin en önemli nedenlerinden birinin 2008 ekonomik krizi gibi konjonktürel sebeplerin yanında AB'nin bir türlü aşamadığı yapısal sorunlarının söz konusu eylemsizlikte önemli etken olduğu göz ardı edilmemelidir. Söz konusu yapısal sorunların başında ilk bölümde de çerçevesi çizilen ortak bir dış politika belirlenememesi ve bu durumun doğal sonucu olarak ortak bir ordunun bulunmayışı gelmektedir. Bu nedenle ilk başlarda AB'nin lider ülkeleri olan Almanya, Fransa ve İngiltere, Esad rejiminin uyguladığı şiddeti kınayıp meşruiyetini yitirdiği gerekçesiyle görevi terk etmesi gerektiği şeklinde bir açıklama yaparlarken (Zengin, 2015) tepkilerinin kendileri tarafından gerçekleştirilecek askeri bir müdahaleye evrilmesine de izin vermemişlerdir.

Öte yandan AB ülkeleri, rejimin devrilmesi için dışardan bir müdahaleye karşı olduklarını açıkça ortaya koyan bir politika

⁹ "Musab Mertek: AB'nin Suriye Çıkmazı", *SETA*, 16 Nisan 2013.

¹⁰ "Fransa'dan Suriye Sözü", *Haber 7*, 27 Ağustos 2012.

izlemelerine karşın Arap Birliği'nin Suriye'ye Birleşmiş Milletler (BM) ve Arap Birliği ortaklığında barış gücü gönderme önerisini de olumlu karşılamışlardır. Türkiye de en azından retorik düzeyde ileri bir hamle yapan AB ülkeleri karşısında, Arap Birliği'nin adımlarını cesaretlendirici bir politika izlemiş olmakla beraber, zaman zaman Batı tarafından askeri müdahale yapması doğrultusunda bir tür kara gücü olarak kullanılma ihtimalini de göz ardı etmeyen bir siyaseti yürütmeye çalışmıştır. Öyle ki Türkiye, Suriye Krizi'nin başlangıcında bölgeye yönelik "sıfır sorun" politikasını revize etmeye çağrılması yoluyla üstü kapalı olarak askeri müdahalede bulunmasını isteyen telkinlere önem vermemiştir.¹¹

Arap ayaklanmalarının ilk etkileri Suriye'de hissedilmeye başladığı ve rejim aleyhtarı barışçıl gösterilerle halkın sokaklara döküldüğü dönemde AB ülkeleri, AB Dış İşleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ve Komisyon Başkan Yardımcısı Catherine Ashton aracılığıyla Suriye yönetimine endişelerini ileterek tutuklanan göstericilerin serbest bırakılması çağrısında bulunurken,¹² Türkiye de aynı mesajı basın üzerinden vermek yerine son senelerde Suriye ile sağlanan iyi ilişkiler sayesinde birebir görüşmelerle iletme yolunu seçmiştir. Krizin henüz iç savaş boyutuna evrilmediği ilk zamanlarda AB, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın tüm meşruiyetini yitirdiği ve görevinden çekilmesi gerektiği şeklindeki çağrıyı yapmasında,¹³ kısa bir süre önce Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye'ye gitmiş ve Beşar Esad ile altı saat süren bir toplantı yaparak Suriye yönetimini halka yönelik baskı ve şiddetin durdurulması konusunda ikna etmeye çalışmıştır (Salık, 2011). Öte yandan Suriye ordusu içinde

¹¹ "Null Problemo War Gestern", *The European*, 30 Kasım 2012.

¹² "Catherine Ashton Press Release", *European Commission*, 23 Şubat 2011.

¹³ "Suriye'deki Olayların Artan Şiddet Yoluyla Bastırılması Konusunda AB Tarafından Atılacak Adımlarla İlgili Açıklama", *Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu*, 18 Ağustos 2011.

bulunan bir kısım subay ve eratin da rejimin saldırıları karşısında sivil halkı korumak amacıyla taraf değiştirmeleri ve söz konusu savunmaya destek olmaları giderek büyüyen çatışmaları tetiklemiş ve iç savaş haline getirmiştir. Çatışmaların başlangıcında birçok gözlemci tarafından dillendirildiği üzere kısa süre içinde Esad rejiminin düşmesi olası görülürken gerek Türkiye'deki gerekse Avrupa ülkelerindeki karar alıcıların Suriye'ye yönelik siyasetleri büyük oranda bu öngörü üzerinden şekillenmiştir. Fakat iç savaşın ilerleyen aşamalarında Avrupa ülkelerinin tutumlarında belirgin bir kararsızlık gözlemlenmeye başlanmış, bu durum basın yayın organlarının o dönemde çıkan haberlerine de yansımıştır. Fransız Haber Ajansı'na (AFP) konuşan bir Batılı diplomatın açıklamalarına göre Avrupalı istihbarat örgütleri Suriyeli yetkililerle düzenli olarak görüşmüş ve görüşmelerin odak noktasını Suriye'de bulunan çok sayıdaki Avrupa ülkesi vatandaşı radikal eğilimli kişilerin tekrar Avrupa'ya geri dönmeleri durumunda yaratacakları güvenlik sorunu oluşturmuştur.¹⁴

3.2. Türkiye'nin Suriye Politikasına Yönelik AB Ülkelerinin Şüpheleri

Batılı ülkelerin Arap ayaklanmalarının başladığı 17 Aralık 2010 tarihinden itibaren Türkiye'nin sergilemiş olduğu pro-aktif dış politika eksenli, bölgede halk iradesinin tecelli etmesine alan açıcı tavrını şüpheyile karşıladığı bazı Batılı yorumcular tarafından dile getirilmiştir (Kramer, 2010). Batılı karar mercilerinin Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan sıfatıyla Eylül 2011 tarihinde Mısır, Libya ve Tunus'u kapsayan "Arap ayaklanmaları turunu" dikkatle takip ettikleri o dönem yorumcularının paylaştıkları bir görüştür. Bu görüş, Fransa

¹⁴ "Yanlış Hesap Şam'dan Döndü", *Anafikir*, 01 Aralık 2013.

Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin İngiltere Başbakanı David Cameron ile birlikte Erdoğan'ın ziyaretini gerçekleştirdiği zaman diliminde Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirdikleri bilgisiyle beraber daha bir anlam kazanmaktadır.

Türkiye ile AB ülkeleri arasında geçmiş dönemde yaşanan Suriye merkezli politika farklılıkları da AB ülkelerini halihazırda Esad sonrasının önemi konusunda düşünceye sevk etmektedir. Hatırlanacağı gibi Türkiye, 2005 yılında Lübnan Başbakanı Refik Hariri suikastı nedeniyle AB ülkeleri tarafından Suriye'nin izole edilmesi sürecinde bu politikaya ortak olmak yerine Avrupalı partnerlerinden farklı bir tutum benimseyerek bu ülkeye yönelik baskıları hafifletmeye çalışmıştır (Öztürk, 2012). Arap ayaklanmalarının Suriye'ye de gelmesiyle birlikte Türkiye ile AB arasında ilk başlarda söylem bazında görülen uyum, yerini Esad rejiminin halka karşı giderek daha da sertleşen siyasetinin karşısında alınacak önlemler konusundaki ayrılığa bırakmıştır.

65

Türkiye ile AB ülkeleri arasında Suriye Krizi'nde ortaya çıkan tutum farklılığı temelde tarafların Ortadoğu bölgesini algılayış biçimlerinde de kendini açığa çıkarmaktadır. Türkiye'nin, "ebedi kardeşleri" (Öztürk, 2012) olarak gördüğü bölge insanını, AB ülkelerinin aynı yakınlıkta görmediği bilinen bir gerçektir. Öte yandan tarafların Suriye'deki gelişmeleri yorumlamalarındaki farklılığın da tutumlardaki ayrılığı açıklamada göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Türkiye Suriye'deki halk ayaklanmalarını Arap halklarının Tunus'ta başlattığı kıyamların bir devamı ve özgürlük talebinin dışı vurumu olarak görürken, AB ülkeleri ayaklanmaları ilk başlarda halkın özgürlük talepleri olarak görmüşse de ilerleyen zaman içerisinde daha çok Müslüman Kardeşler hareketinin "İslamcı kalkışması" olarak değerlendirmiştir. Ayaklanmanın mahiyetine yönelik anlayış ve algılayış farklılığı da doğal olarak tutumları

etkilemiş ve AB ülkelerini, kendilerinin kontrol edemeyecekleri bir yönetime kendi imkanlarıyla alan açma endişesine sevk etmiştir. Akabinde de AB ülkeleri diplomatik çabaların dışında meseleyi kökten çözecek askeri tehdit ve müdahaleleri gündemden çıkararak Türkiye ile Suriye konusunda farklı tutum ve politikalara sahip olmuşlardır.

4. Türkiye ile AB Ülkelerinin Politikalarındaki Anlaşmazlık Konuları

4.1. Türkiye'nin Güvenli Bölge Talebi

66 Türkiye'nin Suriye içinde uçuşa yasak bir "güvenli bölge" oluşturulması ve Suriyeli sığınmacıların buralarda oluşturulacak geçici barınma merkezlerinde barınmalarının sağlanması isteği, sığınmacı sayısının yüz bine yaklaştığı dönemlerden beri dile getirmiş olduğu bir husustur. Türkiye'nin 30-31 Ağustos 2012 tarihinde BM nezdindeki girişimleri, krizin başından beri Esad rejiminin destekçileri olan Rusya ve Çin'in karşıt tutumlarının dışında, müttefiki ABD'nin konuyu görüşmek üzere temsilci dahi göndermemesi nedeniyle karşılık bulmamıştır (Miş, 2013). Türkiye, "güvenli bölge" kurulmasını zorunlu olarak değerlendirdiği ve sığınmacı sayısı için belirlemiş olduğu 'kritik eşik' olan 100 bin rakamı 15 Ekim 2012 tarihinde aşıldıktan sonra da müttefiklerinden bu yönde herhangi bir destek görmemiştir. Bununla birlikte yine Suriye iç savaşında çokça gündeme gelmesine rağmen savaş uçaklarınca sivil-askeri hedef gözetilmeksizin atılan varil bombaları ile ilgili de AB ülkeleri kınamaların ötesinde bir reaksiyon gösterememişlerdir.¹⁵ Türkiye'nin uçuşa yasak bölge/güvenli bölge tezinin varil bombaları nedeniyle gerçekleşen sivil can kayıplarının da önüne geçmede önemli bir imkan olduğu birçok kesim tarafından bilinmesine rağmen, ABD politikasına paralel tutum benimseyen

¹⁵ "Ban, Varil Bombası Saldırılarını Kınadı", *Hürriyet*, 27 Aralık 2013.

AB ülkeleri Türkiye'nin konuyla ilgili çağrılarını büyük oranda duymazdan gelmiştir.

4.2. Suriye Rejiminin Gerçekleştirdiği Kimyasal Saldırıları

21 Ağustos 2013 tarihinde Esad rejimine bağlı güçlerin Şam'ın Doğu Guta bölgesinde gerçekleştirdiği kimyasal saldırı sonucu 426'sı çocuk olmak üzere 1429 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁶ daha önceleri birçok kez Suriyeli muhalifler tarafından kimyasal silahlar kullanmakla suçlanan rejim “delil yetersizliği” nedeniyle uluslararası kamuoyunda mahkum edilemezken, bu olayda delil niteliğinde video kayıtlarının bulunması Esad güçlerini zor durumda bırakmıştır. ABD Başkanı Barack Obama'nın bir yıl önce ABD politikasının kırmızı çizgisi olarak belirlediği kimyasal silah kullanımının Esad askerlerince gerçekleştirilmesi hem ABD hem de diğer Batılı ülkeleri harekete geçmeye zorlamıştır. 1300 kadar kişinin hayatını yitirdiği ve incelemelerde sarin gazının kullanılmış olduğu anlaşılan söz konusu saldırı için, ABD öncülüğünde Esad rejimine karşı bir hava harekatı yapılması için ön hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.

67

Esad rejiminin 4 Nisan 2017 tarihindeki Han Şeyhun'daki kimyasal silah saldırısında ise 100'den fazla sivilin hayatını kaybettiği ifade edilmiştir. Bunların yanında kimi kaynaklar Esad rejiminin 2011'in Mart ayından bu yana 215 kimyasal saldırı düzenlediğini ve bu saldırıların bir yandan birçok sivilin hayatını kaybetmesine sebep olurken diğer yandan çok sayıda sivil göç etmeye zorladığını ifade etmektedir.¹⁷

Esad rejimi ise BM'nin kimyasal silah kullanımıyla alakalı soruşturma yapma isteğine ancak Rusya'nın devreye girmesiyle

¹⁶ “BM: 1429 Kişi Esad'ın Kimyasalıyla Öldü”, *Habertürk*, 08 Mart 2014.

¹⁷ “Esad Rejimi Suriye'de 215 Kez Kimyasal Silaha Başvurdu”, *Sabah*, 09 Nisan 2018.

68 razı olmuş ve BM denetçilerinin raporlarını hazırlamak üzere Guta'da inceleme yapmalarına izin vermiştir. Bu arada Rusya da durumun ciddiyetini kavrayarak diplomatik atağa geçmiş ve hazırlamış olduğu bir plan ile hem Esad rejimini hem de zaten saldırı konusunda pek de hevesli olmayan ABD öncülüğündeki Batılı devletleri rahatlatacak fikir öne sürmüştür. “Suriye'deki bütün kimyasal silahların toplanmasını ve rejimin silahları uluslararası kontrole teslim etmesini, bunun karşılığında da Suriye'ye yönelik bir askeri hareket tehdidinin ortadan kalkmasını” öneren formül Türkiye'nin muhalif tutumuna rağmen ABD ve AB ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Fakat AB'nin genel politikasından bağımsız olarak İngiltere hükümeti askeri müdahale için meclisten yetki istemişse de David Cameron'ın başbakanlığındaki İngiliz hükümeti mecliste yapılan oylamayı 285'e karşı 272 oyla kaybettiği için muhtemel bir askeri operasyona katılmama kararı almıştır (Zengin, 2015).

Almanya ise her ne kadar ilk başlarda askeri müdahaleye yeşil ışık yaksa da daha sonra bu söylemlerinden geri adım atmıştır. Almanya'nın o dönemki Savunma Bakanı Thomas de Maiziere'in “Kimyasal silah kullanıldığının hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kanıtlanması önemlidir ve doğru olan da budur. Dış İşleri Bakanı'nın da söylediği gibi daha sonra biz de bunun hesabını soranların tarafında yer alacağız”¹⁸ şeklindeki açıklamasının ardından dönemin Alman Dış İşleri Bakanı Guido Westerwelle bu sözlerin askeri müdahaleye açık çek olarak anlaşılmasının önüne geçmek amacıyla ABD'den bu yönde bir talep gelmediği gibi ülkesinin de böyle bir niyeti olmadığı şeklinde açıklamalar yapmıştır.¹⁹ Almanya'nın söz konusu

¹⁸ “Alman Hükümeti Müdahaleye Soğuk Bakıyor”, *DW Türkçe*, 2 Eylül 2013.

¹⁹ “Alman Hükümeti Müdahaleye Soğuk Bakıyor”, *DW Türkçe*, 2 Eylül 2013.

tutumunun geleneksel Alman dış politikasının karakteristiği olduğuna dikkat çeken Christian Hackey'in "Almanya eskiden izlediği yolu terk etmedi, o yol ise sadece hiçbir maliyeti olmadığı ve risk oluşturmadığında dayanışma sergilemektir."²⁰ şeklindeki açıklaması, Almanya'nın kimyasal saldırı karşısındaki tutumunun anlaşılması için yeterlidir.

Görüldüğü gibi İngiltere'nin istisnai girişimini saymazsak Suriye konusunda Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki görüş ayrılığının kimyasal silah kullanılması meselesinde de bir kez daha ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu konuda Türkiye "sorunun sırf bir kimyasal silah kullanımı sorunu olmadığını ifade ederek ve Esad rejiminin konvansiyonel silahlarla çok daha fazla insanı katlettiğine dikkat çekerek, uluslararası toplumun bir an önce harekete geçmesi gerektiğinde" (Miş & Özdemir, 2014) ısrarcı olsa da gerek uluslararası toplumdan gerek AB ülkelerinden beklediği desteği görememiştir.

69

4.3. İşlenen Savaş Suçları ve Mülteciler Konusu

BM verilerine göre Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle 11 milyon kişi evini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu rakamın 4 milyonunu Suriye'yi terk edip başta Türkiye olmak üzere Ürdün, Lübnan ve Irak gibi ülkelere sığınan Suriyeliler oluşturmaktadır.²¹ Türkiye'nin çatışmaların ilk anlarından itibaren Suriyelilere yönelik izlemiş olduğu açık kapı politikası karşısında, AB kurumsal olarak sorun üye ülkelerin sınırlarına dayanana kadar hareketsiz kalmayı tercih etmiştir. Suriye'nin göç kaynağı ülke olarak otuz yıla yakın bir süredir birinciliği elinde tutan Afganistan'ı geçerek dünyada en fazla mülteci veren ülke

²⁰ "Alman Hükümeti Müdahaleye Soğuk Bakıyor", *DW Türkçe*, 2 Eylül 2013.

²¹ "UNHCR Küresel Eğilimler Raporu, Basın Açıklaması", *UNHRC*, 18 Haziran 2015.

konumuna geldiği bu süreçte iç savaşın mağdurlarının maddi ve manevi yükünü Suriye'ye komşu ülkeler olan Lübnan, Ürdün ve Türkiye'nin göğüslemeleri, uzun bir süre boyunca AB ülkeleri üzerindeki baskı ve sorumluluğu azaltan bir fonksiyon olmuştur. Fakat ilerleyen zamanda ülkelere geri dönme umutları iyice tükenmiş olan mülteciler, zaten fakir olan Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerin kaynaklarının yetersizliği, herhangi bir gelecek perspektifine sahip olunamaması, DAESH/Hizbullah gibi örgütler ile İran devleti gibi dış aktörlerin iç savaşa müdahil olmaları nedeniyle gerek ülke içinden ve gerekse ülke dışından Avrupa yönünde yoğun bir akın başlatmışlardır. İşte büyük oranda 2015 yılının Haziran ayına tekabül eden ve kimi gözlemcilerce Roma İmparatorluğu'nun yıkımına neden olan "kavimler göçüne" benzetilen (Bayraklı & Keskin, 2015) bu yoğun göç akını son yıllarda adeta donma noktasına gelen Türkiye-AB ilişkilerini olumlu yönde etkilemiştir.

2014 yılı içerisinde düzenlenen Cenevre 2 konferansı öncesinde Anadolu Ajansı, CNN ve The Guardian gazeteleri eş zamanlı olarak Suriye'de rejim tarafından işlenen savaş suçlarının kanıtı olarak değerlendirilen 11 bin kişiye ait olduğu iddia edilen 55 bin kare fotoğrafı dünya kamuoyuyla paylaşmışlardır (Acun, 2015). Söz konusu paylaşım bütün dünyada ses getirmişse de Suriye'de Esad rejimini görevi bırakmaya zorlayacak herhangi bir adım atılmasına yardımcı olmamıştır. 55 bin kare fotoğrafın yanında Aylan Kurdi'nin Bodrum sahillerine vuran naaşının fotoğrafı ve "DAESH'ten kaçarak Avrupa'ya sığınmaya çalışan Suriyeli göçmenlerden birinin kucağındaki kızıyla Macar polisinden kaçarken kadın bir kameramanın çelme takması daha sonrasında aynı kameramanın kaçmakta olan bir başka küçük kızı tekmelemesi" (Acun, 2015) olayları da uluslararası toplumun vicdanını derinden etkilemiştir. Avrupa kamuoyunun baskısı altında bunalan siyasiler de kendilerini müdahale etmek zorunda

hissederek halihazırda Sırbistan, Macaristan, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerde birikmiş olan çoğunluğu Suriyeli olan on binlerce mülteciye ev sahipliği yapmaktan kaçınamayacaklarını anlamışlardır.

AB önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi dış politikada tek sesli hareket etme yeteneğine sahip değildir. AB içinde bir taraftan bu yeteneğe ulaşmak için gözle görülür çaba harcanmasının zorunlu olduğu söylenerek Türkiye gibi aktörlerin AB ailesi içine alınmasını engellemede bir argüman olarak kullanılan “entegrasyonun derinleştirilmesi” süreci işlemekte iken, diğer taraftan AB'nin yetkilerini üye devletler aleyhine geliştirmesine karşıt siyasal güçlerin yükselişi süreci bulunmaktadır. Dış politikası bu derece kırılğan olan bir AB, özellikle Avrupa'nın mülteci krizi haline dönüşen 2015 yazından itibaren sadece dış politikasındaki uyumsuzlukla değil aynı zamanda bir Birlik olma özelliğini kaybetme tehlikesiyle de karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ile AB arasında büyük oranda Almanya'nın tek taraflı çabaları sayesinde Türkiye ile yapılan anlaşma AB ülkelerinin bütünleşmesine çok ciddi katkılar sağlamıştır.

2015 yılının ortasından itibaren Suriye sorunu AB ülkeleri için neredeyse mülteci sorununa indirgenir hale gelmiştir. Batılı politikacıların pasif bir tutum benimsedikleri Suriye iç savaşı, özellikle Avrupa'ya ulaşmaya çalışan sığınmacıların yüzlercesinin ardı ardına deniz facialarında yaşamlarını yitirmeleriyle ayağa kalkın kamuoyu karşısında hareketsiz kalmaları daha fazla mümkün olamamıştır. Baskı altına giren Avrupalı yöneticiler kendilerini harekete geçmek zorunda hissettikten sonra söylem olarak Türkiye ile bir yakınlaşma içine girdiyse de somut adımlar atma konusunda bir milyon kadar mültecinin alımı dışında AB ülkelerinin Suriye'ye yönelik siyasetinde herhangi bir

değişiklik gerçekleştirememişlerdir. AB ülkeleri, DAEŞ'e karşı politika belirlerken benimsedikleri tutumu burada da izleyerek sorunun sebeplerine odaklanmak yerine kendisine odaklanmayı tercih etmiş ve Suriye'deki iç savaşı sonlandırmak amacıyla harekete geçmekten kaçınmıştır.

72 Mülteciler ile ilgili olarak AB ülkelerinin politikasını şekillendiren temel olgu her ne kadar BM çerçevesince mültecilerin durumunu düzenleyen Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklı bir insan hakları olgusu ise de, ortaya konulan çok sayıda çözüm önerisinin satır aralarında da gözlemlenebileceği gibi temel gaye; mültecilerin Avrupa'nın toplumsal yapısını bozmasını engellemektir. AB ülkeleri arasında sorumluluğu paylaştıracı ortak bir düzenlemenin olmayışı ve AB'nin önceliğinin mültecilerin güvenliğinin sağlanmasından ziyade Avrupa sınırlarının güvenliğinin sağlanması ve mümkün olduğunca az mültecinin Avrupa'ya ulaşmasını temin etmek olduğu düşünüldüğünde, soruna hazırlıksız yakalanan Yunanistan, Malta, İtalya ve İspanya dışındaki AB ülkeleri temsilcileri sınır güvenliğini sağlamak üzere neredeyse sayısız defa bir araya gelmiş fakat uygulanabilir bir çözüme varamamışlardır.

Almanya Başbakanı Angela Merkel, bir ön alma siyaseti izleyerek birleşmiş Avrupa idealinin en somut göstergelerinden biri olan Schengen sisteminin çökmemesi için ulus-devlet bazlı çözümler üretmek yerine, AB içinde kolektif arayışlara yönelmiştir. Merkel, Macaristan'da yığılmış 60 bin kadar mülteciye kapılarını açtıklarını ilan ettiği sıralarda basına yaptığı açıklamalarda "2015 yılı içinde Almanya'ya 800 bin kadar mülteci beklendiği"²² şeklindeki sözleri Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerde birikmiş olan ve Balkan rotasını izleyerek Macaristan'a ulaşmaya çalışan on binlerce mülteci açısından adeta bir davetiye

²² "Berlin'in Tahmini 800 bin", *DW Türkçe*, 19 Ağustos 2015.

olarak algılanmıştır. Almanya'nın gerek AB içinde en etkili aktör olması ve gerekse Avrupa'ya ulaşan mültecilerin büyük bir kısmının Almanya'ya gitmek istemeleri nedeniyle ülke yöneticileri içinde buldukları kritik durumdan hızlıca kurtulmak için en etkili yolun Türkiye'den geçtiğini düşünmüşlerdir.

Söz konusu bu tutum değişikliğinin ardından gerek ikili düzeyde Almanya ve Türkiye arasında, gerekse AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu (AP) gibi AB'nin siyasi mekanizmaları ile Türkiye arasında Eylül 2015'ten itibaren yoğun bir diyalog mekanizması kurulmuştur. Bu görüşmeler kapsamında 29 Kasım 2015 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Türkiye-AB Zirvesi'nde taraflar arasında kapsamlı bir mutabakat yapılması kararı alınırken, 3 Mart 2016 tarihinde yayımlanan Türkiye İlerleme Raporunda Türkiye hakkında Suriyeli sığınmacılara yönelik uygulamalardan övgüyle söz edilmiştir.²³

73

Mülteciler meselesinde özellikle önce Kobani ve bilahare Halep'ten sonra AB yetkililerinden Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri sebebiyle sınırı açması yönünde baskıya varacak derecedeki açıklamalar gelmesi, ister istemez bu ülkeleri 2015 yılının ortasından itibaren Avrupa'ya yönelen mülteci akını karşısındaki tutumlarını sorgulamayı da gerektirmektedir. Türkiye'nin yirmi dört saat içinde Kobanili mültecilere sınırlarını açmasına ve aynı politikayı Halep çatışmaları esnasında da uygulamasına karşın, AB ülkeleri Türkiye ile benzer bir politika izlemekten uzak durmuşlardır. İngiltere'nin mülteci meselesinde benimsediği tutum ise Suriye konusunda Türkiye ile dayanışmanın en az olduğu iki alandan biri olmuştur. 2015

²³ "AB 2016 Türkiye İlerleme Raporu Yayınlandı", *Anadolu Ajansı*, 09.11.2016.

sonuna kadar bin kadar Suriyeli mülteciyi ülkeye kabul eden İngiliz hükümeti Türkiye'yi bu noktada yalnız bırakmıştır.

Öte yandan Avrupa ülkeleri Avrupa'nın mülteci krizinin yol açtığı kaos ortamında da yine aynı tutum içine girip Suriye rejimi ile görüşme yolları aramışlardır. Örneğin; mülteci krizinden en çok etkilenen AB ülkesi olan Almanya Başbakanı Angela Merkel'in, Esad'la masaya oturabileceği açıklamasını yapması bu bakımdan dikkat çekicidir (Dick, 2015). Almanya benzer pragmatizmi Türkiye'nin uzun bir süredir talep ettiği “güvenli bölge” uygulamasını farklı bir isimle desteklediğinde de ortaya koymuştur. Merkel, konuya dair yaptığı iki açıklamada “bir çeşit uçuşa yasak bölge” ve “insanların güvende olacağı bir bölge”den söz ederek, Türkiye'nin mültecilere yönelik desteğini almaya çalışmıştır.²⁴

74

4.4. PYD/DAEŞ Anlaşmazlığı ve AB Ülkelerinin Güvenlik/Terör İkilemi

Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki DAEŞ konusundaki görüş ayrılığı Türkiye'nin Suriye'deki kriz bağlamında DAEŞ'in bir neden değil sonuç olduğu düşüncesinde olurken, AB ülkelerinin ABD'nin de etkisiyle bunun tam tersi görüşte ısrar etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu minvalde başta ABD olmak üzere AB ülkeleri de Türkiye'ye ısrarlı bir şekilde DAEŞ karşıtı koalisyona katılma çağrısında bulunurlarken, Türkiye'yi benzer bir tutum benimsemesi konusunda zorlamışlardır. Türkiye bu çağrılara karşı çıkarken Suriye'de DAEŞ'i ortaya çıkaran nedenlerin ortadan kaldırılmasını şart koşar bir tutum içine girmiştir. Öyle ki Türkiye'ye göre DAEŞ'in Suriye'de etkinlik alanı bulmasının tek nedeni, “krizin başından beri yüz binlerce insanın hayatını kaybetmesine, çok daha fazlasının sakat kalmasına ve

²⁴ “Güvenli Bölge'de İlerleme Yok”, *Al Jazeera Türkçe*, 26 Nisan 2016.

milyonlarcasının da gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında mülteci durumuna düşürülmesinde başat rolü olan Esad rejiminin sona erdirilmesine yönelik hamlelerin yapılmaması” olmuştur.

Türkiye ile AB ülkeleri arasında Suriye Krizi'nde mevcut olan fikir ayrılıklarına Türkiye'ye karşı otuz seneyi aşkın bir süredir savaş yürüten terör örgütü PKK'nın Suriye kolu olan PYD ve onun silahlı kanadı YPG'ye karşı tutum farklılığı da eklenmelidir. Türkiye'nin, DAESH karşısında pragmatik bir tavırla kara gücü olarak kullanılan ve kendisine hava hareketleriyle destek olunması sayesinde Kobani'nin (Ayn el-Arab) tamamen bu örgütün eline geçmesinin son anda engellenmesiyle askeri bir aktör haline gelen YPG'yi terör örgütü olarak nitelendirmesi, AB'ye üye devletler tarafından pratikte kabul görmemiştir. Hatta PYD'nin askeri gücü YPG'nin Tel Abyad'ta mukim Arap ve Türkmenlere karşı etnik temizlik yaparak onları zorunlu göçe zorlaması Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) ve Suriye İnsan Hakları Ağı gibi insan hakları kuruluşları tarafından belgelenmesine rağmen AB ülkelerinin tutumlarında yine herhangi bir değişiklik gözlemlenmemiştir. (SETA, 2015, s.174) Cenevre Görüşmelerine katılıp katılmaması konusunda PYD'nin Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında bir sorun haline gelmesi, Türkiye'nin Suriye konusundaki pozisyonunun Batılı ülkeler nezdinde benimsenmediğini ve fikir ayrılıklarının çeşitli konularda devam ettiğini göstermektedir (İnat, 2016c). Türkiye'nin itirazlarına rağmen Batılı ülkelerce PYD'ye verilen askeri ve siyasi destek, bu ülkelerce hem savaş sonrası düzen için “seküler” bir Suriye yaratılması amacını gerçekleştirmede faydalı olacak silahlı bir kozun elde bulundurulması hem de bir süredir Türkiye'nin Ortadoğu politikasında gözlemledikleri “ulusa çıkar eksenli hareket etme” kabiliyetini sınırlandırmaya yönelik çift boyutlu bir strateji olarak nitelendirilmektedir (İnat, 2016c).

PYD'ye karşı tutum İngiltere'nin Türkiye ile yüzde yüz mutabık olmadığı ikinci alandır. İngiliz hükümeti PYD'yi, tıpkı ABD'nin yaptığı gibi, DAES karşıtı oluşturulan koalisyonun sahadaki önemli ortaklarından biri olarak gördüğünü açıklamıştır. Bununla birlikte ABD'den farklı olarak PYD'yi Esad yanlısı tutumunu devam ettirmemesi konusunda uyardıktan da geri durmayan İngiltere, PYD'nin oluşturduğu Kürt idaresini ise tanımadığını vurgulama ihtiyacı hissetmiştir (Zengin, 2015). İngiltere'nin açıklamalarında PYD ile görüşmelerde bulunduğu fakat doğrudan destek verilmediği ifade edilse de örgüt lideri Salih Müslim'in 25 Mart 2015 tarihinde İngiliz Parlamentosu'nda konferans vermesi, söylem ile eylem uyumsuzluğunu gözler önüne sermiştir.

76

DAES'in Kobani kuşatmasının koalisyon güçlerinin hava ve özel kara güçlerinin desteğiyle kırılmasının ardından gelişen süreçte PYD Fransa, İtalya, İsveç ve Almanya gibi AB'nin önde gelen ülkelerinde siyasi temsilcilikler açmaya başlamıştır. Özellikle Almanya'nın PYD'ye yönelik desteği ülkenin iç dinamikleri açısından da dikkat çekicidir. Almanya'nın iç istihbarattan sorumlu kurumu Almanya Anayasa Koruma Teşkilatı'nın 2014 yılındaki raporunun 125. sayfasında PYD'nin, terör örgütü PKK'nın yan kolu olarak nitelendirildiği²⁵ ama Almanya'nın kendi hukuku açısından da çelişkili olan bu durumu sürdürmekte bir beis görmediği ortadadır.

Kobani'nin DAES tarafından kuşatmaya alınmasından itibaren genel olarak AB, özelde ise Kürt diasporasının oldukça etkin olduğu iki ülke olan Fransa ve Almanya'nın Türkiye'ye çağrıda bulunmaları da dikkat çeken bir diğer gelişmedir. Söz konusu çağrılarının her iki ülkedeki medyanın da aktif bir şekilde devreye girmesi üzerine Türkiye'ye baskı boyutuna ulaştığını

²⁵ "Berlin'de Açılan PYD Ofisine Tepki", *Almanya Bülteni*, 11 Mayıs 2016.

söylemek mümkündür. Başta Fransa ve Almanya olmak üzere AB'nin Türkiye'ye yönelik Kobani özelinde kurmak istediği baskıyı sadece DAESH tehlikesi üzerinden açıklamanın yeterli olmayacağını belirtmesi gerekir. Zira aynı DAESH Kobani'den önce de gerek Suriye'de ve gerekse Irak'ta birçok kenti ele geçirmiş ve bu kentlerden on binlerce insanın sürülmesine sebep olmuştur. Geçmiş tarihlerde yaşanan ve AB ülkeleri tarafından aynı duyarlılığın sergilenmediği görülen bu tutumların bir çelişki olarak değerlendirilmemesi gerektiği, bu durumun sadece bir hata olduğunu düşünmek de mümkündür. Fakat çok daha sonraları gelen Esad ve Rusya güçlerinin ağır bombardımanı altındaki Halep şehrindeki on binlerce insanın da aynen Kobani'dekiler gibi bir akıbetle karşılaşmış olmalarında AB yetkililerinin sadece sınırların açılması yönünde çağrılarının olması²⁶, Kobani'de olduğu gibi herhangi bir askeri tedbiri dile getirmemeleri böyle bir görüşü geçersiz kılmaktadır.

77

Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande da Ekim 2014'te yapmış olduğu açıklamalarla Türkiye'ye Kobani'den kaçan sivillere kapılarını açma çağrısıyla buradaki sivil unsurların içinde buldukları zor şartlardan kurtarılması hedefini güttüklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte Hollande, Paris'te Arap Dünyası Enstitüsü'nde yapmış olduğu konuşmada aynı zamanda terörizme karşı savaşanlarla dayanışma içinde olduklarını ifade ederek DAESH'in Kobani'deki ilerleyişine karşı mücadele edenlere "gerekli tüm imkanların" sağlanması çağrısında bulunarak PYD'nin desteklenmesi gerektiğini de söylemiştir.²⁷ François Hollande daha da ileri bir adım atarak "Türkiye mutlaka sınırlarını açmalı ve buradan DAESH'le mücadele eden muhaliflerin geçmesine izin

²⁶ "Avrupa'dan Kobani'ye Destek", *Hürriyet*, 02 Kasım 2014.

²⁷ "Fransa'dan Türkiye'ye 'Kobani' Çağrısı", *Hürriyet*, 14 Ekim 2014.

vermelidir.”²⁸ şeklindeki ifadeleriyle hem söz konusu oluşumu terörist olarak addetmediklerini, hem de Türkiye’nin otuz yılı aşkın bir süredir savaş içinde olduğu bir terör örgütünün Suriye uzantısını dolaylı yoldan desteklemesi gerektiğini belirtmiştir.

78 Suriye iç savaşı başlangıcından itibaren belki de uluslararası kamuoyunun dikkatini en fazla çeken çatışma alanı Kobani olmuştur. ABD’nin yanında AB’ye üye devletler ve medyaları tarafından Türkiye, hem DAES’e karşı askeri operasyonlar düzenlememesinden ötürü, hem de kentten kaçan sığınmacıların ülkeye kabulünde güvenlik kaygısı nedeniyle temkinli hareket etmesinden ötürü eleştirilere maruz kalmıştır. Kobani’den kaçan sığınmacıların Türkiye’ye kabulünün kontrollü olarak gerçekleştirilmesi amacıyla yavaş ilerletilmesinin mültecilere kapılarını sıkı sıkıya kapatmış olan AB ülkeleri tarafından eleştirilmesi çelişkili olsa da Türkiye bu konu özelinde uluslararası topluma derdini anlatmada ve tutumunu açıklamada başarısız olmuştur.

Öncülüğünü ABD’nin yaptığı ve NATO’nun 5 Eylül 2014 tarihli Galler Zirvesi’nde kuruluşunu ilan ettiği anti-DAES Koalisyonu’nda toplam kırkın üzerindeki devletin yanı sıra AB ülkelerinden temsilciler de bulunmuştur. O tarihlerde ABD’nin dışında AB ülkeleri de DAES’e karşı başlattıkları hava hareketlerinin destekleyicisi olarak Türkiye’nin bir kara operasyonu başlatmasını beklemişlerdir. Yoğun baskılara rağmen Türkiye tutumunu değiştirmek istemediyse de DAES karşıtı kara gücü olarak Kuzey Irak’tan gelen Peşmerge’nin kendi topraklarından geçişine izin vermek durumunda kalmıştır. Bunun da ötesinde Özgür Suriye Ordusu’na bağlı bir askeri gücün de DAES karşıtı güçlere karşı savaşmasını temin eden Türkiye bu

²⁸ “Fransa’dan Türkiye’ye Çifte Kobani Baskısı”, *Amerika’nın Sesi*, 15 Ekim 2014.

hamlesiyle eğer niyetin kentin DAESH güçlerinin eline geçmesini önlemek ise PYD dışındaki aktörlerin de bu işi başarabilecek durumda olduklarını göstermek istemiştir.

5. Sonuç

Gerek Arap isyanlarında gerekse Suriye Krizi'nde birçok ülke politika belirleme konusunda zorlanmış ve gelişmeleri uzaktan izleyerek uluslararası toplumun nasıl bir pozisyon alacağını izleme yolunu tercih etmiştir. AB ülkeleri de Suriye konusunda benzer bir zorluk yaşamış ve nasıl bir politika belirlenmesi gerektiği uzun süre ülke kamuoylarında tartışılmıştır. Başlangıcının üzerinden altı yıldan fazla süre geçen Suriye Krizi'ne uzaktan bakıldığında AB'nin kuruluşundan itibaren yaşamış olduğu ortak bir dış politika belirleme sorunu Suriye Krizi'nde de yeniden gözle görülür bir hale gelmiştir. Henüz dış politika alanında ulus üstü bir yapılanmaya gidemeyen, herhangi bir dış politika konusunda ulusal çıkarlarının peşinden gitmekten çekinmeyen Birlik üyeleri, Suriye Krizi'nde de kendi aralarında farklılaşmış ve bu durum Türkiye'nin Suriye politikasıyla da tezat bir tutumun ve anlaşmazlık yaşanan birçok konu başlığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

79

Her ne kadar Suriye iç savaşının başlarında AB ülkeleri ile Türkiye'nin politikaları arasında genel bir uyuma gözlense de iç savaşın ortaya çıkarmış olduğu yeni durumlar ve İngiltere, Fransa ve Almanya'nın çıkarları ekseninde kendi politikalarını benimseme çabası bu uyumayı ortadan kaldırmıştır. Söz konusu üç büyük gücün geçmişteki dış politik hadiselerde olduğu gibi Suriye özelinde de farklı dış politika tercihlerine sahip olması, hem AB'nin ortak bir tutum belirlemesinin önündeki en önemli engeli oluşturmuş hem de Türkiye ile zıt bir dış politik yönelimin

ortaya çıkmasına ve birçok konu başlığı altında üye ülkelerle anlaşmazlık yaşamasına sebep olmuştur.

80 Elbette Birlik üyesi ülkelerin bütüncül bir Suriye politikası ortaya koyamamasında ve Türkiye ile birçok konuda görüş ayrılığı yaşanmasında Birliğin ortak dış politika belirleyememe sorunu olduğu kadar, Esad sonrası Suriye'nin nereye evirileceği sorusuna da çıkarlar ekseninde bir cevap bulunamaması etkili olmuştur. Öyle ki "Suriye'de Esad sonrasında ne olacağı sorusu, Irak ve Libya gibi deneyimlerin de etkisiyle AB ülkelerini oldukça meşgul etmiştir." Savaş sonrasında belirsizliğinin önemi, halihazırdaki Esad rejiminin uluslararası sistemi çok da zorlamayan, görece istikrarlı pozisyonunun ortadan kalkarak yerine gelebilecek iki idari olasılıktan biri olan radikal oluşumların enerji kaynaklarına müdahale edebilecek yakınlıkta olmalarının dışında, ikinci olasılığı temsil eden ılımlıların da AK Parti iktidarı ile birlikte "Suriye'de ulusal çıkarları ekseninde hareket ettiği" düşünülen Türkiye'nin değirmenine su taşıyacakları ihtimalidir.

Bunların yanında Suriye Krizi her ne kadar AB ülkelerinin demokrasi, insan hakları gibi kavramları dış politikalarının merkezine yerleştirdiklerini ifade etseler de nihai kertede çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerinin ve söz konusu kavramları araçsallaştırdıklarının bir diğer göstergesi olmuş, bu yönüyle çalışmada AB ülkelerinin politikaları eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir. AB ülkeleri mültecilere yönelik olarak uluslararası hukuk ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlara dikenli tel örgüler örerken, Türkiye bu dönemde çok daha aktif bir politika izlemiş, açık kapı politikası izleyerek Avrupalı partnerlerinden tutum olarak ayrılmıştır.

Kaynakça

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

- Acun, C. (2015). 'Türkiye'nin Suriye Politikası 2014'. Kemal İnat, Burhanettin Duran, Ali Balcı (Eds), Türk Dış Politikası Yıllığı 2014 içinde. Ankara 2015. ss. 189-207.
- Akçay, E. Y. Argun, Ç. Akman, E. (2011). AB'nin Tarihsel Gelişimi Ve Ortak Dış Güvenlik Politikası. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 4, ss. 117-131.
- Bayraklı, E. Keskin, K. (2015). Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi. SETA Analiz, Sayı: 143, Kasım 2015, <https://www.setav.org/turkiye-almanya-ve-ab-ucgeninde-multeci-krizi/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Büyüktanır, D. (2010). Dış İlişkiler Kapsamında Avrupa Birliği'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması. Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 7, Sayı 27 (Güz), ss. 87-110.
- Dağcı, K. (2008). Avrupa Birliği'nin Dış Politikası: Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Bir Dış Politika Yapımı Mümkün Mü. Uluslararası Türkiye Sempozyumu Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi, 22-24 Ekim, ss. 466-474.
- Efe, H. (2010). Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış Politika Oluşturma Çabaları. Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 37-62.
- Gunner, G. (2012). Instrumentalisation/Politicisation of Human Rights. E. Kitanovic (Ed). European Churches Engaging in Human Rights içinde. CEC, 2012.
- Hollis, R. (2005). Europe in the Middle East. Louise Fawcett (Ed.). International Relations of the Middle East. Oxford University Press, s. 30.
- Kılınç, B. P. (2013). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Politika Tesisi; Ortadoğu Örneği. Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2013 Bildiri Kitabı,,27 Aralık 2013, Yayın No: SM10, ss. 69-85.

- Kıratlı, S. O. (2016). Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere. Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, ss. 207-224.
- Kızıltan, A. Kaya, Y. (2005). Avrupa Birliği'nin Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikasına Bakış. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:19, Sayı:1, Nisan, ss. 201-225.
- Küçükkeleş, M. (2013). AB'nin Ortadoğu Politikası Ve Arap Baharına Bakışı. SETA Analiz, Ocak 2013, Sayı: 63. <https://www.setav.org/abnin-ortadogu-politikasi-ve-arap-baharina-bakisi/>, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).
- Miş, N. Özdemir, B. Ö. (2014). Suriye 2013. Kemal İnat; Muhittin Ataman (Eds). Ortadoğu Yıllığı 2013 içinde. Açılım Kitap. İstanbul 2014. ss. 195-220.
- Miş, N. (2013). Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ufuk Ulutaş (Eds). Türk Dış Politikası Yıllığı 2012 içinde, SETA Yayınları, Ankara. ss. 229-259.
- Özgen, C. (2016). Avrupa Birliği Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikasında İlk Çatlak: Libya Krizi. ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:15, ss. 143-176.
- Öztürk, B. (2012). Avrupa Birliği'nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi. Ortadoğu Analiz, Sayı: 48, Aralık 2012, ss. 39-52.
- Salık, N. (2011). Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği. Ortadoğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 35, Kasım, ss. 20-32.
- Tonra, B. Christiansen, T. (2004). The Study of EU Foreign Policy: Between International Relations and European Studies. Ben Tonra, Thomas Christiansen (Eds). Rethinking European Union Foreign Policy içinde. Manchester University Press. ss. 1-10.

- Uğur, Ö. (2017). Ulusal Dış Politikaların Avrupalılaştırılması: Kavramsal Bir Tartışma. *Turkish Studies*, Cilt: 12, Sayı: 24, ss. 193-214.
- Yılmaz, E. S. Uğurlu, Y. (2013). Bölgesel Güç olarak Avrupa Birliği ve Dış Politika. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 2, ss. 81-105.
- Zengin, C. (2015). İngiltere'nin Suriye Krizindeki Tutumu. BİLGESAM Analiz. No: 1274, 30 Aralık 2015. <http://www.bilgesam.org/incele/2269/-ingiltere-nin-suriye-krizindeki-tutumu/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

İnternet Kaynakları

- İnat, K. (2016, 27 Mart). Batı İle Güvenlik Ortaklığımızın Geleceği, *Star*, <https://www.star.com.tr/acik-gorus/bati-ile-guvenlik-ortakligimizin-gelecegi-haber-1098760>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019). (a)
- İnat, K. (2016, 20 Haziran). Türkiye, Washington'da Pişmiş Aşı Yemez. *SETA*. <https://www.setav.org/turkiye-washingtonda-pismis-asi-yemez/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019). (b)
- İnat, K. (2016, 28 Şubat). Daha Kaç Ateşkes Oyunu Göreceğiz? *Star*. <https://www.star.com.tr/acik-gorus/daha-kac-ateskes--7coyunu-gorecegiz-haber-1092055/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019). (c)
- Kramer, H. (2010, 25 Mart). Die Neu Außenpolitik-Konzeption Der Türkei. *SWP-Aktuell*. <https://www.swp-berlin.org/publikation/tuerkei-aussenpolitikkonzept-und-eu-beitritt/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Dick W. (2015, 24 Eylül). Berlin'in Suriye Politikası Değişiyor Mu? *DW Türkçe*. <https://p.dw.com/p/1GdEf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- PYD Berlin'de temsilcilik açtı. (2016, 9 Mayıs). *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/pyd-berlinde-temsilcilik-acti-40101059>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

- Ban, Varil Bombası Saldırılarını Kınadı. (2013, 27 Aralık). Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ban-varil-bombasi-saldirilarini-kinadi-25450308>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- AB 2016 Türkiye İlerleme Raporu Yayınlandı. (2016, 9 Kasım). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-2016-turkiye-ilerleme-raporu-yayimlandi/682084>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Null Problemo War Gestern. (2012, 30 Kasım). The European. <https://www.theeuropean.de/fatih-cicek/5546-tuerkische-aussenpolitik-und-syrien>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Catherine Ashton Press Release. (2011, 23 Şubat). European Commission. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-11-122_en.htm, (Erişim Tarihi: 14.12.2017).
- Sarkozy'den Hollande'a: Savaşayız, Putin'le Anlaş. (2015, 15 Kasım). Amerika'nın Sesi. <https://www.amerikaninsesi.com/a/sarkozyden-hollandea-savastayiz-putin-ile-anlas/3058834.html>, (Erişim Tarihi: 23.02. 2019).
- Alman Hükümeti Müdahaleye Soğuk Bakıyor. (2013, 2 Eylül). DW Türkçe. <https://p.dw.com/p/19Zxk>, (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2016).
- UNHCR Küresel Eğilimler Raporu Basın Açıklaması. (2015, 18 Haziran). UNHRC. <https://www.unhcr.org/tr/13002-unhcr-kuresel-egilimler-raporu-basin-aciklamasi.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Güvenli Bölge'de İlerleme Yok. (2016, 25 Nisan). Aljazeera Türkçe. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/guvenli-bolgede-ilerleme-yok>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Berlin'de açılan PYD ofisine tepki. (2016, 11 Mayıs). Almanya Bülteni. <https://www.almanyabulteni.de/politika/berlinde-acilan-pyd-ofisine-tepki>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

- Fransa'dan Türkiye'ye 'Kobani' Çağrısı. (2014, 14 Ekim). Hürriyet.
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/fransadan-turkiyeye-kobani-cagrısı-27384157>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Fransa'dan Türkiye'ye Çifte Kobani Baskısı. (2014, 15 Ekim). Amerika'nın Sesi.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/fransa-dan-turkiyeye-cifte-kobani-baskısı/2483914.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Musab Mertek: AB'nin Suriye Çıkmazı. (2013, 16 Nisan). SETA.
<https://www.setav.org/abnin-suriye-cikmazi/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Fransa'dan Suriye Sözü. (2012, 27 Ağustos). Haber 7.
<http://www.haber7.com/dunya/haber/918570-fransadan-suriye-sozu>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Yüksek Temsilci Catherine Ashton'ın Suriye'de Gösterilerin Bastırılmasına İlişkin Açıklaması. (2011, 18 Mart). Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 85
<https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/yuksektensilci-catherine-ashtonin-suriyede-gosterilerin-bastirilmasina-iliskin>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Suriye'deki Olayların Artan Şiddet Yoluyla Bastırılması Konusunda AB Tarafından Atılacak Adımlarla İlgili Açıklama. (2011, 18 Ağustos). Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu.
<https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/suriyedeki-olaylarin-artan-siddet-yoluyla-bastirilmasi-konusunda-ab-tarafindan-atilacak>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Yanlış Hesap Şam'dan Döndü. (2013, 1 Aralık). Anafikir
<https://www.anafikir.gen.tr/yanlis-hesap-sam-dan-dondu/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- Almanya Peşmerge'ye Silah Yardımı Yapacak. (2015, 12 Nisan). Sputnik Türkçe.

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201504121014958704/>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

BM: 1429 kişi Esad'ın kimyasalıyla öldü. (2014, 8 Mart). Habertürk. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/927804-bm-1429-kisi-esadin-kimyasaliyla-oldu>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Berlin'in Tahmini 800 bin. (2015, 19 Ağustos). DW Türkçe. <https://p.dw.com/p/1GHza>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Esad Rejimi Suriye'de 215 Kez Kimyasal Silaha Başvurdu. (2018, 9 Nisan). Sabah. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/04/09/esad-rejimi-suriyede-215-kez-kimyasal-silaha-basvurdu>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

86

Merkel'den Türkiye'nin Suriye'de 'Güvenli Bölge' Teklifine Destek. (2016, 24 Nisan). Euronews. <https://tr.euronews.com/2016/04/24/merkel-den-turkiye-nin-suriye-de-guvenli-bolge-teklifine-destek>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

Avrupa'dan Kobani'ye Destek. (2014, 2 Kasım). Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/avrupadan-kobaniye-destek-27503625>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

BÖLÜM 3

Rusya'nın Suriye Politikasını Anlamak

Melih Kazdal¹

Giriş

Yedinci yılını dolduran Suriye savaşında yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan yerinden edilmiş, mülteci konumuna düşmüş, komşu ülkelere, Avrupa'ya ve dünyanın diğer birçok noktasına sığınmış, şehirler ve kasabalar yok edilmiştir. Suriye krizi, bütün dünya liderlerini bireysel, ulusları da kolektif olarak test etmiştir. Savaş, uluslararası krizlerin yönetilmesi ve engellenmesi için tasarlanan Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütlerin, Suriye iç savaşına çözüm sunmada ve uluslararası problemlerle etkin bir şekilde başa çıkmadaki başarısızlığını ortaya koymuştur. Uluslararası kurumların Suriye'de etkin bir politika üretememesi, Rusya gibi bölgesel aktörlerin Suriye krizinde önemli bir rol oynamasına neden olmuştur. Rusya savaşa 2015 yılının Eylül ayında dahil olmuş, ancak savaşın gidişatını ciddi oranda etkilemiştir.

87

Bu çalışmanın temel olarak odak aldığı araştırma sorusu, Rusya'nın Suriye krizine angaje olmada, Rusya'yı motive eden dış politika amacının ne olduğunu saptamaktır. Sorunun cevabı Moskova'nın değişen hedeflerine bağlı olarak değişebilir. Yani Rusya, Suriye'de zaferi nasıl tanımlamıştır, buradaki çıkarları nelerdir ve bu çıkarlar korunabilir veya arttırılabilir mi sorusunun cevabı önemlidir.

¹ Araştırma Görevlisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Genel olarak çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Rusya'nın genel olarak Ortadoğu politikasına değinilmiştir. Burada, Rusya'nın bölgeye yönelik politikasını şekillendiren üç temel faktör tartışılmıştır. Bunlar; seküler ve Soğuk Savaş'tan sonra ideolojik olmayan bir dış politika anlayışı, uzun dönemli planlar yerine kısa dönemli pragmatizm ve çıkar eksenli bir politika ve son olarak da bölgeye dışarıdan müdahalelere ve iç isyanlara karşı bir duruş unsurlarıdır. İkinci bölüm, Rusya-Suriye ilişkilerine tarihsel olarak odaklanmıştır. Üçüncü olarak, Suriye iç savaşında Rusya'nın politikası küresel, bölgesel ve Rus iç siyaseti olmak üzere üç boyutta incelenmiştir. Son bölümde ise, Rusya'nın iç savaşa müdahil olma gerekçeleri açıklığa kavuşturulmuştur.

1. Rusya'nın Ortadoğu Politikası ve Arap Baharı

Rusya'nın Ortadoğu politikası uluslararası prestij, ticaret ve bölgesel istikrar çerçevesinde şekillenmektedir. Rusya'nın Ortadoğu için belli bir siyasi motivasyonu olmamakla birlikte, bunun yerine küresel bir güç olarak bölgede bir rol oynaması, önemli kararlarda ve görüşmelerde masada olması gerektiği inancı vardır. Rusya'nın Ortadoğu politikasını şekillendiren üç ana faktör vardır. Birincisi, Rusya, kendi Ortadoğu politikasını seküler ve Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren ideolojik olmayan bir biçimde görmektedir. Rusya, bölgede DAEŞ hariç bütün aktörlerle konuşabileceğine inanmaktadır. Yerel sorunlardan uzak durma, Rusya için bölgedeki devlet ve devlet-dışı aktörlerle dengeli bir ilişki kurmasına olanak sunmaktadır. İkincisi, Rusya'nın dış politikası uzun dönem planlar ya da bölgesel dizaynlar yerine kısa dönem pragmatizm veya uzun dönem çıkarlara dayanmaktadır. Bu da Rus dış politikasına büyük bir esneklik sağlamaktadır. Rusya'nın son dönemdeki en büyük endişesi, Suriye ve Irak'a giden Rus vatandaşlarının oradaki

propaganda ile daha radikal bir hale gelip Rusya'ya geri dönmesidir. Üçüncüsü, bölgede herhangi bir dış müdahale ve iç isyana karşı olmaktır. Rusya'ya göre bir ülkede, yönetsel veya herhangi başka bir değişim, sadece anayasal süreçle olmalı, ayaklanmalarla gerçekleşmemelidir. Rusya, Ortadoğu'daki mevcut durumdan dolayı Batı'yı suçlamakta, Batı'nın Irak ve Libya müdahalelerinin yıkıcı sonuçlara neden olduğunu söylemektedir. Rusya, bir yandan bölge ülkeleri için kendisini Batı'nın alternatifi, güvenilir bir aktör olarak gösterirken, diğer taraftan kendisi Ukrayna'ya müdahale etmiştir. Ayrıca, Rusya bölgede birçok noktada vekalet savaşı yürüten müdahaleci bir politikaya sahip olan İran ile birliktedir ve Libya'daki muhaliflerle ilişkilerini geliştirmektedir. Aslında Rusya eleştirdiği Batı'nın uyguladığı birçok politikayı kendisi de uygulamaktadır (James Sladden, 2017:3-4).

89

Rusya'nın Arap dünyasıyla ilişkileri belirli aşamalardan geçmiştir. Sovyet Rusya öncesi Rus İmparatorluğu, Arap Ortadoğu'sunda herhangi bir büyük hedef ve arzuya sahip olmamış, sadece Filistin'deki Ortodoks Kilisesi'nin çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Bu dönemde Rusya, stratejisini Akdeniz, İran, Kafkaslar, Orta Asya ve Çin bölgelerine daha çok önem verme şeklinde kurgulamıştır. 1917'deki devrim ile birlikte Çarlık yıkılmış ve Sovyetler Birliği kurulmuş olsa da, Rusya'nın temel politikasında çok fazla bir değişim olmamıştır. Bolşevikler Arap ülkelerinde devrimci bir potansiyel olmadığına karar verdikleri için Ortadoğu'ya çok az ilgi duymuşlardır. Ancak bu durum II. Dünya Savaşı'ndan sonra değişmeye başlamıştır. Savaştan zaferle ayrılması Sovyetlerin küresel arzularını büyütmiştir. Ortadoğu ve Arap dünyasında Sovyet politikasının özü Batı'ya karşı savaş olmuş ve Moskova'nın bölgeye yaklaşımı, Soğuk Savaş dönemini karakterize eden iki sistem arasındaki çatışmanın paradigmasıyla uyum göstermiştir. Sovyetler, Ortadoğu'da kendi yönetim şekline

yakın olan ülkelerle ittifak arayışına girmiş ve bunun sonucunda Ortadoğu'daki ana müttefikleri Mısır, Irak, Cezayir ve Libya olmuştur (Malashenko, 2013:3-4).

90 Sovyetlerin Ortadoğu'da etkinliğini arttırmasında silah satışlarının önemi büyüktür. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler, Ortadoğu'daki müttefiklerine her yıl ortalama 7-10 milyar dolar değerinde silah satmıştır. 1956 yılındaki Süveyş Krizi'nde Sovyetlerin Nasır'ı desteklemesi, Arapların gözünde Sovyetlerin prestijini arttırmıştır. Ancak 1970 yılında Nasır'ın ölmesi ve yerine geçen Enver Sedat'ın ABD ile ilişkileri geliştirmesi ve 1979'da Camp David Antlaşması'nı imzalaması, bölgedeki Sovyet nüfuzuna bir darbe vurmuştur. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasındaki süreç ile birlikte Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da inisiyatifi tamamen ABD ve Batı'ya bırakmıştır. Bu tarihten sonra Rusya'nın Ortadoğu'da tekrar etkin bir aktör haline gelmesi 2004'ten sonra olmuştur (Purtaş, 2008:51-52).

Sovyetler Birliği sonrası dönemde; Rusya, ekonomik krizler, toplumsal dönüşüm, siyasi mücadeleler ve Çeçenistan'daki savaş gibi sorunlardan dolayı dış politikada aktif bir tutum sergileyememiş, bu dönemde öncelikle ABD, NATO ve AB ile ilişkilerini yeniden yorumlamış ve Sovyet bakiyesi coğrafyadaki nüfuzunu korumayı amaçlamıştır. Bu çerçevede 1990'lar süresince Rusya, Ortadoğu'da Körfez Savaşı ve Arap-İsrail barış süreci gibi önemli meselelerde Batı ile belli bir anlayış çerçevesinde hareket etmiştir. 2000 yılında Putin döneminin başlamasıyla birlikte Rusya, Ortadoğu'da daha etkin bir politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, İran ve Suriye gibi Batı ile sorun yaşayan ülkelere destek verilmiş, Hizbullah ve Hamas gibi devlet-dışı aktörler ile diyalog sağlanmış ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) bünyesinde gözlemci üyelik elde edilmiştir.

Bütün bu gelişmeler Rusya'nın Ortadoğu'da etkisini arttırdığını göstermektedir. Bölgede etkinliğini arttırdığı böyle bir dönemde 2011 yılında Arap Baharı sürecinin başlaması Rusya'yı diğer ülkeler gibi hazırlıksız yakalamıştır. Tunus ve Mısır'daki halk isyanlarına karşı temkinli bir politika izleyen Rusya, olayların Libya ve Suriye'ye sıçramasıyla birlikte politikasında değişikliğe gitmiş ve daha aktif bir politika izlemiştir (Erşen, 2014:116).

Kremlin'in Arap Baharı olaylarına karşı ilk yorumu Batı'nın Moskova'nın bölgedeki etkinliğini azaltmak adına yaptığı bir planın sonucu olduğudur. Rusya'daki çoğu kişi bu olayları, Batılı güçler tarafından teşvik edildiğine inanılan eski Sovyet ülkelerindeki yönetimlere karşı yapılan "renkli devrimler" in tekrarı olarak görmüştür. Hatta Kaddafi'nin düşürülmesinden sonra Rus Genelkurmay Başkanı General Nikolay Makarov açıkça "bazı ülkelerin liderleri, renkli devrimler taktiğini uygulayarak istemedikleri rejimleri (Libya, Mısır, Tunus ve Yemen) düşürmek suretiyle kendi stratejik çıkarlarını arttırmak istiyorlar" demiş, bu tekniğin daha sonra Rusya ve müttefikleri için uygulanacağı tahmininde de bulunmuştur (Allison, 2013:817).

91

Nihayetinde Moskova, protestoların Batı tarafından organize edilen bir planın parçası olduğu fikrinden vazgeçmiştir. 2013 yılının başında yayınlanan Rusya'nın Dış Politika Konsepti'nde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan olaylar, Arapların "medeniyet köklerine dönüş arzusu" olarak tanımlanmış ve "toplumun siyasal ve sosyal-ekonomik yenilenmesi, İslami değerlerin savunulması sloganı altında gerçekleşmektedir" denmiştir (globalsecurity.com, 2013). Bununla beraber Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e göre Rusya'nın Ortadoğu'daki ülkelerle olan ekonomik ve siyasi ilişkileri negatif şekilde etkilenmiştir. Putin bu durumu "Arap Baharı sürecinden geçen ülkelerde Rus şirketleri, yerel pazarlarda

yıllar süren uğraşlar sonunda elde ettikleri pozisyonları kaybetmiştir" şeklinde ifade etmiştir. Arap Baharı sonrası rejimlerle olan ilişkiler, Tunus ve Libya'da yeni gelen rejimlerle olduğu gibi, sembolik ve sınırlı kalmıştır (Malashenko, 2013:8-9).

92 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve bütün Ortadoğu'ya yayılan ayaklanmalar karşısında Moskova, başlangıçta düşük profilli ve itidalli diyebileceğimiz bir politika izlemiştir. Bunun temel nedeni Rusya da dâhil hiçbir ülkenin böyle bir ayaklanma beklemiyor olmasıdır. Rusya devrilmek istenen rejimleri açıkça desteklememekle birlikte, isyancılara da mesafeli tutumunu korumuş, Rusya için öncelik Ortadoğu'da istikrarın korunması olmuştur. Moskova, Tunus'ta Zeynel Abidin bin Ali devrilene kadar net bir politika izlememiş, bin Ali devrildikten sonra dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Tunus'ta yaşananların yöneticilere ders olması gerektiğini ve toplumun isteklerine kulak verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu açıklama Rusya'nın muhaliflerin yanında olduğunu göstermiştir. Ancak açıklama bin Ali'nin devrilmesinden sonra yapıldığı için bunun pragmatik bir söylem olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca Rusya ile Tunus arasında sıkı bir ilişkinin olmaması, iki ülke arasındaki ticaret hacminin zayıf olması ve buna ek olarak ayaklanmaların henüz başlangıç aşamasında olması ve İslamcılarının ön plana çıkmaması Moskova'nın böyle bir politika izlemesine neden olmuştur (Telatar, 2015:183-184).

Ayaklanmalar Mısır'a sıçrayınca Rusya, bekle ve gör politikasında çok fazla bir değişikliğe gitmemiştir. Rusya, Mısır ile Soğuk Savaş yıllarında kurduğu sıkı müttefik ilişkisini Enver Sedat ile birlikte kaybetmiş olsa da, Hüsnü Mübarek ile ilişkileri yine de kötü değildi. Bununla birlikte Mübarek yönetiminin değişmesiyle Rusya, burada yeni bir müttefik kazanma imkânı elde

edebileceğinden dolayı, Mısır'daki gelişmelerden Amerika kadar rahatsızlık duymamıştır. Rusya, bölgede istikrarın bozulmaması adına Mısır'da barışçıl bir çözümü vurgulamıştır. Moskova, Mübarek rejiminin ayaklanmalar sonucunda kolayca devrilmesinin istikrarsızlığa neden olacağına dikkat çekmiş ve bunun diğer bölge ülkelerinde tekrarlanacağından endişe etmiştir (Telatar, 2015:185). Mübarek devrildikten sonra Kasım 2012'de Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Mısır'da iktidara gelen Müslüman Kardeşlerle işbirliği yapmaya hazır olduklarını ifade etmiş, hatta Lavrov Muhammed Mursi'ye Putin'in Moskova davetini iletmiştir (Malashenko, 2013:9). 2003'te Rusya Yüksek Mahkemesi Müslüman Kardeşleri terörist grup ilan etmesine rağmen, Rusya'nın bu tutumu Moskova'nın Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak için pragmatik bir politika izlediğini göstermektedir.

93

Arap Baharı Bahreyn ve Yemen'e sıçradığında Rusya daha önceki politikasını değiştirmemiş, yine ne yöneticiler ne de isyancılar tarafında bir tutum sergilemiştir. Rusya, Bahreyn'deki gelişmelerin ülkenin iç meselesi olduğunu ve diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini ifade etmiş, buradaki olayların diğer Körfez ülkelerine sıçramasını ve bunun bölgede bir istikrarsızlığa neden olmasını istememiştir. Moskova, Yemen'deki olaylar için de buna benzer bir politika izlemiş, bu bağlamda Körfez İşbirliği Konseyi'nin yönetim ile muhalifler arasında düzenlediği müzakereleri desteklemiştir. Şubat 2012'de Ali Abdullah Salih'in görevi bırakması ve yerine yardımcısı Mansur Hadi'nin gelmesiyle sonuçlanan müzakerelerden büyük memnuniyet duymuştur. Çünkü Yemen'deki süreç dış güçlerin doğrudan dahil olmadığı, yönetim ile muhalifler arasında müzakereler sonucunda bir uzlaşmanın sağlandığı bir durum olmuştur. Bu da Rusya'nın demokratikleşme modeline daha uygundur (Telatar, 2015:185).

Arap Baharı Libya'ya sıçradığında bir dönüşüm geçirmiştir. Diğer ülkelerde silahlı çatışmaya yol açmayan ayaklanmalar, Libya'da kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Bundan dolayı Rusya, diğer ülkelerdeki gelişmelerde izlediği düşük yoğunluklu politikasını değiştirmiştir. Bunun en temel nedeni Tunus, Mısır ve diğer ülkelerin aksine Rusya ile Libya arasında özellikle ekonomik anlamda iyi ilişkilerin olmasıdır. 2008 yılında Libya'nın Sovyetler Birliği döneminden kalan 4.2 milyar dolarlık borcu silinmiş, bunu karşılığında Rus petrol ve silah şirketleri Libya ile yaklaşık 10 milyar dolarlık anlaşmalar yapmıştır. Bu rakam Rusya'nın o dönemde Mısır ile yaptığı ticaretin beş katıdır (Erşen, 2014:117-119).

94

Kremlin, Libya'daki çatışmaya Avrupalı bir müdahaleyi engellemek için veto hakkını kullanarak BM Güvenlik Konseyi'nde alınan birkaç kararı engellemiştir. Fakat nihayetinde Moskova uluslararası baskıya daha fazla dayanamayarak 26 Şubat 2011'de Libya'ya karşı alınan silah ambargosuna dahil olmuştur. 17 Mart 2011 tarihinde Libya için toplanan BM Güvenlik Konseyi, 1973 sayılı kararı almış, bu kararla Libya hava sahası uçuşa yasak bölge ilan edilmiş, Rusya bu oylamada çekimser kalmıştır. Ancak karar geçtikten sonra Putin bu kararı "Orta Çağ'ın haçlı seferlerine" benzetmiştir (Allison, 2013:797). Bu karar NATO'nun Mart sonunda askeri bir operasyon yapmasına olanak sağlamıştır (Malashenko, 2013:11).

NATO'nun 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararına dayanarak askeri müdahalede bulunması, Rusya'nın kendisini aldatılmış hissetmesine neden olmuştur. Rusya, sivillerin bahane edilerek insani müdahale altında rejimin değiştirilmek istendiğini vurgulamış, Güvenlik Konseyi'nin buna alet edilmesinin Konsey'in itibarını da zedeleyeceğini ifade etmiştir. Yine de Rusya askeri müdahaleye karşı olmasına rağmen daha fazla çaba sarf

etmemiş, bu konunun ABD ile ilişkileri daha fazla etkilemesini istememiştir (Telatar, 2015:188).

Rusya, Libya'da kurulan yeni Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıyan 73. ülke olmuş, bu gecikmeli tanıma Moskova ile Libya arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Yeni Libya rejimi Kremlin ile olan kötü ilişkisini hemen göstermiştir. 2012 yılında Rus vatandaşı Alexander Şadrov, Kaddafi'ye yataklıktan müebbet hapis cezasına çaptırılmıştır. İki büyük Rus enerji şirketi Tatneft ve Gazprom, Libya'daki kontratlarını iptal etmek zorunda kalmış, Rus firmalarının yerini Amerikan ve Avrupalı firmalar almıştır (Malashenko, 2013:11-12).

Ayaklanmaların Suriye'ye sıçraması ve Rusya'nın buradaki politikasından önce iki ülke arasındaki tarihsel ilişkinin önemli olduğu düşüncesinden dolayı iki ülke ilişkilerine kısaca değinilecektir.

95

2. Tarihsel olarak Rusya-Suriye İlişkileri

Sovyetler Birliği hem İsrail'in hem de Suriye'nin bağımsızlıklarını desteklemiştir. Bu politikayla Sovyetler, İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çekilmesini kullanarak yeni kurulan devletler üzerinde etkili olmayı amaçlamıştır. Ancak İsrail'in ABD ile ilişkilerini geliştirmesinden dolayı Sovyetler Suriye'ye yönelmiş ve ilişkileri geliştirmek istemiştir (Dilek, 2017:59). İki ülke arasındaki ilişkiler Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını kazanmasının ardından başlamış, 1950'li yıllardan itibaren Suriye'de Batı karşıtı ve milliyetçi düşüncenin yönetimde etkin olması iki ülkeyi yakınlaştırmıştır (Çalışkan, 2016:1).

Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki ilk silah anlaşması 1954'te Çekoslovakya ve Mısır ile olan anlaşmadan önce yapılmıştır. Bu da Suriye'yi Ortadoğu'da Doğu Bloku ile askeri

anlaşma yapan ilk ülke konumuna getirmektedir. Suriye'de Baas rejiminin yönetimi elde etmesiyle iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Baas ideolojisi Batı ve emperyalist karşıtı, seküler ve sosyalist amaçları olan bir ideolojidir. Hatta Sovyet-Arap işbirliğinde Moskova, Mısır'dan ziyade Suriye'yi Ortadoğu politikasında köşe taşı olarak görmüştür. Baas sekülerizmi ve sosyalizmi Sovyetlere Nasırcılık'tan daha çok ümit vermiş, Baas düşüncesinin Komünist Parti ile işbirliği yapma isteği Sovyetleri cesaretlendirmiştir (Golan, 1990:140).

96

1957 yılı yeni başlayan ilişkilerde zirve yılı olmuştur. Bu tarihte Moskova, Suriye ile Türkiye arasındaki krize dahil olmuştur. Suriye Savunma Bakanı Halit el-Azim liderliğindeki bir heyet Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş ve iki ülke arasında birtakım antlaşmalar imzalanmıştır (Dilek, 2017:60). Aynı yıl Sovyetler Birliği ilk defa bir Arap devletine kredi vermeyi (98 milyon\$) önermiştir. Yine bu yıl içerisinde Suriye üç Amerikalı diplomatı darbe planlama suçlamasıyla sınır dışı etmiştir. Bu olaydan sonra Türkiye, büyük ihtimalle Washington'un isteğiyle, aynı zamanda güney sınırında bir komünist rejimin olma olasılığından dolayı sınıra asker sevk etmiştir. Sınırdaki gerginlikler yaşanmış ve Türkiye, Şam'da bir komünist yönetim olursa Suriye'yi işgal etmekle tehdit etmiştir. Sovyetler olaya müdahale etmiş, Türkiye ve ABD'yi, Suriye'ye bir müdahale olması durumunda buna cevap vereceğini söyleyerek uyarmıştır. Sovyetler, Türkiye sınırına asker yığmış ve iki askeri gemisini Lazkiye limanına göndermiştir. Bundan sonra olay yatışmış ve Suriye'ye herhangi bir müdahale olmamıştır. Sovyet Rusya bu kriz sonrası Suriye ile karşılıksız askeri ve ekonomik antlaşmalar imzalamıştır (Golan, 1990:141-142). Sovyetler, Suriye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirerek ABD tarafından kendisine uygulanan “çevreleme” politikasını aşmaya çalışmıştır (Çalışkan, 2016:2).

Sovyet-Suriye yakınlaşması 1958'de Mısır ile Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmasıyla sarsılmıştır. 1961'deki bir darbe ile Suriye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden çekilmiştir. 1963'den itibaren Sovyetler için Mısır, Kahire'nin daha istikrarlı ve Arap dünyasındaki etkisinin daha fazla olmasından dolayı, Suriye'den daha önemli hale gelmiştir. Ancak Mısır'da Enver Sedat'ın yükselmesi, Sovyet askeri danışmanlarını ülkeden çıkartmasıyla Sovyetler ile olan ilişkilerini bozması, Moskova için Suriye ile olan ilişkilerini daha da önemli kılmıştır. 1963 yılında Baas Partisi gerçekleştirdiği bir darbeyle Suriye'de yönetimi ele geçirmiştir. 1970'de ise Baas Partisi içerisinde güç mücadelesinden galip çıkan Hafız Esed iktidara gelmiştir. Bu tarihten itibaren Suriye, Ortadoğu'daki büyük devletler içerisinde Sovyetlerin en sadık müttefiki olmuştur. Yine de bu ilişki ideolojiden ziyade karşılıklı stratejik çıkarlara dayanmış, her iki taraf da bu ilişkiden kazanç elde etmek istemiştir (Allison, 2013:801). Esed ilk yurt dışı ziyaretini 1971'de Moskova'ya yapmış ve bu ziyarette varılan antlaşma ile birlikte SSCB, Suriye'nin Tartus limanında bir askeri deniz üssü kurma hakkını elde etmiştir (Çalışkan, 2016:2). Bu dönemde Moskova, Suriye limanlarının genişlemesini, hava tesislerinin yapımını üstlenmiş ve ülkedeki askeri danışmanlarını arttırmıştır (Golan, 1990:146). Suriye, 1954-1970 yılları arasında Doğu Bloku'ndan 580 milyon dolardan fazla askeri, 440 milyon dolar kadar ekonomik yardım almış ve bu alanda Sovyetlerden en fazla yardım alan 7. ülke olmuştur (Dilek, 2017:61).

Bunula birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler zaman zaman gerilmiştir. İlişkilerdeki ciddi anlaşmazlıklardan biri Haziran 1976'da Suriye'nin Lübnan İç Savaşı'na Maruni Hristiyanlar yanında dahil olmasıdır. Maruni Hristiyanlar, Sovyetlerin desteklediği Filistin Kurtuluş Örgütü ve diğer sol-kanat muhaliflerle mücadele etmiştir. KGB, bu dönemde Suriye

müdahalesine karşı olan Lübnan Komünist Partisi'ne gizlice yardım etmiştir. Aynı yıl Esed, ülkedeki Sovyet askeri danışmanlarının yarısını sınır dışı etmiş, buna ek olarak Tartus'daki limandan Sovyet deniz altılarının ve destek gemilerinin çıkarılması talimatını vermiştir. Ancak bu durum uzun sürmemiş bu olaylardan sonra ilişkiler yeniden onarılmıştır. Ekim 1980'de iki taraf karşılıklı Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalarsa da, yükümlülükler konusunda farklı yorumlara sahip olmuştur. Bunun sonucunda 1980'lerde bölgesel krizlerde Suriye'nin yardım çağrılarına Moskova pasif ve isteksiz yaklaşmıştır (Allison, 2013:802).

98 Hafız Esed'in, Sovyetler ile Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını 1980'de imzalamasının nedeni içeride Müslüman Kardeşler öncülüğündeki hareketlerden duyduğu endişe, dışarıda ise Lübnan'da uyguladığı politikalar yüzünden Arap dünyasından tecrit edilmiş olmasıdır. Buna bir de Mısır-İsrail barışı da eklenince Esed'in eli iyice zayıflamıştır (Golan, 1990:154-155). Yine de bu antlaşma ile birlikte iki ülke ilişkileri en üst seviyeye çıkmış, Suriye, Sovyetlerin Afganistan işgalini tanımış, Sovyetler ise Siyonizm'in ırkçılık olduğunu kabul etmiştir (Çalışkan, 2016:3).

Rusya, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra daha çok iç meselelerini halletmek istemiş ve bundan dolayı Suriye ile ilişkiler durgun bir döneme girmiştir. Bu durgunluk Suriye ile 1994 ve 1996 yıllarında imzalanan iki askeri anlaşma ile birlikte atılmış, ilişkiler yeniden normale dönmüştür (Ağır ve Takar, 2016:295). 2000'li yıllar ile birlikte her iki ülkede gerçekleşen iktidar değişiklikleri (Suriye'de Beşar Esed, Rusya'da Vladimir Putin) iki ülke arasındaki ilişkilere bir ivme kazandırmıştır. Rusya'nın 2001 yılında ilan ettiği Deniz Doktrini'nde Karadeniz'in güvenliğinin Akdeniz'den başladığı, bundan dolayı Akdeniz'de bir deniz gücü bulundurmanın önemli olduğu dile getirilmiştir. Bu da

Rusya için Tartus'taki limanın önemini arttırmıştır. Bu askeri üs Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası dışındaki tek askeri üssüdür ve stratejik olarak büyük önem taşımaktadır (Ağır ve Takar, 2016:296). Beşar Esed'in Ocak 2005'te Moskova ziyaretinde Suriye'nin Sovyetler Birliği döneminden kalma 13.4 milyar dolarlık borcun %73'ü silinmiş ve geriye kalan 3.6 milyar doların taksitle ödenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Aynı yıl Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin bir suikast sonucunda ölmesi Suriye ile ilişkilendirilmiş ve Suriye üzerinde uluslararası bir baskı oluşmasına neden olmuştur. BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye karşı çıkarılacak ambargo kararına Rusya karşı çıkmış ve kararı veto etmiştir (Çalışkan, 2016:4-5).

Suriye, Belarus'tan sonra Rusya'nın 2008 Gürcistan müdahalesini destekleyen ikinci ülke olmuş, böylece Rusya'nın takdirini kazanmıştır. Esed, Moskova'yı ziyaret etmiş ve Rusya'nın saldırgan ülke olarak gösterilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Gürcistan'da ve Doğu Avrupa'da olası bir ABD füze sistemi konuşlandırılması karşısında, Suriye'nin Rus füze sistemlerini memnuniyetle kabul edeceğini belirtmiştir (Allison, 2013:803-804). Bu desteğe karşılık Mayıs 2010'da Rus Devlet Başkanı Medvedev Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Suriye'yi ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuştur (Erşen, 2014:120).

İki ülke arasındaki ilişkilerde askeri boyut hayli önemlidir. Suriye ordusunun kullandığı silahların %90'ı Sovyet ve Rus yapımıdır. 2000'e kadar Rusya'nın Suriye'ye olan silah satışı 26 milyar dolardır. 2006 yılına kadar Sovyet ve Rus askeri akademisinde eğitim gören Suriyeli subay sayısı 10.000 olarak tahmin edilmektedir. Yine aynı yıl 2000 Rus askeri danışmanı Suriye ordusuna hizmet vermiştir (Allison, 2013:802). Suriye'de olası bir rejim değişikliği ile yeni gelen yönetimin yönünü Batıya çevirme ihtimali Rusya için önemli bir pazarın kaybı manasına

gelecektir (Telatar, 2015:192). Buna ek olarak Suriye'deki Tartus limanının Rusya'nın Ortadoğu'daki varlığı açısından önemi yadsınamaz. Bu askeri üs 2008 yılında Rus donanmasının Akdeniz'deki etkinliğini daha da arttırmak için modernize edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Putin, Suriye'yi "Rusya'nın Ortadoğu ve Akdeniz'deki stratejik çıkarlarının merkezine" yerleştirmektedir (Erşen, 2014:121). Ayrıca Putin, 2012 yılında yazdığı bir makalesinde Ortadoğu'da iki net politikalarının olduğunu belirtmiştir. Bunlar, İran'a yönelik bir askeri harekate karşı İran'ı savunmak ve Suriye ve diğer ülkelerde rejim değişikliği ile alakalı baskıları engellemektir (Çalışkan, 2016:6).

3. Suriye İç Savaşı ve Suriye-Rusya İlişkileri

100 Ayaklanmaların Suriye'ye sıçraması, Rusya'nın Arap Baharı politikasında belirgin bir dönüşüme neden olmuştur. Rusya, Suriye krizinin başında belli bir pozisyon almış ve bunu sonraları da devam ettirmiştir. Rusya'nın ana mesajı şu olmuştur: Suriye'nin kaderi Suriye halkı tarafından belirlenmelidir; dışarıdan bir müdahale kabul edilemez, Suriye'de durumu düzeltmenin tek mümkün yolu muhalefet ile rejim arasında bir ulusal diyalog kurulmasıdır; ancak bu görüşmelerde Esed'in yönetimden ayrılması koşul olamaz. Çünkü kendisi seçilmiş bir devlet başkanıdır (Vysotsky, 2014:59).

Rusya'nın Libya'daki tutumuyla Suriye'deki tutumunu farklı kılan bir başka faktör de Putin'in Arap Baharı'na olan bakışının zaman geçtikçe değişmesidir. Putin ilk zamanlar ayaklanmaları desteklemesine rağmen daha sonra, "olayların demokrasinin onaylanmasından ve azınlık haklarını savunmaktan ziyade, gittikçe bir tarafın tahakkümünün diğerinin daha agresif bir tahakkümüne dönüştüğü bir hal aldığı" söylemiş, ayrıca "Libya'daki senaryonun Suriye'de tekrar uygulanma

denemelerine izin vermemeliyiz" demiştir (Dannreuther, 2015:83).

Rusya'nın Suriye politikasındaki köşe taşı, ABD'nin Libya benzeri bir müdahale ile Esed'i devirmesini engellemesi olmuştur. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov "NATO Genel Sekreteri ve bazı diğer koalisyon gücü liderleri Libya operasyonunu gelecek için bir 'model' olarak görmektedir. Rusya olarak biz bunun gelecekte tekrarlanmasına müsaade etmeyeceğiz" diyerek uyarıda bulunmuştur. Yine Lavrov "Suriye krizinin çözülme biçimi, uluslararası toplumun gelecekteki iç çatışmalara verdiği tepkiyi büyük ölçüde belirleyecektir" demiştir (Dannreuther, 2015:83). Bu iki açıklama Rusya'nın Batı'nın bu gibi olaylar karşısında dışarıdan müdahaleyi bir alışkanlık haline getirmesini istemediğini göstermektedir. Rusya, Suriye'de rejimi silah ve teçhizat ile destekleyerek ve BM Güvenlik Konseyi'nde alınacak herhangi bir yaptırım kararını bloke ederek, ABD'nin müdahaleci politikasını kontrol altında tutmak istemiştir (Kofman ve Rojansky, 2018:4).

101

Libya'daki krizden farklı olarak Rusya, Suriye meselesinde en başından beri Güvenlik Konseyi'ni meseleye dahil olma konusunda sınırlamaya çalışmıştır. Lavrov Haziran 2011'de durumun uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmediğini, Suriye'nin iç işlerine karışmanın Ortadoğu bölgesi için önemli sonuçlar doğuracağını dile getirmiştir. Bu çerçevede Rusya, Suriye'ye karşı yaptırımları dahi engelleme konusunda katı bir tutum sergilemiştir. Rusya, Çin ve diğer BRICS ülkeleriyle koordineli bir şekilde Güvenlik Konseyi'nde Suriye'ye karşı dışarıdan bir askeri müdahale kararının çıkarılmasının önüne geçmiştir. Bu bağlamda Rusya ve Çin, Ekim 2011'de BM'de Batılı ülkeler tarafından çıkarılmaya çalışılan Suriye'deki insan hakları ihlallerini kınayan kararı veto etmiştir. Bu iki güç Şubat 2012'de

daha ağır bir dil içeren karar taslağını, diğer 13 Güvenlik Konseyi üyesi ülkeler kabul etmesine rağmen veto etmiştir (Allison, 2013:799). 2014 yılında bir başka kararı Rusya veto etmiş ve bu şekilde rejime karşı herhangi bir silah satımını yasaklayan kararın olmaması, Rusya'ya rejimi silah yardımıyla güçlendirme fırsatı vermiştir (Dannreuther, 2015:84).

102

Rusya'nın Esed rejimine verdiği en kritik desteklerden birisi 21 Ağustos 2013'te rejimin muhaliflere kimyasal silahla saldırdığı iddiaları üzerine, ABD'nin askeri bir müdahalede bulunmasını diplomasiyi kullanarak engellemesidir. Rusya, saldırının rejim tarafından yapıldığına dair kesin kanıtların olmadığını, bu saldırının terörist gruplar tarafından yapılmış olabileceğini öne sürmüş ve BM Güvenlik Konseyi'nin kararı olmadan askeri bir müdahalenin hukuksuz olacağını ifade etmiştir. Putin yönetimi ABD'nin olası bir askeri müdahalesini engellemek için Suriye'nin elindeki kimyasal silahların uluslararası denetime açılması önerisinde bulunmuştur. Esed rejimi bu öneriyi kabul etmiş, Moskova ve Washington kimyasal silahların imha edilmesi hususunda anlaşmaya varmıştır. Rusya'nın bu diplomatik hamlesi işe yaramış ve kimyasal silahların kullanımının "kırmızı çizgi" (Morris, 2017) olarak ifade edilmesine ve Obama yönetiminin askeri müdahale seçeneğini dile getirmesine rağmen, Moskova bunun gerçekleşmesini engellemiştir. Rusya'nın ABD'nin askeri müdahalesini engellemekteki başarısı Rusya'ya uluslararası arenada büyük bir prestij sağlamıştır. Bu bağlamda Rusya, Suriye krizine yönelik politikalarıyla hem Ortadoğu'daki etkinliğini arttırmış, hem de uluslararası alanda olayları etkileyen ve sözü dinlenen bir küresel aktör halini almıştır (Telatar, 2015:191&194-195).

Rusya'nın Suriye krizine karşı yürüttüğü politikasının diplomatik boyutunun yanında siyasi-askeri boyutu da olmuştur.

Rus savaş gemileri Suriye'ye yakın sularda devriye gezmiş ve Tartus'daki askeri limanı kullanmıştır. Rus askeri danışmanlar Suriye ordusundaki meslektaşlarına yardımcı olmuşlardır. Ayrıca Rusya, rejime S-300 hava savunma sistemi de dâhil olmak üzere silah yardımı da yapmıştır (Dannreuther, 2015:84). Rusya'nın Suriye'ye S-300 sava savunma sistemi konuşlandırması, Batı liderliğinde bir müdahaleyi engellemeyi amaçlamıştır. Bu şekilde Suriye hava sahasını uçuşa yasak bölge ilan etmek de zorlaşacaktır. Rusya ayrıca Suriye'ye gemi savar füzeleri de göndermiştir. Bununla Rusya, muhaliflere denizden herhangi bir yardım yapılmasını ve Suriye'ye bir deniz ambargosunu engellemeyi amaçlamıştır (Allison, 2013:806).

Rusya, Eylül 2015'te terörist gruplarla mücadele etmek amacıyla Suriye'de hava saldırılarına başlamıştır. Rusya'nın Suriye'de başlattığı askeri operasyon Rusya'nın Ortadoğu'da son yıllardaki en büyük askeri operasyonudur. Rusya'nın bu beklenmedik harekâtı, Suriye krizini sivil savaştan ABD-Rusya vekalet savaşına dönüştürmüş ve iki ülke arasındaki soğukluğu arttırmıştır. Bu müdahale Rusya'nın Ukrayna'da istikrarı bozmasının üzerindeki dikkatleri dağıtmış ve Batı'nın Kremlini izole etmeye devam etmesini imkânsız kılmıştır. Rusya artık Suriye krizinde bir aktör olmuş ve ABD/Batı bununla başa çıkmak zorunda kalmıştır (Stent, 2016:106).

Rusya'nın genel stratejisi Suriyeli, İranlı ve Şii milislerin savaşması ve Rus güçlerinin destek sağlaması üzerine inşa edilmiştir. Rusya öncelikle yerel güçleri, paralı askerleri ve diğer Rus vekilleri kullanma, sonrasında eğer savaş alanında çok mecbur kalırsa kendi kuvvetlerini kullanma eğilimindedir. Rusya, Eylül 2015'te hava saldırılarına başladığında daha çok "ılımlı" muhaliflere yoğunlaşmıştır. Moskova'nın müdahale kuralı; Kürtler ve rejim yanlısı gruplar hariç diğer devlet-dışı silahlı

örgütler arasında ayırım yapılmaksızın hepsinin "terörist" olarak görülmesidir. Putin bu konuyla alakalı bir BM toplantısında "Biz en sonunda Başkan Esed'in silahlı güçleri ve Kürt milislerin Suriye'de gerçekten DAEŞ ve diğer terörist örgütleri ile mücadele ettiğini kabul etmeliyiz" demiştir. Bu bağlamda Rusya için muhalifler arasında ılımlı veya radikal ayrımı olmadığı anlaşılmaktadır. Rusya'nın siyasi stratejisine göre sadece Esed rejiminin meşruiyeti vardır ve diğer bütün gruplar terörist organizasyon olarak tanımlanmıştır (Kofman ve Rojansky, 2018:9-10). Putin'in bütün muhalifleri terörist olarak tanımlaması hava saldırılarını daha kolay kılmıştır (Baev, 2015:3). Rus yetkililer Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) aşırıların bir araya geldiği bir organizasyon olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca Rusya, Kasım 2012'de bir çatı örgüt olarak kurulan Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK)'nu Suriye halkının meşru temsilcisi olarak görmemektedir (Allison, 2013:800-801).

Rusya 2015'te kazandığı momentum ile birlikte Bağdat'ta Suriye, İran, Irak ve Rusya'nın dahil olduğu bir istihbarat paylaşım ve koordinasyon merkezi kurmuştur (RT, 2015). Merkezin kuruluş amacı Rusya'nın hava operasyonlarının komşu ülkelerle herhangi bir çatışma ihtimaline neden olmasını engellemektir. Rusya aynı zamanda, DAEŞ'le mücadele eden ABD öncülüğündeki koalisyona benzer olarak, terörizm karşıtı bir koalisyona liderlik yaptığı konusunda kamuoyunda algı oluşturmayı ummuştur (Kofman ve Rojansky, 2018:10).

Rusya, Mart 2016'da Suriye'den çekileceğini açıklamıştır (BBC, 2016). Gerçekte ise o dönem Moskova'nın çekilmeye niyeti yoktu, basitçe daha uzun bir savaşa hazırlanmaktaydı. Mart ayındaki açıklamasıyla Rusya, Suriye'deki müdahaleyi, kendi başına mücadele etmek yerine siyasi bir çözümün desteklenmesi için sürdürülebilir uzun vadeli bir güvenlik mevcudiyeti olarak

yeniden gözden geçirmeye çalışmıştır. Bununla, Rus iç siyasetinde operasyonu normalleştirmek ve zafer ilan etmek amaçlanmıştır. Küçük bazı birliklerin Rusya'ya döndüğü sırada Rusya, Suriye harekâtını, müdahalenin yıllar alabileceği algısından kaçınmak için, daha küçük hareketlar haline getirmeye hazırlanmıştır. İlk bölüm Rusya'nın Mart 2016'da Palmira'yı ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. İkinci zafer Ocak 2017'de Halep'in ele geçirilmesi ve üçüncü zafer ise 2017'nin sonunda Suriyeli güçlerin Deyri Zor'u ele geçirmesi ve böylece DAEŞ'in yenilmek üzere olmasıdır (Kofman ve Rojansky, 2018:16).

Son olarak Rusya, Suriye'yi yeni silahları için test sahası olarak görmüş ve ordusunun mümkün olduğu kadar çatışmaya katılmasına fırsat sunmuştur. 2008 ile 2012 arasındaki askeri reform sonrası ve 2011'de başlayan modernizasyon programından sonra Moskova, çatışmada hava kuvvetlerini görmek istemiştir. Ayrıca bu müdahale ile birlikte askerlerinin savaş tecrübesi kazanma imkânı oluşmuştur. Bunların yanında Rusya, operasyonları ile son teknoloji silahlarını test etmiş ve silah pazarında görücüye çıkarmıştır. İlk saldırının başladığı 7 Kasım 2015 tarihinden itibaren Rus gemileri ve denizaltıları birçok sayıda 26 Kalibr uzun menzilli cruise füzesi fırlatmıştır. Buna ek olarak Rusya'nın uzun menzilli uçuş yapabilen Tu-95MS ve Tu-160 stratejik bombardıman uçakları da operasyona dahil olmuş ve X-101 ve eski X-555 cruise füzelerini atmıştır. Tu-22M3 orta menzilli uçuş yapabilen bombardıman uçakları Hmeymim Hava Üssü'nü kullanarak birçok sorti yapmıştır. Sonraları Moskova, İskender-M kısa menzilli balistik füze sistemi, RS-24 Yars ve SS-25 Topol kıtalararası balistik füzeleri (ICMB), Bastion-P gemi savar füzeleri ve daha başka ileri teknolojik silah sistemlerini konuşlandırarak kendi kapasitesini göstermek istemiştir (Kofman ve Rojansky, 2018:14-15; Baev, 2015:4).

4. Rusya'nın Suriye Savaşına Müdahil olma Nedenleri

4.1 Sovyet Mirasının Peşinde: Rusya'nın Yeniden Küresel Güç Olma Arayışları

106 Rusya'nın Suriye'ye olan müdahalesi, kendisini yeniden bir küresel güç olarak kabul ettirmek ve her büyük uluslararası meselede söz sahibi bir aktör olarak görülmek istemesini göstermektedir. Aslında bu durum 2007'deki Münih Güvenlik Konferansı'nda Putin'in konuşmasında kendisini aşikâr etmiştir. Putin bu konuşmasında ABD'yi her yoldan kendi ulusal sınırlarını aşmakla suçlamış ve tek kutuplu bir dünya düzenine karşı çıktığını belirtmiştir. 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi Moskova'nın komşularının Batı'ya kaymasına engel olmak ve eski Sovyet coğrafyasında yeniden ağırlığını koymak için güç kullanımındaki kararlılığını göstermiştir. Ancak ABD ve müttefikleri Rusya'nın bu kararlılığını ve Sovyetlerin yıkılmasından sonra Batı'nın öne sürdüğü dünya düzenini revize etme isteğini hafife almıştır (Stent, 2016:106-107). Rusya, uluslararası sisteme olan tepkisini Suriye krizi üzerinden yeniden gündeme getirmiştir. Moskova, Batı'nın kendi stratejik etki alanındaki genişlemesine sert gücünü göstererek set çekmeye çalışmıştır (Köse, 2016:176).

ABD artık bölgede hegemon güç olmak istemediğini belirtmiş ve bu çerçevede bölgeye olan angajmanını sınırlandırmıştır. Bu durum bölgede bir güç boşluğuna neden olmuş, Rusya ve diğer bölgesel aktörlere hareket alanı açmıştır (Köse, 2016:176). Bu bağlamda Rusya, bu askeri müdahalesiyle birlikte, Washington'un gözünde, Suriye'nin geleceğinde anahtar rolü oynayacak aktör olmuştur. Putin ile Trump Kasım 2017'de Vietnam'da bir araya gelmiş, Rusya'nın inisiyatifinde olan çatışmasızlık diyalogu ve "gerilimi düşürme bölgelerini" destekleme kararı almış, aynı zamanda Suriye için bir çatışma sonrası geleceği müzakere etmek için siyasi sürecin

merkeziyetinin altını çizmişlerdir. Bu süreç Rusya'nın temel stratejik hedefleri çerçevesinde şekillenmiştir. İlk olarak Rusya, Cenevre sürecinin ve Birleşik Devletler'in diplomatik liderliğinin tekeli kırılmıştır. Rusya, 2016 yılında başlatılan Astana müzakereleri ile BM'nin uluslararası sürecini entegre etmiş, Esad rejimini, taviz verebilecek ortak bir muhalefet grubunun ortaya çıkışını teşvik etmek amacıyla çeşitli muhalefet grupları ile düzenli olarak bir araya getirmiştir. İkinci olarak, Rusya, Suudi Arabistan'dan İran'a önemli bölgesel aktörlerin her biriyle verimli ilişkiler kurmayı başarmıştır. Suudi Arabistan ile Cenevre'de temsil edilecek muhalefet konusunda, Türkiye ile de Kürt güçleri konusunda anlaşmazlık yaşasa da, Rus diplomasisi (askeri gücünün de desteğiyle) bu iki ülkeye karşı bir zafer elde etmiştir. İran, Irak'tan Lübnan'a kadar olan koridoru sağlamlaştırmak adına Suriye'deki de facto varlığını kabul ettirmek istemesinden dolayı Rusya'nın "sıkıntılı" bir müttefiki olduğunu göstermiştir. Ancak yine de iki ülke arasındaki ilişkiler belli bir istikrara sahiptir. Son olarak, Rusya, Şam'daki müttefikinin yönetimde kalmasını desteklemeyi sürdürecektir. En azından yakın gelecek için bu söylenebilir. Rusya'nın müdahalesinden sonra Esad elini büyük oranda güçlendirmiş ve Cenevre sürecinde kendi şartlarını öne sürebilecek bir hale gelmiştir. Artık muhalefet protesto etse de rejim kendi ayrılığının söz konusu olduğu müzakerelere katılmayı reddetmiştir (Kofman ve Rojansky, 2018:17-18).

107

Rusya, Gürcistan, Ukrayna ve Suriye'deki politikalarıyla kendisini küresel güç olarak kabul ettirmek istemiş, Suriye meselesini uluslararası siyasette etkin tutarak, Kırım konusunda üzerine gelen eleştirileri ve baskıları engellemek istemiştir (Dilek, 2017:67). Bunun yanında Rusya, Ukrayna'daki çatışmayı kışkırtan rolünü, Suriye'de terörizme karşı dünya çapında mücadelede sorumlu lider rolü ile değiştirmek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu

bağlamda Rusya, Suriye'deki müdahalesini Suriye'den Avrupa'ya giden mülteci sayısını azaltmak için terörizm karşıtı bir operasyon olarak sunmakta, ancak gerçekler durumun böyle olmadığını göstermektedir. Rusya'nın müdahalesi ile birlikte Suriyeli mülteci sayısı %26 oranında artmıştır (Stent, 2016:110).

Bunlara ek olarak Rusya'nın Esed'e olan desteği bir bakıma diğer müttefiklerine de bir mesajdır. Bu şekilde Moskova, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndaki diğer müttefiklerinin liderlerine dayanışma ve müttefiklerine karşı herhangi bir Batı kampanyasına karşı duracağı mesajını vermektedir (Allison, 2013:804). Ayrıca Rusya, bu politikasıyla birlikte Ortadoğu'daki otoriter rejimlere de bir mesaj vermiş, halk ayaklanması ve iç savaş durumlarında Batı'nın aksine Moskova'nın müttefiklerinin yanında duracağını göstermiştir (Köse, 2016: 180).

Son olarak Moskova, Suriye harekâtını daha geniş bir diplomatik ve siyasi amacın parçası olarak kullanmıştır. Kendi kapasitesini göstererek ve uzun menzilli güdümlü silahları kullanarak ABD ve Batı'ya bir mesaj vermiştir. Olası bir Rusya-NATO savaşında kendi konvansiyonel gücünü ve uzun menzillere ulaşmadaki yeteneğini ortaya koyarak, Avrupa'nın büyük bir bölümünün risk içerisinde olduğunu göstermiştir. Bombardıman uçakları, gemiler ve denizaltılardan yapılan uzun menzilli saldırılar sadece askeri bir manevra değil aynı zamanda Rusya'nın kapasitesini göstermek adına stratejik bir mesajdır (Kofman ve Rojansky, 2018:15).

4.2. Bölgesel Çıkarlar

Rusya Suriye krizini, daha büyük bir hedefi olan uluslararası arenada vazgeçilmez ve büyük bir oyuncu olmasını yeniden tesis etmenin küçük bir parçası olarak görmektedir. Özellikle Rusya'nın Suriye'deki faaliyetleri kendi stratejik

çıkarlarını ve bölgede etkisini korumak içindir. Suriye rejimi olmazsa, Rusya bölgedeki tek deniz üssünü de kaybedecek ve bölgedeki etkisi büyük oranda azalacaktır. Rusya, Tartus'taki deniz üssü ile Hmeymim hava üssünü kullanarak Ortadoğu'da etkinliğini arttırmak istemektedir. Rusya Ağustos 2015 yılında Suriye rejimi ile yaptığı antlaşma ile birlikte Hmeymim hava üssünü sınırsız ve kısıtlamasız kullanmayı garanti altına almıştır (Lain ve Sutyagin, 2016:20). Rusya'nın Tartus'taki askeri limanını kaybetmesinin bir başka sonucu, onun Akdeniz'deki etkisinin azalması olacağı gibi aynı zamanda Rus donanmasının daha uzak denizlerde varlığının da sınırlanması olacaktır. Rusya'nın buradaki askeri varlığı Suriye'nin geleceğinde söz sahibi olmada elini güçlendirmektedir. Rusya'nın 2013 Bahar'ında Akdeniz'deki donanma konuşlandırmasını genişletmesi bu açıdan önemlidir (Allison, 2013:807-808).

109

18 Ocak 2017 tarihinde Rusya ile Suriye arasında Tartus'taki askeri üssün genişletilmesi ve modernizasyonu ile alakalı bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşma ile birlikte tüm savaş gemileri üsse girebilecek, üssün denizden ve havadan korunması Rusya tarafından yapılacak ve limanın korunması için üs dışına seyyar gözetleme noktaları yerleştirilebilecektir. Antlaşma 49 yıllığına imzalanmış ve taraflardan biri fesih beyanında bulunmaz ise antlaşmanın 25 yıl daha uzatılabileceği kabul edilmiştir (Dilek, 2017:70-71). Tartus'taki üsse ek olarak Rusya, Hmeymim hava üssü için de Suriye ile anlaşmış ve 49 yıllığına üssü kullanmak için anlaşmaya varmıştır. Bu antlaşmaya da “taraflar aksini beyan etmedikçe 25 yıllık süre ile uzatılabilir” maddesi eklenmiştir (DW, 2017).

Rusya'nın hamlesi aynı zamanda Moskova'nın Suriye'nin geleceği hakkında karar verme hakkını garanti altına almıştır. Moskova, Suriye'de askeri gücünü kullanarak bölgedeki diğer

aktörlere mesaj vermiştir. Bu mesaj, ABD'nin aksine Rusya'nın liderleri ve yönetimleri popüler ayaklanmalara karşı destekleyeceğini ve Birleşik Devletlerin 2011'de Hüsnü Mübarek'i terk ettiği gibi onları muhaliflerin kontrolü ele geçirme çabalarında yalnız bırakmayacağını göstermiştir. Bu açıdan Rusya'nın Suriye kumarı Ortadoğu'da etkisini arttırmak için uyguladığı daha büyük bir hamlenin parçasıdır. 2015'in ikinci yarısında Mısır, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri liderleri Moskova'yı ziyaret etmiş ve bazıları Rusya ile silah antlaşması imzalamıştır. Aynı yılın Haziran'ında Suudi Arabistan, Rusya'da çoğu ziraat alanında, 10 milyar dolar değerinde yatırım yapmayı taahhüt etmiştir (WSJ, 2015). Eğer Riyad bu sözünü tutarsa bu yatırım şimdiye dek Rusya'ya yapılan en büyük yabancı yatırım olacaktır. Buna ek olarak Rusya Sanayi ve Ticaret Bakanlığı 2017'de, S. Arabistan'ın Rusya'da ziraat, petrol ve gaz alanında 25'ten fazla yatırım projesi planladığını açıklamıştır (Sputnik, 2017). Rusya ile İsrail Suriye'de gelişen süreç içerisinde sürekli diyalog halinde olmuşlardır. Bu diyalog genelde Rus jetleri ile İsrail askeri uçaklarının karşı karşıya gelmesini engellemek için olmuştur (Stent, 2016:109).

Rusya, Suriye'deki etkisini arttırarak Kıbrıs açıklarında yeni keşfedilen doğal gaz yataklarına da yakın olmak istemiştir. Bölgede 13.2 trilyon metreküp doğalgaz olduğu tahmin edilmektedir (Yenişafak, 2016) ve Suriye, kendi karasularında doğalgaz arama ve çıkarma yetkisini Rusya'ya vermiştir. Bu konuda Rus şirketi Soyuzneftgaz ile Suriye rejimi arasında 2013 yılında Akdeniz'de petrol ve doğalgaz araması için anlaşma imzalanmıştır. Rusya kendisine rakip olabilecek bu enerji havzasına yakın olup denkleme söz sahibi olmak istemiştir (Dilek, 2017:74).

Rus liderler Esed'in devrilmesinin, Batı'nın İran'a karşı olan daha büyük bir stratejisinin bir parçası olduğunu düşünmektedirler. Bu da Rusya açısından Suriye'den daha önemli bir müttefiki olan İran'ın hedef alınması demektir. Bu birbiriyle bağlantılı durum Rusya açısından krizin artması riskini taşımaktadır (Allison, 2013:808).

Son olarak bir Rus Ortadoğu uzmanı olan Alexsey Malashenko “Kaddafi'nin gitmesi ve yeni rejimin Kremlin'e karşı olan tutumundan sonra, Ortadoğu'da Moskova'nın kalan tek dostu Suriye'deki Esed rejimi olmuştur. Moskova, Suriye'yi Sovyet dönemindeki etkisini yeniden elde etmek adına şans -son şans- olarak görmüştür” demiştir (2013:12). Bu durum Suriye'nin Moskova için ne denli kritik olduğunu göstermektedir. Yine de burada vurgulanması gereken ideoloji ve bağlılık değil, Rus maddi ve stratejik çıkarlarıdır. Çünkü Putin'in Arap veya Üçüncü Dünya yanlısı bir düşünceye sahip olduğu konusunda herhangi bir kanıt yoktur (Allison, 2013:803).

111

4.3. Suriye'deki Savaşın Rus İç Siyasetine Olası Etkisi

Rusya'nın Arap Baharı politikasına yön veren bir başka önemli unsur ayaklanmaların kendi iç siyasetini etkileme potansiyelidir. Rusya, bu ayaklanmaların bir demokratikleşme sürecini başlatacağına inanmamakta, aksine bölgedeki bu değişimlerin, radikal grupların güçlenmesine neden olacağını iddia etmektedir. Bu grupların Rusya içerisinde özellikle Kuzey Kafkasya'daki Müslümanları etkileme olasılığı Moskova'yı endişelendirmektedir. 2013 yılında Rusya'nın Volgograd kentinde yapılan bombalı bir terör saldırısında 34 kişi hayatını kaybetmiş, bu olay Rus yetkililerin taşıdığı endişeleri kendilerince haklı çıkartmıştır. Bu bağlamda Moskova, Suriye'de Esed rejimine verdiği desteği meşrulaştırmak için Esed rejiminin devrilmesinin, Suriye'de kontrolü radikal grupların alacağı bir ortam

oluşturacağı tezini savunmuştur. DAES'in 2014 yılındaki kazanımları ve elde ettiği topraklarda halifelik ilan etmesi Rusya'nın bu tezini güçlendirmiştir (Erşen, 2014:126-128).

112 Bu bağlamda Rusya, Suriye'ye olan müdahalesini terörizmle mücadele ettiği gerekçesiyle meşrulaştırmıştır. Putin Ekim 2015'te "Suriye'deki resmi otoritenin çökmesi sadece teröristleri mobilize edecektir. Şu anda onları baltalamak yerine yeniden canlandırmalıyız, çatışma bölgesindeki devlet kurumlarını güçlendirmeliyiz" demiştir. Putin'in gözünde Irak, Suriye ve Kuzey Afrika'daki kargaşa ve düzensizlik, DAES'in yükselmesiyle de birleşince, Batı'nın bölgedeki otoriter rejimleri zayıflatmasının sonuçlarını düzgün bir şekilde hesap edemediğini göstermektedir. Putin, Ortadoğu'daki kaosu, eski Sovyetler Birliği devletlerinde, sınırlarında ve Rusya'da radikal/köktenci grupları güçlendirmesinden korkmaktadır (Stent, 2016:109). Rusya, Suriye'deki pozisyonunu sık sık devletin çökmesiyle oluşacak bölgesel ve uluslararası düzene, kaosa ve radikalizmin yayılmasına karşı siper gerekçesiyle meşrulaştırmaktadır (Allison, 2013:809).

Buna ek olarak Rus yönetimi Kuzey Kafkasya'daki gençlerin Suriye'deki Selefi propagandadan etkilenmesinden endişe etmektedir. Ayrıca Rusya'nın Suriye'deki politikası Kuzey Kafkasya'daki Müslümanları olumsuz yönde etkilemiştir. Rusya'nın Esed rejimine yardımı daha fazla Rus vatandaşının DAES'e katılımına yol açmıştır (2016 itibarıyla 4.000'den fazla insan Rusya ve Orta Asya'dan DAES'e katılmıştır). Bu durum aynı zamanda Rusya içerisindeki 20 milyondan fazla Müslümanı da olumsuz etkileyebilir (Stent, 2016:110). Çeçenlerden ve diğer Kafkas kökenli etnik gruplardan Suriye'ye savaşmaya gidenler, Rusya'nın endişesini arttırmaktadır. 2013 yılında Boston maratonuna iki Çeçen'in yaptığı bombalı saldırı Rusya'nın elini ve

Suriye'deki radikalizme karşı savaş argümanını güçlendirmiştir (Allison, 2013:813-814).

Bütün bunların yanında Arap Baharı'nın başladığı dönemde, 2010 yılının sonunda Belarus'ta yapılan seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla gösteriler düzenlenmiştir. Yine 2013-2014 döneminde Ukrayna'da Rus yanlısı Yanukoviç hükümetinin AB yanlısı muhalefet tarafından düşürülmesi Rusya'nın gösterilerin eski Sovyet sahasına sıçradığına ve kendi ülkesinde de meydana gelebileceğine olan endişesini arttırmıştır. Aralık 2011 yılında Rusya'da Duma seçimleri sonrasında muhalefet, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle başta Moskova ve St. Petersburg olmak üzere Rusya'nın birçok şehrinde geniş çaplı gösteriler düzenlemiştir. Bu gösterilerin Sovyet döneminden beri Rusya'da düzenlenen en geniş çaplı gösteriler olması Rus yetkilileri rahatsız etmiştir. Bütün bu gelişmeler Rusya'nın, Arap Baharı ile başlayan süreçteki ayaklanmaların ülkelerin iç meseleleri olarak görülmesi gerektiğini savunmasına ve herhangi bir dış müdahaleye karşı çıkmasına neden olmuştur. Bu görüşü Putin, Libya ve Suriye meselelerinde sıkça dile getirmiş ve Libya'daki NATO operasyonunu ciddi şekilde eleştirmiştir (Erşen, 2014:128-129).

113

5. Sonuç

Suriye iç savaşı başladığı günden bu zamana dek sürekli değişen dinamik bir yapı sergilemiştir. Gerek içerideki aktörlerin güç dağılımı ve savaş içerisindeki kazanımları, gerek bölgesel ve küresel aktörlerin savaşa müdahale seviyeleri zamanla değişim göstermiştir. Bu durumu savaş süresince sürekli güncellenen haritalara bakarak kolayca anlayabiliriz. Böyle bir savaşta kazanım elde etmek ve bunu sürdürmek hem çok zor, hem de riskli olabilir. Bundan dolayı doğrudan veya dolaylı bu savaşa müdahil olan aktörler hesaplamalarını iyi yapmak zorundadırlar.

Savaşın bu dinamik yapısı onun üzerine yazmayı ve yorum yapmayı da zorlaştırmaktadır. Örneğin Rusya, çalışmada da bahsedildiği üzere, savaş devam ederken askerlerini çekeceğini açıklamıştır. Buna benzer bir durum çok yakın zamanda yeniden vuku bulmuş, ABD Başkanı Donald Trump, 19 Aralık 2018'de Suriye'deki 2000'e yakın ABD askerini çekeceğini açıklamıştır (New York Times , 2019).

114

2000'li yıllar ile birlikte tekrar gücünü toparlayan ve Sovyet dönemindeki gibi küresel bir süper güç olarak kabul edilmek isteyen Rusya'nın, Arap Baharı sonrası süreçte bölgede etkinliği arttırdığını söyleyebiliriz. Rusya, uyguladığı politikalar ile bölgedeki statükocu rejimler nezdinde Batı'nın aksine daha güvenilir bir müttefik imajı vermeye çaba göstermiştir. Rusya'nın genel Ortadoğu politikası unsurlarından biri olan ve Arap Baharı sürecinde sürekli üzerinde durduğu bölgeye dışarıdan herhangi bir müdahalenin olmaması ve rejim değişikliklerinin isyanlar ve iç savaş ile değil, anayasal süreçle gerçekleşmesi gerektiği söylemi onun bölgede etkinliğini arttırmıştır diyebiliriz. Bu bağlamda Rusya'nın Suriye politikası, kendisini küresel bir güç olarak Batı'ya —özellikle ABD'ye— kabul ettirme, bölgesel çıkarları çerçevesinde Suriye'de etkinliğini arttırarak, Ortadoğu'da oyun kurucu bir aktör haline gelme ve bölgede artan radikalizmi, kendi iç siyasetine etki etmeden ve topraklarına sızramadan mücadele etme temel motivasyonlarına sahiptir.

Suriye'deki son durum Rusya için açık bir galibiyet olarak görülebilir. Moskova, Tartus ve Hmeymim'de uzun dönem sözleşmelerle askeri tesislerini güvence altına almış, ayrıca Rus firmalarının özellikle enerji ve enerji nakil sektörlerinde olmak üzere Suriye'nin yeniden yapılanmasında önemli ve kazançlı roller almasıyla Rusya'nın galibiyeti sağlamıştır. Rusya'nın bu üslure, sadece Suriye güçlerini desteklemek için değil,

Ortadoğu'da oyun kurucu olmak ve ABD'nin etkisini azaltmak isteyenler için de dengeleyici bir seçenek olma istekleri sebebiyle ihtiyacı vardır. Son olarak Rusya, bu müdahalesiyle üç cephede zafer elde etmiştir. Suriye'de ABD destekli rejim değişikliğini engellemiş, Kırım meselesi yüzünden kendisine uygulanan siyasi izolasyonu kırmış, Washington'u kendisiyle eşit güç olarak anlaşmaya zorlamış ve içeride Rusya'nın uluslararası politikada büyük bir güç olduğunu vatandaşlarına göstermiştir.

Kaynakça

- Allison, R. (2013). Russia and Syria: Explaining Alignment With a Regime in Crisis. *International Affairs*, 795-823.
- Baev, P. (2015). Russian Intervention in Syria. *Terrorism Monitor*, 3-6.
- BBC. (2016, Mart 14). Putin: Rus ordusuna Suriye'den çekilme emri verdim. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160314_putin_suriye adresinden alındı
- Çalışkan, B. (2016). *Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi*. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Dannreuther, R. (2015). Russia and The Arab Spring: Supporting the Counter-Revolution. *Journal of European Integration*, 77-94.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 58-82.
- DW. (2017, Temmuz 27). Rusya en az 49 yıl daha Suriye'de. <http://www.dw.com/tr/rusya-en-az-49-y%C4%B1l-daha-suriyede/a-39865429> adresinden alındı
- Erşen, E. (2014). Rusya'nın Arap Baharı Politikası. A. G. Paksoy içinde, *Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler* (s. 115-135). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Globalsecurity.com. (2013). *Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation*. Ocak 23, 2019 tarihinde <https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2013/2013-foreign-policy-concept.htm> adresinden alındı
- Golan, G. (1990). *Soviet Policies in the Middle East: From World War Two to Gorbachev*. Cambridge: Cambridge University Press.
- James Sladden, B. W.-C. (2017). *Russian Strategy in the Middle East*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Köse, T. (2016). Uluslararası Sistemin Suriye Sorunu. H. B. Duran içinde, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* (s. 175-194). İstanbul: SETA.
- Malashenko, A. (2013). *Russia and The Arab Spring*. Moskova: Carnegie Moscow Center.
- Morris, T. (2017, Nisan 11). *Obama's 'red line' failure assured crisis in Syria*.
116 https://www.nola.com/opinions/index.ssf/2017/04/obamas_red_line_failure_brought.html adresinden alındı
- New York Times . (2019, Ocak 16). *The Planned U.S. Troop Withdrawal From Syria: Here's the Latest*:
<https://www.nytimes.com/2019/01/16/world/middleeast/syria-us-troops-timeline.html> adresinden alındı
- Purtaş, F. (2008). Rusya ve Arap Ortadoğu'su. *Akademik Orta Doğu*, 45-75.
- Rojansky, M. K. (2018). *What Kind of Victory For Russia in Syria? Military Review Online Exclusive*, 2-19.
- RT. (2015, Eylül 27). *Russia, Iran, Iraq & Syria setting up 'joint information center' to coordinate anti-ISIS operations*.
<https://www.rt.com/news/316592-russia-syria-islamic-state/> adresinden alındı
- Sputnik. (2017, Ekim 5). *Saudi Arabia Planning to Invest in Dozens of Russian Projects*.
<https://sputniknews.com/business/201710051057960402-saudi-arabia-invest-russia> adresinden alındı

- Stent, A. (2016). Putin's Power Play in Syria. *Foreign Affairs*, 106-113.
- Sutyagin, S. L. (2016). The View From Moscow. A. B. Pantucci içinde, *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict* (s. 17-25). Londra: RUSI Occasional Paper.
- Takar, O. A. (2016). Rusya-Suriye İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 285-306.
- Telatar, G. (2015). Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 175-202.
- Vysotsky, A. (2014). Russia and The Arab Spring. *Connections*, 41-64.
- WSJ. (2015, Temmuz 6). *Saudi Arabia to Invest up to \$10 Billion in Russia*. <https://www.wsj.com/articles/saudi-arabia-to-invest-up-to-10-billion-in-russia-1436198674> adresinden alındı
- Yenişafak. (2016, Aralık 12). *Leviathan doğalgaz sahası 2019 sonu üretime geçiyor*. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/leviathan-dogalgaz-sahasi-2019-sonu-uretime-geciyor-2579116> adresinden alındı

BÖLÜM 4

Suriye Krizi ve Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında Türkiye – Rusya Ekonomik İlişkileri

Dr. Öğr. Üyesi, Ömer Doru¹

Arş. Gör., Mehmet Nazım Uygur²

Giriş

Uluslararası ilişkilerin en temel sorularından biri ulus devletlerin neden savaş süreçlerindeki ekonomik kazanımlarının, savaşa girmenin ekonomik maliyetini asla aşmayacağı açıkça belliyken savaşa devam ettikleridir. Böyle bir soru Uluslararası Politik Ekonominin gelişimine katkı sunan önemli etkenlerdendir. Bu durum ekonomi ile politikanın birlikte çalışmasına yol açan önemli bir olgudur. Çünkü Uluslararası Politik Ekonomi, uluslararası siyasi ve ekonomik sistemdeki eşitsiz değişim hızı ve bu eşitsiz değişim oranının uluslararası toplumun ve devletlerin birbirleri ile ilişkileri üzerindeki etkileri ile ilgilenmektedir (Özkan, 2012: 197-199). Yeni bir disiplin olarak ortaya çıkan Uluslararası Politik Ekonomi, Soğuk Savaş yıllarında güvenlik kaygısı ile savaş, barış, ittifaklar gibi konulara hapsolmuş devlet anlayışını sarsmış ve devletlerin salt güç ve güvenlik peşinde olamayacaklarını öne sürmüştür. Çünkü her siyasal çabanın bir ekonomik gerekçesi olabileceği gibi her ekonomik girişimin de bir siyasal yansıması olacaktır (Al, 2015: 143-145). Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı saran Arap Baharı süreci de bu çerçevede değerlendirildiğinde protestoların belli ekonomik ve siyasal

119

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

² Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

sebeplere dayandığı, bölge ülkelerinin ve dış aktörlerin aldıkları siyasi kararlarının da belli ekonomik sonuçları olduğu görülmektedir. Suriye krizi, bunun en net ortaya çıktığı meseledir.

Yıllarca iç çatışmanın devam ettiği Suriye’de meseleye dahil olan aktörlerin birbirleri ile ilişkileri sürekli değişkenlik gösterebilmiştir. Suriye meselesi ile ilgili önemli çekinceleri olan iki önemli aktör Türkiye ve Rusya bu süreçte politik anlamda gerilmiş ve bu politik gerilmenin ekonomik kayıpları olmuştur. Dolayısıyla ülkelerin ticari ilişkilerini değerlendirmek siyasi davranışlardan ayrı düşünülemez.

120

Türkiye-Rusya arasında yaşanan jet krizinin yansımalarının iki ülke ekonomik ilişkilerini ciddi şekilde zedelediği görülmektedir. Bu kapsamda çalışma, uluslararası sistemde siyasi krizlerin uluslararası politik ekonomi bağlamında değerlendirilmesini hedeflemektedir. Çalışmanın örnek olayını Türkiye ve Rusya ilişkileri oluşturmaktadır. Bu çerçevede öncelikle 1970’lerden itibaren büyük ivme kazanan ve yeni bir disiplin olan Uluslararası Politik Ekonomiye dair kavramsal çerçeve ve yaklaşımlar incelenmiştir. Sonra Suriye krizi özelinde Arap Baharının nedenleri, beklentileri ve sonuçları ele alınmıştır. Nihayetinde çalışma, Türkiye ve Rusya’nın Suriye krizi sürecinde birbirlerine olan tutumlarını inceleyip bunun ekonomik yansımalarını ortaya koymuştur. Bu haliyle çalışma ekonomi ve politika birlikteliğine vurgu yaparak Uluslararası Politik Ekonomi çalışmalarına katkı sunabilecektir.

1. Uluslararası Politik Ekonomi: Kavramsal Çerçeve ve Yaklaşımlar

Günümüzde ekonomik konular, kısmen büyük savaş ve nükleer felaket tehdidini azaltan etkisine sahip olmasından ötürü

giderek daha önemli hale gelmiştir (Walter, San ve Cohen, 2009: 7-9). Dolayısıyla politika ile ekonomi arasındaki etkileşimi açıklayacak teori ve yaklaşımlara yönelik çalışmalar giderek artış göstermiştir (Al, 2015: 143-145). Bu çerçevede politika ile ekonominin bir arada çalıştığı bir sistem olarak Uluslararası Politik Ekonomi gelişmiştir. Uluslararası Politik Ekonomiye daha net kavramak açısından bu disipline yönelik kavramsal çerçeveyi ve yaklaşımları incelemek büyük önem arz etmektedir.

1.1. Uluslararası Politik Ekonomi

Uluslararası ve küresel problemler sadece uluslararası politika veya sadece uluslararası ekonomi ile çözülebilecek problemler değildir. Uluslararası ilişkilerde en temel sorunlar disiplinler arası bir bakış ile anlaşılabilir sorunlardır (Veseth, 2002: 41-43). Dolayısıyla bu tür problemler Uluslararası Politik Ekonominin alanına girmektedir. Çünkü Uluslararası Politik Ekonomi siyasi ve ekonomik faktörlerin küresel düzeyde etkileşim şekli ile ilgilenmektedir. Ekonomik sonuçların politik çıkarımları vardır çünkü bunlar fikir ve gücü etkiler (Walter, San ve Cohen, 2009: 1-3). Bu yüzden yeni bir disiplin olarak ortaya çıkan Uluslararası Politik Ekonomi bir konu hakkında araştırma yaparken, ekonomi ile politikanın uluslararası düzeydeki ilişkilerini devletin iç politikasına etkisi açısından da sorgulamalar yapmaktadır (Al, 2015: 153-155). Bu anlamda iktisatçıların inceleme alanını aşan bir alana işaret etmektedir (Walter, San ve Cohen, 2009: 1-4). İktisatçılar piyasaları siyasi ilişkilerden izole edilen kendi kendini düzenleyen mekanizmalar olarak görürken, Uluslararası Politik Ekonomi uzmanları dünya ekonomisinin ulusal toplumların gücü, değerleri ve siyasi özerkliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu gerçeğiyle ilgilenmektedir (Gilpin, 2009: 76-78).

Uluslararası Politik Ekonominin gelişimi özellikle 1970'li yıllarda yaşanan dönüşümler ile belirgin hale gelmiştir. Susan Strange (1970: 304-306) söz konusu dönemde yazdığı makalesinde bu değişimi üç aşamada göstermiştir:

- Genişleyen uluslararası ekonomik ağa ortak katılımların devletler üzerindeki doğrudan etkileri
- Ulusal ekonomilerin birbirlerine olan karşılıklı duyarlılığı, ulusal ekonomi politikalarının etkinliğini yavaşlattığında veya azalttığında yaşanacak engelleme
- Ulusal ekonomik çıkarlarına hizmet etmek isteyen devletlerin, diğer devletlerin ulusal ekonomik çıkarlarına tesadüfen zarar vermesi ve böylece yeni uluslararası çatışma kaynakları yaratma riski taşıyan rekabetçi durum

122

Burada vurgulanan temel nokta politikacıların ekonomik dengeleri iktisatçıların da siyasi faktörleri dikkate almadan hareket etmelerine yönelik yapılan eleştiridir. Çünkü ekonomi ve politika arasındaki bağıllık küreselleşme süreci ile birlikte artmış ve biri diğerinden bağımsız değerlendirilemez hale gelmiştir.

1.2. Teorik Yaklaşımlar

Pek çok disiplinde olduğu gibi Uluslararası Politik Ekonomi de tarihsel bir arka plana dayanmaktadır. Bu anlamda Gilpin'in (2009: 3-5) işaret ettiği üç yaklaşım (Realizm, Liberalizm ve Marksizm) Uluslararası Politik Ekonominin tarihsel arka planını ve teorik alt yapısını kavramak açısından önem taşımaktadır.

1.2.1. Realizm

Tarihsel kökeni 15. Yüzyıla dayanan Realizm'in en önemli temsilcileri Hamilton, List, Krasner ve hem devleti hem de devlet iktidarını ekonomik sonuçların en temel belirleyicisi olarak gören

(Paul ve Amawi, 2013: 21-23) Gilpin'dir. Realist yaklaşımının en önemli türünü, ticaret burjuvazisinin çıkarlarını öne çıkararak (Herlitz, 1964: 101-103) Merkantilizm oluşturmaktadır. Devletlerin ihtiyaç ve çıkarlarına odaklanmasını ifade eden bilardo topu modeli (Burton, 1972: 27-29) devlet merkezliliğe vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla devlet rasyonel bir aktör olarak görülmektedir.

Realist yaklaşımın temelini oluşturan Merkantilizm devlet merkezli ve ticaret burjuvazisi merkezli olmak üzere iki şekilde uygulanmıştır. Merkantilizmin önemli temsilcilerinden Friedrich List ulusu ön plana çıkararak toplum ekonomisini birey ekonomisinin üstünde tutmuştur (Levi-Faur, 1997: 159-161). Bunun altında yatan sebep de korumacı anlayıştır. Hamilton'un (2007: 20-22) da yabancı malların sınırlandırılmasına yönelik görüşleri korumacı bir politikayı işaret etmektedir. Realist yaklaşımın bu açıklamaları uluslararası politikayı güç ve çıkar mücadelesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda savaşlar olağan bir durum olarak görülmektedir (Arı, 2014: 4-6). Elbette güç sadece askeri güce değil, aynı zamanda ekonomik güce de odaklıdır. Örneğin Küresel dünyada bu bilinçle liberal ekonomik düzen hızla gelişmişken, çoğu Arap ekonomisinde devlet diğer tüm verimli sektörleri gölgeleyen en önemli ekonomik aktör olarak kalmıştır.

1.2.2. Liberalizm

Tarihsel kökeni 19. Yüzyıla dayanan, serbest ticaret ve karşılıklı bağımlılığı esas alan Liberalizmin en önemli temsilcileri Smith, Ricardo, Kant, Hayek ve Keohane'dir. Bunlar gibi siyasal iktisatçılar klasik merkantilizmi eleştirmenin yanı sıra yeni bir Uluslararası Politik Ekonomi teorisi oluşturdular. Özellikle Hume ve Smith devlet tarafından manipülasyona uğramayan ve

kendiliğinden çalışıp düzeni kuran bir alan keşfettiler (Paul ve Amawi, 2013: 10-12). Bu da liberal çizgide yeni bir Uluslararası Politik Ekonomi teorisini ortaya çıkarmıştır.

Buradaki varsayım, serbest ticaretin ve sermayenin serbest dolaşımının, yatırımın en karlı olduğu yere akmasını sağlayacak olmasıdır. Serbest ticaret ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanmalarını sağlaması açısından çok önemlidir (Woods, 2001: 8-10). Bunu da piyasa kendisi gerçekleştirecektir. Dolayısıyla ekonomik büyüme ancak minimum devlet müdahalesiyle gerçekleşebilecektir (Al, 2015: 149-151).

1.2.3. Marksizm

124

Tarihsel kökeni 19. Yüzyıla dayanan Marksiz'min en önemli temsilcileri Marx, Lenin, Frank ve Cox'tur. Eleştirel teori ve dünya sistemleri temel türlerindedir. Marksizm yaşanan tüm ekonomik ve siyasi krizlerin aynı kumaştan kesildiğini ifade etmektedir. Yani hepsini bir kaynağa bağlamaktadır. Bu krizlerin tümü karlılık için finansal spekülasyonlara giderek daha fazla bağımlı olan kapitalist sistemin aslında doğal bir istikrarsızlığını ve oynaklığını yansıtmaktadır. Lim'e (2014: 35-37) göre bazı aktörler kapitalizmin finanse ettiği bu spekülatif hareketlerden daime büyük miktarda karlı çıkacaktır ve bu her şeyin düzgün bir şekilde çalıştığı yarılsamasını oluşturacaktır.

Marksist yaklaşıma göre dünya ekonomisi kapitalist rekabet alanıdır. Burada devletler arası bir rekabetten bahsedilmemektedir. Temel aktör olarak sınıfları gören Marksist yaklaşım sınıflar arası mücadeleye vurgu yapmaktadır (Woods, 2001: 9-11). Peter Hough'a (2010: 331-333) göre Marksist yaklaşım küresel ekonomik yapıları, uluslararası politik davranışların ve olayların temel belirleyicileri olarak kabul eder. Bu yapı içerisinde

dünya ekonomisinin hiyerarşik yapılanması, bir devletin diğer devlete sömürü düzenini koruyan bir zemin yaratmaktadır. Yönetici sınıflar sadece kendi çıkarlarını düşündüklerinden toplumsal bir ekonomik kalkınmanın da önünde engel oluştururlar. Bu kapsamda Marksist yaklaşım, sermayenin uluslararasılaştığı bir dünyada emeğin geleceği ile üçüncü dünya ülkelerindeki fakirlik ve geri kalmışlığın üzerinde durmaktadırlar (Al, 2015: 151-153). Çünkü Marksistlere göre sınıfların kendi ekonomik çıkarlarına yönelik davranışları tüm toplumun değil belli bir sınıfın refahını arttıracaktır. Küresel çapta entegre olan finansal piyasalar emeğin ekonomik ve politik etkinliğini azaltmaktadır.

Arap Baharı'nın hâkim olduğu Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ülkelerine bu ekonomi politik yaklaşımlar çerçevesinde bakıldığında birbirine pek çok zıt eğilim göze çarpmaktadır. Örneğin Merkantilist yaklaşımla bakıldığında ODKA ülkelerindeki çatışma ve kalkınma, devletlerin güç ve ulusal çıkarlarını korumaya ilişkin mücadeleleri ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan ekonomik liberal yaklaşım ODKA bölgesinde yaşananları küresel piyasa güçlerinin bir sonucu olarak değişimin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmaktadır. Marksist yaklaşım ise büyük refah adaletsizliklerini küresel kapitalizmin doğasında bulunan sömürünün bir kanıtı olarak sunmakta ve ODKA bölgesinde yaşanan çatışma sürecini bu şekilde değerlendirebilmektedir (Balaam ve Dillman, 2018: 497-499). Bu kapsamda Arap Baharı'nın en büyük dalgasının yaşandığı Suriye Krizi sürecinde ülkelerin politik ve ekonomik davranışlarının nasıl seyrettiği büyük önem arz etmektedir. Türkiye ve Rusya özelinde Suriye krizi sürecinde iki ülkenin etkileşiminin Uluslararası Politik Ekonomi Bağlamında değerlendirmeden önce Suriye krizini ve bu süreçte iki ülkenin politikalarını incelemek gerekmektedir.

2. Suriye Krizi

2010 yılında Tunus'ta başlayan eylemler ile birlikte Arap dünyasında yaşanan değişim, küresel medya ve akademi tarafından Arap Baharı olarak isimlendirilmiştir (İkiz, 2015: 64-66). Çok geniş bir coğrafyaya (ODKA) yayılan Arap Baharı sürecinde Suriye'de yaşanan sürece kadar Libya dışında yoğun çatışma ve şiddet unsurları oluşmamıştır. Dış aktörlerin dahil olması ve diğer ülkelerin aksine Suriye rejimini koruyacak aktörlerin var olması protestoların uzun sürecek bir çatışmaya evrilmesinde büyük rol oynamıştır (El Sarraj ve Taşgın, 2015: 4-6). Arap Baharının nedenleri bağlamında protestocuların talepleri olmuş, bu taleplere verilen refleksler doğrultusunda çatışmalar yoğunlaşmış ve nihayetinde Suriye krizi hala devam eden ve çözülemeyen bir sorun haline gelmiştir.

126

2.2.1. Nedenler, Beklentiler ve Sonuçlar

Arap Baharı; yüksek işsizlik, yüksek enflasyon, artan yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, kayırmacılık, yolsuzluk, yönetimin kötü muamelesi, konut sorunu, otoriter rejimlerin varlığından kaynaklı demokrasi eksikliği gibi sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlara ilişkin hükümetlerin cevap vermedeki yetersizliği gibi nedenlerden dolayı patlak vermiştir (Aksu, Şahinoğlu ve Uygur, 2019: 47-49). Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin genelinde benzer sorunlar yaşandığı için Arap Baharı dalgası kısa zaman içinde tüm bölgeyi etkisi altına alabilmiştir. Bunun en önemli ayağı hala krizin çözülmediği Suriye olmuştur.

Suriye farklı etnik grup, din, mezhep ve inanışları bünyesinde barındıran bir yapıdan oluşmaktadır. Bu yapının içinde ırk olarak Arap, Kürt, Ermeni, Çerkez ve Türk gruplar yer almakla birlikte inanış ve dinleri farklı olan gruplar Suriye'deki bu yapının bir parçasıdır (Karkın ve Yazıcı, 2015: 202-204). Böyle

etnik, dini ve kültürel çeşitliliğe sahip olan Suriye’de de reform talepleri artmış ve bu beklentiler karşılanmayınca Esed rejiminin devrilmesi için çatışma ortamı baş göstermiştir. Uluslararası güçlerin de dahil olması ile birlikte Suriye Krizi küresel bir sorun haline almıştır. Yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği ve hala çözüme kavuşmayan Suriye krizinin etkileri çok büyük olmuştur. Milyonlarca insan göç etmek zorunda kalmıştır.

Suriye krizinin çözümünü geciktiren temel olgu Rusya ve ABD gibi uluslararası güçlerin ve İran ve Türkiye gibi bölgedeki güçlü ülkelerin uzlaşma çabaları ya da ulusal çıkarları doğrultusunda Suriye krizine yön verme çabaları olmuştur. Rusya ve Türkiye de zaman zaman Suriye konusunda krizler yaşasa da zaman zaman da ortak hareket etmişlerdir.

127

2.2.2. Türkiye ve Rusya’nın Yaklaşımı

Suriye Orta Doğu’da Akdeniz’in giriş kapısı niteliğindedir. Bu stratejik önemi, Rusya ile ekonomik ilişkiler bağlamında ciddi bir öneme sahiptir. Rusya’nın Suriye krizine dahil olması elbette sadece Suriye ile var olan köklü ilişkilerine bağlanamaz. Suriye krizi, ABD’nin söz konusu coğrafyada etkinliğinin kırılması açısından bir fırsat olarak da görülmektedir. Genel hatları ile bakıldığında Rusya’nın Suriye konusunda müttefiklik ilişkilerinin ötesinde dört ana amacının olduğu söylenebilir (İmanbeyli, 2015: 3-5):

- İç kamuoyunu Ukrayna meselesi gibi uzun bir süre meşgul edecek yeni bir gündem maddesi oluşturmak,
- Ukrayna’dan sonra bir anlamda küresel oyuna dahil olarak uluslararası izolasyondan kurtulmaya çalışmak,
- Ortadoğu’da gerilimi artırarak petrol fiyatlarının düşmesini önlemek,

- Suriye’de hızlı bir zafer kazanarak Doğu Akdeniz’e yerleşmeye çalışmak.

Rusya’nın bu amaçlarının ve bu amaçlar doğrultusunda aldığı siyasi kararlarının altında yatan temel olgu, ekonomik ve siyasi olarak daha güçlü pozisyonda olma arzusudur. Türkiye’de en büyük sınırının olduğu Suriye konusunda duyarsız kalamamıştır. Suriye muhalefetine verdiği destek ile Esad rejiminin derhal çekilmesini istemiştir. Yaşanan yoğun göç ve sınırda gerçekleşen yoğun çatışma ulusal güvenliğe tehdit olarak algılanmıştır.

128 İki ülkenin de çıkarları doğrultusunda dahil oldukları Suriye meselesi son dönemlerde Türkiye-Rusya ilişkilerine etki eden en önemli faktör olmuştur. Rusya’nın bölgedeki askeri gücünü arttırması iki ülke arasında ciddi problemlerin yaşanmasına sebep olacak ilk adım niteliğindedir (Demir, 2016: 144-146). Rusya’nın askeri gücünü arttırıp savaş uçakları ile sınır boyunca uçuş yapması gerilimi arttırmıştır. Bu uçuşlardan biri, Kasım 2015’te Türk-Rus ilişkilerinde çok ciddi bir krize yol açmıştır. Bir Rus Su-24, Türk Hava Kuvvetleri tarafından, hava sahasının ihlal edildiğine gerekçesiyle, tekrar tekrar uyarıldıktan sonra vurulmuş ve bu durum Türkiye - Rusya ilişkilerinin bozulmasının ötesine geçmiştir. NATO ve Rusya arasında gerginlik çıkmış, Türkiye Suriye hava sahasına uçaklarını sokmamıştır (Szymański, 2018: 76-78). Uçak krizi sonrasında Rusya bir dizi ekonomik yaptırım uygulamaya başladı. Putin tarafından onaylanan karar, Türk tarım ürünlerinin ve tüketim mallarının ithalatının yanı sıra Türk vatandaşlarının Rus şirketlerinde istihdamını kısıtlayan bir dizi önlemi içeriyordu (Erşen, 2017: 90-92).

2000’li yıllardan sonra ticaret, ekonomi, turizm, eğitim ve sosyo-kültürel alanlarda uzun dönemli iş birliğine giren Türkiye ve Rusya arasında yaşanan gerginlik bu sektörlerle büyük darbe vurmuştur. 2016 yılından sonra ilişkilerin düzelmesine rağmen ekonomik ilişkiler eski düzeye gelememiştir.

3. Suriye Krizi Bağlamında Ekonomik İlişkiler

Ülkelerin ekonomik gelişme sürecinde sahip olmaları gereken en önemli faktörlerden biri yeterli sermaye birikimidir. En önemli döviz kazandırıcı işlemler olarak; dış ticaret, turizm sektörü ve doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik gelişme sürecinde önemli ekonomik faaliyetler olarak ön plana çıkmıştır. Ekonomik faaliyetlerin belirleyicilerinden biri de ülkeler arasındaki dış politika düzeyidir. Bu anlamda Arap baharı ve özellikle Suriye iç çatışmalarının farklı boyutlar kazanması Türkiye ile Suriye arasındaki politik ilişkileri etkilediği gibi, Türkiye’nin, Suriye iç çatışmalarında taraf olan diğer ülkelerle de zaman zaman problemler yaşanmasına neden olmuştur. Bunun en önemli örneklerinden biri de Rusya Federasyonu ile yaşanan Jet Krizi problemidir. Bir Rus savaş uçağının 24 Kasım 2015’te Suriye sınırına yakın Türk hava sahasını ihlal ettikten sonra, Türkiye askeri uçağı tarafından askeri kurallara uygun olarak düşürülmesi, iki ülkenin ikili ekonomik ilişkileri için önemli etkiler doğurmuştur. Rusya, yaşanan olaydan sonra Türkiye’ye karşı bir ekonomik yaptırım paketi açıklamıştır. İki ülke arasındaki dış ticaret, turizm ve doğrudan yabancı yatırımları etkileyen paket şu şekilde sıralanabilir;

- Bazı Türk tarım ürünlerinin ithalatını 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren kısıtlamak,
- Rusya’dan Türkiye’ye charter seferlerinin sonlandırılması,

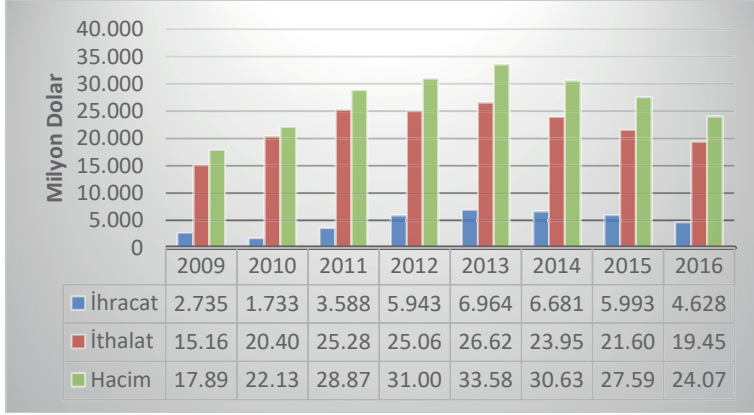
- Rus turizm şirketlerinin Türkiye'de kalmayı içeren tatil paketlerini satmalarını durdurmak için çağrıda bulunmak,
- Rus şirketlerini 1 Ocak 2016'dan itibaren Türk personelini işe almamaya zorlamak
- Türk vatandaşları için vizesiz seyahat düzenlemesinin 1 Ocak 2016'dan itibaren askıya alınması.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki ekonomik ilişkileri yaşanan politik gelişmelere bağlı olarak dış ticaret, turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar olmak üzere üç başlıkta incelemek mümkündür.

3.1. Dış Ticaret

130

24 Ocak 1980 istikrar kararlarıyla birlikte serbest dış ticaret politikasını hayata geçiren Türkiye, 2000'li yıllara gelindiğinde ciddi oranlarda dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Önemli miktarlarda enerji ithalatçısı konumunda olan Türkiye'nin yine aynı yıllarda ithalat yaptığı ülkeler sıralamasına bakıldığında, gerçekleştirilen petrol ve doğalgaz ithalatıyla Rusya'nın ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye için önemli bir ticari partner olan Rusya aynı zamanda en fazla dış ticaret açığına sebep olan ülkelerden biridir. 1997 yılından bu yana artarak devam eden dış ticaret açığının en önemli nedeni ise S.S.C.B ile 1984 tarihinde imzalanan doğal gaz anlaşması ile doğal gaz karşılığı mal ihracatının sonraki yıllarda devam ettirilmemesidir (Zengin, 2015). İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi Arap Baharı ve özellikle hala devam eden Suriye iç savaşı sürecinde de dalgalı bir seyir izlemiştir. Aşağıdaki grafikte 2009 yılından sonra Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında gerçekleşen ihracat, ithalat ve dış ticaret hacmi verileri düzenlenmiştir.

Grafik 1. Türkiye-Rusya Dış Ticaret Verileri

Kaynak: TÜİK, 2018

Grafikten anlaşılacağı üzere 2008 küresel krizinden sonra iki ülke arasındaki dış ticaret rakamları artış göstermeye başlamıştır. Buna göre 2009 yılında 22,6 milyar dolar olan toplam dış ticaret hacmi 2012 yılında 33,3 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yapmış olduğu ihracat rakamlarına bakıldığında ise, 2009 yılında 3,1 milyar dolar olan rakam 2013 yılında yaklaşık 7 milyar dolara kadar çıkmıştır. Suriye iç çatışmalarının başladığı dönemde farklı politikalar geliştiren iki ülke arasındaki politik ilişkiler gerilmeye başlamış ve nihayetinde 2015 yılında gerçekleşen jet krizi ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler iki ülke arasındaki dış ticaret ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Buna göre 2013 yılında 7 milyar dolar olan ihracat rakamı 2016 yılında 1,7 milyar dolara kadar gerilemiştir. Aynı şekilde ithalat rakamları da aynı dönemde 25 milyar dolardan 15,1 milyar dolara gerilemiştir. Ancak ithalat rakamlarındaki düşüşün en önemli sebeplerden birisinin de doğal gaz fiyatlarındaki düşmenin olduğunu söylemek mümkündür.

131

Türkiye'nin Rusya'ya yapmış olduğu ihracatta ki düşüşün en önemli sebeplerden birisi Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı

yaptırım paketidir. Buna göre Rusya Türkiye'den bazı tarım ürünleri ithalatını kısmıştır. Türkiye'nin Rusya'ya yapmış olduğu ihracatta en büyük kaleme sahip 5 ürün gurubunun 2013-2017 yılı verilerini aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 1. Türkiye'nin Rusya'ya En Çok İhraç Ettiği Ürünler (milyon\$)

Kod	Ürünler	2013	2014	2015	2016	2017
'87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	947,0	646,6	214,1	170,3	236,0
'08	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	614,3	622,4	599,9	343,9	637,3
'84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	729,9	577,3	317,9	185,5	291,8
'07	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	347,0	384,9	336,8	22,7	40,0
'85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	363,3	329,5	137,9	93,7	144,0
Toplam İhracat		6.964	5.943	3.589	1.732	2.735

Kaynak: trademap.com.tr, 2018

Tabloda görüldüğü üzere iki ülke arasındaki gerilen siyasi ilişkiler ve Rusya'nın yürürlüğe koyduğu yaptırımlar Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünlerin ihracatını düşürmüştür. Özellikle bazı tarım ürünlerine konulan yaptırımlar meyve ve sebze ihracatını önemli oranda düşürmüştür. Buna göre Türkiye 2014 yılında, toplam 5,4 milyar dolar sebze ve meyve ihracatının yaklaşık 1 milyar dolarını Rusya'ya yapmıştır (%18). 2016 yılında ise toplam 4,8 milyar dolar toplam ihracatın 367 milyon doları Rusya'ya yapılmıştır (%7). Bunların yanında tekstil ürünleri ve giyim eşyaları ile otomotiv sektörü ve elektrikli makine

ihracatında da ciddi düşüşlerin olduğunu görmek mümkündür. Ancak politik ilişkilerin iyileşmeye başlaması ve buna bağlı olarak bazı ürünlere konulan yaptırımların askıya alınması 2017 yılında toplam ihracat rakamında olduğu gibi en çok ihraç edilen ürünlerin ihracatını da arttırmıştır. Buna göre 2017 yılında toplam ihracat miktarı 2,7 milyar dolara çıkmıştır. Türkiye'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalatın ürün bazında dağılımı da Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye'nin Rusya'dan En Çok İthal Ettiği Ürünler (milyon\$)

Kod	Ürünler	2013	2014	2015	2016	2017
'27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	17.118	16.493	12.938	8.450	11.448
'72	Demir ve Çelik	2.924	2.689	2.743	2.235	3.353
'10	Hububatlar	1.005	1.451	883	598	790
'76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	841	1.108	868	626	562
'15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	548	875	797	728	398
Toplam ihracat		25.064	25.288	20.399	15.162	19.513

Kaynak: trademap.com.tr, 2018

Türkiye'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalat miktarına ürün bazında bakıldığında en büyük ithalat miktarının “mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar” ürün grubuna ait olduğunu söyleyebiliriz. Doğalgaz ve petrol ürünlerinden oluşan bu ürün gurubunda yapılan toplam ithalat miktarı 17,1 milyar dolar olup yapılan toplam ithalatın %68'ini oluşturmaktadır. 2015 yılından itibaren düşmeye başlayan toplam ithalat miktarı 2016

yılında 15,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalattaki düşmenin en önemli sebebi olarak ise toplam ithalatın yaklaşık %70'ini oluşturan doğalgaz ve petrolün dünya fiyatındaki düşmeden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

3.2. Turizm

Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli göstergelerinden biri turizmdir. Özellikle dünyada en çok yabancı turist çeken ülkeler sıralamasında 6. Sırada yer alan ve dış ticaret açıkları problemiyle uğraşan Türkiye için döviz kazandırıcı bir işlem olması nedeniyle turizm önemli bir ekonomik işlemdir. Bunun yanında dünyada en çok turist gönderen ülkeler sıralamasında ilk 10 ülke içinde olan Rusya, Türkiye için önemli bir turizm pazarı olarak görülmektedir. Tablo 3'te dünyada en çok turist çeken ve turist gönderen ülkelerin sıralaması verilmiştir.

134

Tablo 3. Dünyada En Çok Turist Çeken ve Turist Gönderen Ülkeler (Milyon\$)

En Çok Turist Çeken Ülkeler				En Çok Turist Gönderen Ülkeler			
	Ülkeler		Ülkeler		Ülkeler		Ülkeler
1	Fransa	1	Fransa	1	Fransa	1	Fransa
2	ABD	2	ABD	2	ABD	2	ABD
3	İspanya	3	İspanya	3	İspanya	3	İspanya
4	Çin	4	Çin	4	Çin	4	Çin
5	İtalya	5	İtalya	5	İtalya	5	İtalya
6	Türkiye	6	Türkiye	6	Türkiye	6	Türkiye
7	Almanya	7	Almanya	7	Almanya	7	Almanya
8	İngiltere	8	İngiltere	8	İngiltere	8	İngiltere
9	Meksika	9	Meksika	9	Meksika	9	Meksika
10	Tayland	10	Tayland	10	Tayland	10	Tayland
	Toplam		Toplam		Toplam		Toplam

Kaynak: Worldbank, <http://databank.worldbank.org>, 2018

Tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiye 2015 yılında 39,48 milyon turist sayısı ile dünyada en çok turist çeken 6. ülke konumundadır. Ancak 2016 yılında hem ülke içinde hem bölgede yaşanan siyasi gelişmeler ve terör olayları dış turizm talebini düşürmüştür. Buna göre 2016 yılında Türkiye, 30 milyon yabancı

turist sayısıyla dünyada 10. sıraya gerilemiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Rusya ile yaşanan jet krizi sonrası, Rusya'nın Türkiye'ye yapılan charter saferlerini kaldırmış olmasıdır. Bir diğer neden olarak, Alman turistlere yönelik Sultan Ahmet'te yapılan terör saldırısı sonrası Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinden gelen turist sayısının azalması gösterilebilir. Bu sebeple Türkiye'ye gelen turist sayısını azaltırken, Türkiye'nin rekabet halinde olduğu İspanya ve İtalya gibi Akdeniz ülkelerine giden turist sayısını arttırmıştır. Bunun yanında en çok turist gönderen ülkeler sıralamasında Rusya 2015 yılı itibariyle 34,5 milyon turist ile 7. sırada yer aldığı görülmektedir. 2016 yılında ise 31,6 milyon turist sayısı ile yine 7. sırada yer almıştır. Rusya'nın yabancı turist potansiyeli, Türkiye turizm sektörü için dikkate değer bir konu olmuştur. Özellikle Türkiye'de gelişme potansiyellerini turizm sektörü ile kullanan bölgeler için, Avrupa birliğine üye ülke vatandaşları ile beraber Rus turistler en önemli pazarlar olarak ön plana çıkmaktadır. Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkelerin sıralaması ve gönderdikleri turist sayısı Tablo 4.'te verilmiştir.

135

Tablo 4. Türkiye'ye En Çok Turist Gönderen Ülkeler (2014-2017)

Ülkeler	2014	2015	2016	2017
Almanya	4 349 969	4 724 787	3 300 838	2 991 711
Rusya	3 451 749	2 842 972	683 335	3 524 256
İngiltere	2 098 621	2 094 736	1 416 628	1 403 941
Gürcistan	1 718 167	1 872 325	2 177 824	2 420 154
Bulgaristan	1 609 660	1 751 766	1 598 103	1 779 379
İran	1 452 258	1 581 644	1 574 216	2 314 476
Hollanda	1 019 329	943 907	717 535	632 112
ABD	740 755	755 461	438 581	313 452
Yunanistan	807 524	737 562	568 802	595 044
Fransa	856 077	715 990	478 107	471 227
Toplam	41 415 070	41 617 531	31 365 330	38 620 346

Kaynak: TÜİK, 2018

136 Tabloda da görüldüğü gibi, 2015 yılı itibariyle Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkelerin başında Almanya ve Rusya gelmektedir. Ancak yaşanan gelişmeler ve terör olayları, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinden gelen turist sayısının azalmasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanında Rusya'nın Türkiye'ye yapılan charter seferlerini iptal etmesi ve ülke vatandaşlarını Türkiye'ye gitme diyerek uyarması Rusya'dan gelen turist sayısında da önemi azalmalar meydana getirmiştir. Buna göre 2014 yılında Türkiye'ye Rusya'dan 3,4 milyon turist gelirken, 2015 yılında 2,8 milyona ve 2016 yılında bu rakam 683 bin turist sayısına gerilemiştir. Yine Almanya'dan gelen yabancı turist sayısı 2015 yılında 4,7 milyon iken bu rakam 2016 yılında 3,3 milyon olmuştur. 2017 yılına bakıldığında da ise Türkiye ile Rusya arasındaki politik ilişkilerde meydana gelen gelişmeler turizm sektörünü olumlu etkilemiş ve Rusya'dan gelen turist sayısı son yılların en yüksek rakamına 3,5 milyon turist sayısına çıkmıştır.

Tablo 5. Rus Turistlerin En Çok Tercih Ettikleri Ülkeler ve Gönderilen Turist Sayısı (1000 kişi)

Ülkeler	2014	2015	2016	2017*
Türkiye	4.216	3.460	797	3.944
Abhazya	3.282	3.824	4.257	3.493
Finlandiya	4.283	3.067	2.894	2.481
Kazakistan	3.330	3.125	2.850	2.326
Ukrayna	2.558	1.657	1.804	1.706
Çin	1.731	1.284	1.676	1.478
Estonya	1.775	1.477	1.511	1.285
Polonya	1.608	1.322	1.104	929
Almanya	1.435	1.111	1.057	918
İspanya	1.140	693	790	794
Yunanistan	1.165	634	782	792
Kıbrıs	670	550	813	738
Tayland	1.250	675	867	706
Tunus	260	49	624	458
Mısır	2.880	2.390	45	-
TOTAL	42.921	34.390	31.659	30.972

Kaynak: Rosturizm, 2018

Uluslararası turizm sektörü 1,4 milyar turist potansiyeli küresel ekonomide önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda ülkeler arasında rekabette giderek artmaktadır. Özellikle aynı coğrafyada bulunan veya benzer destinasyonlara sahip ülkeler arasında daha çok rekabet yaşandığını söylemek mümkündür. Özellikle Akdeniz havzasında yer alan ülkeler için Rus turistlerin tercihlerinin önemli olduğunu söylemek mümkündür. Rus turistlerin 2014-2017 döneminde turizm için tercih ettikleri ülkelerin sıralaması Tablo 5.'te verilmiştir.

Tablo 5.'te görüleceği üzere Rus turistlerin ülke tercihlerinde iki önemli gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi Mısır'ı tercih eden Rus turistler ile ilgilidir. İkincisi ise 2016 yılında Türkiye'yi tercih eden turist sayısı ile ilgilidir. 2014 yılında 2,9 milyon turist Mısır'ı tercih ettiği görülmektedir. Ancak 31 Ekim 2015'te Rus turistleri taşıyan uçağın Mısır'da düşmesi sonrasında, Rusya Mısır'a olan uçak seferlerini durdurmuştur. Bu nedenle Mısır'a giden turist sayısı bitme noktasına gelmiştir. Türkiye ile yaşanan jet krizi olayı sonrasında Rusya'nın charter seferlerini iptal etmesi ve ülke vatandaşlarını Türkiye'ye gitmemesi yönünde yapmış olduğu çağrılar Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısını önemli derecede azaltmıştır. Yaşanan bu gelişmeler 2016 yılında Rus turistlerini diğer Akdeniz ülkelerine yönlendirmiştir. Ancak Türkiye ile olan politik ilişkilerdeki negatif gelişmelerin son bulması ve Mısır ile olan uçuşların başlamaması sebebiyle Türkiye 2017 yılında Rus turistlerin en çok tercih ettiği ülke pozisyonuna gelmiştir.

137

3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde gerekli olan sermaye birikimini elde etmenin en önemli yollarından biri,

ülkeye çekilecek doğrudan yabancı yatırımlardır. DYY, uzun vadeli olması ve verimliliği esas alması nedeniyle ülkeye teknoloji getirme ve üretim sisteminde modern değişiklikler yapabilecek etkilere sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin DYY çekmesini etkileyen önemli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin en önemlileri olarak; ülkenin gelişme potansiyeline sahip olması, siyasi ve ekonomik istikrar ile yürütülen dış politika gibi etkenler sayılabilir. Türkiye ile Rusya arasında gerçekleşen DYY'lar ile ilgili veriler Tablo 6.'da verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye ile Rusya Arasındaki DYY verileri (2009-2017)

Yıllar	Rusya'ya Yapılan Toplam DYY (Milyon \$)	Türkiye'den Rusya'ya Yapılan DYY (Milyon \$)	%	Türkiye'ye Yapılan DYY (Milyon \$)	Rusya'dan Türkiye'ye Yapılan DYY (Milyon \$)	%
2009	36.583	101	0,28	6.266	12	0,19
2010	43.168	74	0,17	6.256	2	0,03
2011	55.084	88	0,16	16.136	762	4,72
2012	50.588	162	0,32	10.761	11	0,10
2013	69.219	107	0,15	10.523	1.433	13,6
2014	22.031	84	0,38	8.632	723	8,38
2015	6.853	62	0,90	12.077	747	6,19
2016	32.539	10	0,03	7.534	723	9,60
2017	27.886	16	0,06	7.450	5	0,07

Kaynak: Merkez Bankası Veri Merkezi, 2018, Dünya Bankası Veri Merkezi, 2018

Türkiye ile Rusya'nın karşılıklı olarak yaptıkları DYY ile ilgili veriler incelendiğinde; Rusya'nın Türkiye'de önemli derecede DYY yaptığını söylemek mümkündür. Buna göre Rusya'nın Türkiye'de yaptığı en yüksek DYY tutarı 1,4 milyar dolar ile 2013 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonraki üç yılda sırasıyla 723, 747 ve 723 milyon dolar olarak gerçekleşen DYY

2017 yılında ise 5 milyon dolar olarak son yılların en düşük seviyesinde kalmıştır.

4. Ekonomik ve Siyasal Dönüşümün Uluslararası Politik Ekonomisi

Savaş ve çatışma zamanlarında ekonomik hayatın istikrarlı bir şekilde var olması oldukça güçtür. Literatürde silahlı çatışma veya savaşların ekonomik boyutlarıyla ilgili en önemli önermelerden biri, savaşan taraflara sağlanan ekonomik faydaların barış arama yollarını azaltabileceğidir (Ballentine ve Nitzschke, 2005: 18-20). Bu nedenle dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir çatışma çok kolay bir şekilde uluslararası bir sorun haline gelebilmektedir. Örneğin Snider'in (2015: 663-665) de dediği gibi Arap Baharı sürecindeki ayaklanmalar bölgedeki vatandaşlar tarafından coşkuyla karşılanırsa da, diğer aktörler açısından mevcut bölgesel düzende kendi çıkarlarını tehdit edici olup olmayacağı bakımından kuşkuyla takip edilmiştir. Pek çok kriz sürecinde olduğu gibi Arap Baharı ve Suriye Krizi sürecinde de ilgili devletlerin ekonomiye müdahaleleri, siyaset ve ekonominin birbirinden ayrılması gerektiğine dair liberal paradigmayı sarsmıştır (Ateş ve Samur Gökmen, 2013: 48-50). Arap Baharı sürecinde ülkeler arası güç dengelerinin ekonomik, politik veya askeri ilişkileri nasıl etkilediğinin analizi büyük önem taşımaktadır.

139

Suriye krizi ile birlikte Rusya ve Türkiye özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında gelişen ekonomik ilişkilerini sürdürmek istemişlerdir. Fakat pek çok uluslararası gücün Suriye krizine dahil olması ve bu anlamda Türkiye ve Rusya'nın başta farklı pozisyonlar almaları bu arzunun gerçekleşmesini zorlaştırmıştır. Yaşanan siyasi bunalım ve jet krizi ile birlikte iki ülke karşılıklı ekonomik yaptırımlarda bulunmuşlardır. Bu ekonomiye devlet

müdahalesi anlamını taşıyabilecek ve liberal paradigmayı zedeleyecek merkantilizmi işaret etmektedir. Türkiye bölgede rol model olmayı arzulamıştır. Türkiye kendisine tehdit oluşturacak grupların Suriye rejimi ile ittifak halinde olduğunu belirtmiş ve köklü reform taleplerinde bulunmuştur. Nihayetinde ise Suriye rejiminin yönetimi bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Rusya ise rejim ile ilişkilerini sürdürmüş ve Akdeniz ve ODKA bölgesinde söz sahibi olabilmek için desteğini sürdürmüştür.

140 Suriye iç çatışmasına dahil olan ülkelerin arasındaki siyasi ve ekonomik çıkarların sonucunda; diplomatik krizler, siyasi ve ekonomik yaptırımlar ve uluslararası ticaretin aksaması gibi birçok olgunun ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye ve Rusya, Suriye krizinin arzu ettikleri çerçevede nihayete ermesinin kendilerine kazandıracığı faydanın, söz konusu sürece kadar birbirlerine karşı uyguladıkları yaptırımlardan ötürü yaşayacakları kayıplardan çok daha büyük olacağını düşünmüşlerdir. Bu da olayların siyaset ve ekonomiden bağımsız değerlendirilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Nihayetinde Suriye krizine müdahil olan pek çok ülke için geçerli olan ve bölgeye ilişkin çıkarlarını korumak veya gerçekleştirmek için siyasal ve ekonomik hamle yapan Türkiye ve Rusya'nın karşılıklı hamleleri, en net şekilde Uluslararası Politik Ekonomik bir analiz ile ortaya konabilmektedir. İki ülke arasında, uçuşa kapalı hava sahası, petrol satışları, sınır ticareti, askeri üs kurma ile turizm ve doğrudan yabancı yatırım üzerindeki engeller gibi siyasi ve ekonomik olayların önemli sonuçlar doğurduğu anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Çalışmada, siyasi krizlerin ülkelerin politik ve ekonomik ilişkilerine etkisi, Uluslararası Politik Ekonomi bağlamında

değerlendirilmiştir. Bu amaçla Arap Baharı ve özellikle Suriye Krizi'nin, Türkiye ve Rusya'nın politik ve ekonomik ilişkilerine etkisi analiz edilmiştir. Ekonomik ilişkiler; dış ticaret, turizm ve doğrudan yabancı yatırım başlıkları altında incelenmiştir.

Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan ve adına “Arap Baharı” verilen siyasi kriz, bölge siyasetinde önemli değişimler yarattığı gibi bu bölgelerde ilgisi olan diğer ülkelerin dış politikalarına da önemli etkisi olmuştur. Bu kapsamda Arap Baharı'nın son halkası olan ve içinden çıkılmaz bir hal alan Suriye Krizi, komşu ülkelerin ve bu ülke üzerinde siyasi ve ekonomik çıkarları olan diğer ülkelerin siyasi ve ekonomik ilişkilerinde belirleyici bir faktördür. Bunun en belirgin örneği de Türkiye ve Rusya arasında yaşanan, Suriye Krizi temelli siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki değişimlerdir. İki ülke arasında, 2003 yılından sonraki dönemde önemli ekonomik gelişmelerin yaşandığı görülebilmektedir. Ancak Suriye Krizi özelinde iki ülke kendilerini farklı yerlerde konumlandırmışlardır. Bu durum, iki ülke arasında zaman zaman siyasi problemler çıkarmıştır. Özellikle yaşanan jet krizi bunun en belirgin örneğidir. Bu durum öncelikle Rusya'nın, daha sonra Türkiye'nin karşılık verdiği yaptırımları beraberinde getirmiştir. Yaptırımlar daha çok Türkiye'nin en çok ihraç ettiği tarım ve tarıma dayalı sanayi ürünleri ihracatını etkilediği gibi, Türkiye ekonomisi için önemli bir döviz kazandırıcı işlem olan turizm gelirlerini düşürmüştür. Türkiye'ye en çok turist gönderen ülke sıralamasında 2. sırada olan Rusya'nın, jet krizi sonucunda koymuş olduğu yaptırımlar neticesinde gönderdiği turist sayısında çok önemli düşüşler yaşanmıştır. Bununla beraber daha sonraki süreçte yine iki ülkenin Suriye krizi özelinde yaşadıkları yakınlaşma sonucunda, iki ülke arasındaki dış ticaret ve turist sayısında pozitif gelişmeler görülmüştür.

Tüm bu gelişmeler ışığında denilebilir ki, Arap coğrafyasında devletin en önemli ekonomik güç olması ve zaman zaman istihdamda yaşanan düşüşlerin oluşturduğu boşlukların özel sektör tarafından doldurulamaması neticesinde yaşanan ekonomik sorunların toplum tarafından eleştirilmesi Arap Baharının en önemli nedenlerinden birisidir. Pek çok ülkenin demokrasi ve refah vaadi ile dahil olduğu süreçte özellikle Suriye krizi ile birlikte Rusya ve Türkiye’de çok aktif bir konuma gelmişlerdir. İki ülkenin çıkar çatışmalarından dolayı yaşanan siyasi krizler yine iki ülkenin devlet eliyle ekonomiye müdahaleleri ile birlikte yaptırımlara kadar gitmiştir.

Kaynakça

- 142 Aksu, H., Şahinoğlu, M. C. ve Uygur, M. N. (2019). Türkiye ve İran’ın Arap Baharı’na Yönelik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(1), 46-57.
- Arı, T. (2014). Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler, Der. Tayyar ARI, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2 - Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, (1. Baskı), Dora Yayınevi, Bursa.
- Arzu, A. (2015). Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-159.
- Ateş, D., & Samur Gökmen, G. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 15(1).
- Balaam, D.N. ve Dillman, B. (2018). Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş, Çev. Nasuh Uslu, (2. Baskı), Adres Yayınları, Ankara.
- Ballentine, K., & Nitzschke, H. (2005). The Political Economy of Civil War and Conflict Transformation. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, Berlin*.
- Burton, J. W. (1972). *World Society*. Cambridge University Press.

- Demir, A. F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 139-151.
- El Sarraj, A. ve Taşgın, C. (2015). Arap Baharı ve Suriye İç Çatışması. *İstanbul Fikir Enstitüsü Yayınları*.
- Erşen, E. (2017). Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations. *Insight Turkey*, 19(4), 85-104.
- Gilpin, R. (2009). *Global Political Economy*. Princeton University Press.
- Hamilton, A. (2007). *Report on the Subject of Manufactures*. Cosimo, Inc.
- Herlitz, L. (1964). The Concept of Mercantilism. *Scandinavian Economic History Review*, 12(2), 101-120.
- Hough, P. (2010). *International Political Economy I: Theory & History*.
<http://eprints.mdx.ac.uk/9744/3/ChapterIPEFINAL.pdf>
(Erişim Tarihi: 16.01.2019).
- İkiz, A. S. (2015). Arap Baharının Kelebek Etkisi Batı Dünyasında Beklenen Değişmeler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(35), 52-72.
- İmanbeyli, V. (2015). Uçak Krizi” ve Türkiye-Rusya İlişkileri. *Seta Perspektif*, 119.
- Karkın, V., & Yazıcı, Ö. (2015). Arap Baharı'nın Suriye'ye Yansımaları ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği). *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(12).
- Levi-Faur, D. (1997). Friedrich List and the political economy of the nation-state. *Review of International Political Economy*, 4(1), 154-178.
- Lim, T. C. (2014). *International Political Economy: An Introduction to Approaches, Regimes, and Issues*, *The Saylor Foundation's Open Textbook Challenge*.

- Ozkan, G. (2012). Emergence of International Political Economy as a Sub-Discipline of International Relations and Impact of the Global Crisis on International Political Economy. *International Journal of Business and Social Science*, 3(13).
- ROSTURİZM, The Federal Agency for Tourism. (2018), <https://www.russiatourism.ru/contents/statistika/>. [Erişim Tarihi: 27.04.2018].
- Snider, E. A. (2015). "Engineering Transition: A New Political Economy of Aid and Security in the Middle East." Unpublished manuscript.
- Strange, S. (1970). International economics and international relations: a case of mutual neglect. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 304-315.
- 144 Szymański, A. (2018). Turkish Policy Towards war in syria. *Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych*, 12(1), 63.
- TradeMap, I. Market Analysis Services. International Trade Centre UNCTAD/WTO (retrievable from <http://www.intracen.org/mas>).
- TÜİK, Türkiye Statistic Kurume. (2018), <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul/>. [Erişim Tarihi: 27.03.2018].
- Veseth, (2002). "International Political Economy". *Encyclopedia of Life Support Systems*. Voll 3, pp. 41-63. Oxford, UK.
- Walter, A., Sen, G., & Cohen, B. (2009). *Analyzing the Global Political Economy*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Woods, N. (2001). International political economy in an age of globalization. *The globalization of world politics*, 2.
- Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu ticari ilişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1), 61-103.

BÖLÜM 5

İç ve Dış Politika Analizi Çerçevesinde Türkiye'nin Değişen Suriye Politikası

Hasibe Gül Sevinç¹

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte yaşanan değişim ve gelişmeler ülkeleri siyasi yapılarını ve politikalarını revize etmeye yönlendirmiştir. Uluslararası gelişmeler, ülkelerin iç politikalarının şekillendiricisidir. İç ve dış politika birbirinden bağımsız değildir. İç politikada hükümetler seçimler aracılığıyla iktidarda kalmaya çalışırken, dış politikada ise devletler siyasal rejim ve güvenikleştirme politikası ile varlıklarını sürdürmeye çalışırlar. Ulusal düzeyde belirlenen ve uygulanan politikalar zamanla dışarıda atılacak adımların belirleyicisi olur.

145

Ulusal düzeyde elde edilen başarılarından ziyade uluslararası stratejik konum ve statünün güçlendirilebilmesi: güçlü politikalar, etkili yapılanmalar ve yönetim olgusu ile mümkündür. Bir ülkenin bulunduğu konumu ve sahip olduğu komşuları, ülkesel bir avantaj ve dezavantaja dönüşebilmektedir. Çünkü olumlu ve güçlü ilişkiler iki ülke açısından dış politikada ortak hareket ve güçlü bir birliktelik sağlarken; olumsuz ilişkiler her iki ülkenin dış güçlere açık hale gelmesine, iç ve dış politikada birtakım kırımlara sebebiyet verebilir. Suriye ile geçmişten günümüze kadar yaşanan ilişkiler istikrarlı ve olumlu bir işleyiş şeklinde ilerleyememiştir.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Hasibe Gül Sevinç, Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Orta Doğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ile başlayan halk hareketi gün geçtikçe büyümüş ve Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. 2002-2011 döneminde Türkiye ile Suriye arasında barışçıl ve uzlaşmacı bir şekilde ilerleyen ilişkiler, Arap Baharı ile çatışmacı ve müdahaleci bir hale bürünmüştür. Uluslararası müdahaleler, bölgesel çıkarlar ve sınır güvenliği tehdidi Türkiye dış politikasında önemli bir revizyona gidilmesini zorunluluk haline getirmiştir. İç savaşın ilk yıllarında Suriye ile olan sınır komşuluğu, kültürel ve siyasi faktörler Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini olumlu bir düzlemde sürdürme arayışına itmiştir. Ancak, Esad rejiminin Türkiye'nin olumlu adımlarına cevap vermemesi ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle, günümüze kadar devam eden anlaşmazlıklar doğrultusunda dış politika değişiklikleri meydana gelmiştir.

Bu makalede Türkiye'nin iç ve dış politikası 2011 yılından günümüze kadar analiz edilerek, iç ve dış politikada Suriye algısı ve Arap Baharı ile birlikte Suriye politikasının nasıl bir değişim geçirdiği tarihsel süreç içerisinde incelenmiştir. Çalışma üç temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iç ve dış politikanın etkileşimine ilişkin kuramsal çerçeveye atıfta bulunulmuştur. İkinci bölümde, Türk dış politikasının temel parametreleri tarihsel bir bağlamda ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Suriye iç savaşı boyunca iç ve dış politikada meydana gelen değişimler ve söz konusu değişimleri etkileyen parametreler irdelenmiştir. Son bölümdeyse, Türkiye'nin dış politikasına ilişkin genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

1. Türkiye'nin Suriye Politikasında İç ve Dış Politika Etkileşimi

Uluslararası ilişkilerde iç ve dış politikayı birbirinden ayırmak gittikçe güçleşmektedir. Küreselleşme anlayışı ile birlikte

uluslararası düzeye egemen devletlerin sınırlarının mutlaklığı önemli ölçüde aşınmaya başlamıştır. Yerel düzeyde yaşanan bazı sorunlar uluslararası bir nitelik kazanabildiği gibi; uluslararası düzeyde ortaya çıkan birtakım gelişmeler de ülkelerin yerel düzeydeki politikalarında birtakım değişimlerin yaşanmasına sebep olabilmektedir (Sönmezoğlu, 2014: 327).

İç ve dış politika yıllardır birbirinden bağımsız iki olgu olarak algılanmasına rağmen, aslında bu iki olgu birbiri ile yakından ilgilidir. İç politikada yaşanan gelişmelere paralel olarak, dış politikada sürdürülen ilişkiler ve uygulanan politikalar değişebildiği gibi, dış politikada yaşanan gelişmeler de iç politikanın belirleyicisi olabilir. 1964 yılında “Pre Theories and Theories of Foreign Policy” adlı eseri yayınlayan Rosenau, iç ve dış politika ayrımının artık net bir şekilde yapılamayacağını iddia ederek iç ve dış politikanın birbirini kapsadığını savunmuştur (Rosenau, 1971: 95). Bir başka ifadeyle, iç ve dış politikanın birbirlerinin bütünleyicisi olduğunu ifade etmiştir.

147

İç ve dış politikanın birbirini etkilediğini ve aralarında güçlü bir ilişki olduğunu savunan Putnam'a göre ulusal düzeyde yerel gruplar çıkarlarına uygun politikaların benimsenmesi için hükümete baskı yaparlar ve politikacılar da bu gruplar arasında koalisyonlar kurarak iktidarlarını sürdürmeye çalışırlar (Putnam 1988: 434). Uluslararası düzeyde ise ulusal hükümetler dışarıda yaşanan olumsuz gelişmelerin sonuçlarını en aza indirmeye çalışırken, yerel çıkarların memnuniyetini en üst düzeye çıkarmaya çalışırlar. Bu nedenle iç ve dış politika arasındaki etkileşimin iktidar ve hükümetler tarafından egemenliklerini devam ettirebilmek ve ülkelerin bağımsızlığını sağlayabilmek adına göz ardı edilmemesi gerektiğini (Putnam 1988: 434) vurgulamaktadır.

İç politika, bir devletin ulusal sınırları içerisinde kamusal işlerin örgütlenilebilmesi, yürütülebilmesi ve yönetilebilmesi için yürütülen siyasal faaliyetlerdir. Dış politika ise, ulusal sistemden ziyade uluslararası sistemde bağımsız bir aktör olarak kabul edilen ve devlet tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerden ibarettir (Hill, 2003: 3). Ulusal hükümetlerin dış güçlerle veya uluslararası aktörlerle olan ilişkilerindeki birtakım amaçlara ulaşabilmek için seçtikleri strateji veya yaklaşım dış politikadır (Hudson, 2016: 14). İç ve dış politikada ülkeler yaşanan olumlu veya olumsuz durumlara göre stratejik adımlarını belirlerler. Ülkeler iç politikada belirlenen birtakım amaçlara ve hedeflere ulaşabilmek için dış politikada bunlara uygun stratejiler üretip, kullanılacak araç tercihleri açısından süreklilik veya değişimi göze almalıdırlar. Dış politikadaki süreklilik ögesi genellikle iç politikaya göre daha fazla hissedilir (Sönmezoğlu ve Bayır, 2014: 627).

Türkiye'nin iç politikasında yaşanan gelişmelerle Türkiye'nin Suriye politikası arasında yakın bir ilişki söz konusudur. 2011-2018 yılları arasında iç politika adına hemen hemen her alanda olduğu gibi siyaset, hukuk, ekonomi, eğitim ve kültür alanında yeni yapılanmalara gidilen bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan gelişmeler ışığında iç ve dış politikada birtakım kırılma noktaları bulunmaktadır. Bu kırılma noktaları iki ayrı dönemde ele almak mümkündür. Bunlardan ilki 2011 ve 2015 yılları arasındaki dönemdir. Söz konusu dönem Arap Baharının 2011 yılında başlamasından,7 Haziran 2015 seçimlerine kadar sürmektedir. İkinci dönemse 2015 seçimlerinden başlayıp günümüze kadar gelen zaman dilimini kapsamaktadır.

2. Tarihsel Süreçte Türkiye Suriye İlişkileri

1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkileri aynı istikrarla devam etmemiştir. Bu ilişkilerin

seyrini belirleyen ilk gelişme Hatay sorunudur. Fransa manda yönetimini sürdürdüğü Hatay'ı İskenderun sancağı adı altında yönetiyordu. 1938 yılında bağımsızlığını kazanan Hatay bir yıl sonra Türkiye'ye katıldığını ilan etmiştir. II. Dünya savaşından sonra başlayan Soğuk Savaşta her iki ülkenin farklı kutupları tercih etmesi, iki ülke arasındaki diğer bir ayrılık göstergesidir. Türkiye Batı yanlısı, Suriye ise doğu yanlısı bir dış politika izlemiştir. Suriye'nin PKK'ya destek vermesi ile Türkiye'de oluşturduğu güvenlik tehdidi, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen önemli faktörlerdendir. 1999 yılından beri Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkiler kademeli bir şekilde ilerlemiştir. Vizelerin kaldırılması siyasal ve yönetsel süreçte atılan adımların değişerek toplumsal ve ekonomik bütünleşmenin sağlanabilmesi açısından oldukça önemliydi. 2000'den itibaren Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler olumlu yönde ilerlemeye başlamış ve Arap Bahar'ına kadar zirveye ulaşmıştır (Çalışkan, 2016: 10).

149

Arap Bahar'ının etkileri Suriye'de halk hareketleri şeklinde patlak vermiştir. Halk hareketi ile başlayan isyan dalgası ikili ilişkilerin de gözden geçirilmesine neden olmuş ve Türkiye'nin Suriye politikasında dönemselsel olarak köklü değişim ve dönüşümler gerçekleşmeye başlamıştır (Çalışkan, 2016: 10). 2011 yılında başlayan Arap Baharının Suriye'ye sığraması ile başlayan ikili ilişkilerdeki olumsuz ilerleyiş, 2013 yılı Reyhanlı saldırısı ile devam etmiş ve Suriye'nin terör örgütlerine destek vermesi ve suçsuz binlerce insanı öldürmesi ile son noktaya ulaşmıştır. Türkiye bu süreç içerisinde Suriye ile olan ilişkilerini düzeltmek için uğraşmış olsa da Esad hükümetini insan haklarını geliştirmeye yönelik adımlar atma konusunda ikna edememiştir.

2013 yılına kadar uluslararası ve bölgesel müttefiklerle iş birliği yapılarak muhaliflere destek olan Türkiye "Suriye Ulusal

Konseyi ve Özgür Suriye Ordusu” gibi muhalif yapıların kurulmasına yardım etmiştir. Türkiye daha sonraki süreçte ise Suriye vatandaşlarına kapısını açmış ve yanı başında yaşanan savaşın dindirilebilmesi için her fırsatta yatıştırıcı bir politika takip etmiştir. Ancak bu süreç içerisinde Suriye’deki kriz daha da derinleşmiş ve bu krizin derinleşmesi zamanla Türkiye’deki mülteci sayısında bir artışa sebep olmuştur (Altunışık, 2016: 40-41). Türkiye ile Suriye arasındaki sınır komşuluğu zamanla, Türkiye’nin güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. 2012 yılında Suriye tarafından Türk Savaş uçağının düşürülmesi ve 2013 yılında Reyhanlı’da gerçekleştirilen bombalı eylemle Suriye krizinin Türkiye açısından ciddi güvenlik sorunlarına yol açacağı daha açık bir şekilde netleşmeye başlamıştır. Türkiye Suriye politikasında güvenlikleştirme politikası çerçevesinde uçuşa yasak bölgenin ilan edilmesi ve bir insani koridor açılması talebinde bulunmuştur (Altunışık, 2016: 42).

İran, Suriye iç savaşına dahil olan bir ülke olarak krize zamanla mezhepsel bir çatışma görüntüsü vermeye başlamış ve Suriye krizinin içeriğinde birtakım değişimler yaşanmaya başlamıştır. Türkiye ve müttefik ülkeler tarafından desteklenen Suriyeli muhalifler radikalleşme eğilimleri göstermeye başlamış ve aslında bu krizin içinde birbiriyle muhalif birden fazla grup ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye sınır komşusunda yaşanan bu gelişmelerin kendi ülkesine sıçramaması adına güvenlikleştirme politikası takip etmeye devam etmiştir. Uçuşa yasak bölge ve insani koridor açılması konusunda direktse de herhangi bir sonuç alamamıştır (Çalışkan, 2016: 11).

Türkiye- Suriye ilişkilerinde diğer bir önemli kırılma noktası Haziran 2014’tür. Bu dönemde Türkiye’nin Suriye ile ilgili olarak Esad’ın gidişinden çok, kendi sınır güvenliğine yoğunlaşmaya başladığı bir dönem olmuştur. 2014 yılının Eylül

ayında DAEŞ'e karşı ABD öncülüğünde uluslararası bir koalisyonun kurulması ile birlikte, Suriye'de PKK'nın uzantısı olan PYD ve YPG'nin ABD tarafından DAEŞ'le mücadelede kara gücü olarak kullanılması Türkiye'de Suriye krizinin yarattığı etkilerin artmasına neden olmuştur. Özellikle de 2015 yılından itibaren Rusya'nın da Suriye krizine müdahil olmaya başlaması ve DAEŞ'le mücadele ediyormuş gibi davranarak aslında muhalifleri hedef alması ilişkilerin stratejik temeller üzerine oturtulması gerekliliğini güçlendirmiştir (Çalışkan, 2016: 12).

2015-2018 yılları arasında Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkilerde birtakım önemli kırılmalar bulunmaktadır. Bunlar; Rusya tarafından sınır ihlali sonucu savaş uçağının düşürülmesi, 15 Temmuz darbe girişimi, bunun akabinde gerçekleştirilen Fırat Kalkanı ve son hamle ise Zeytin Dalı Operasyonu'dur. Öncelikli olarak, 24 Kasım 2015'te Rus savaş uçağının sınır ihlali nedeniyle Türkiye tarafından düşürülmesi ikili ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. 2015 yılında bozulan Türk-Rus ilişkileri dönemin cumhurbaşkanı tarafından 2016 yılında düzeltilmeye çalışılmıştır. Diğer bir gelişme ise 24 Ağustos 2016 yılında Fırat Kalkanı Harekâtı olarak adlandırılan bir operasyon girişimi ile PYD'nin Fırat'ın doğusuna çekilmesinin sağlanmasıdır (Çalışkan, 2016: 12).

151

Özetleyecek olursak, Türkiye Arap Baharı ile birlikte Suriye'de var olan durumu yakından takip etmiş ve Esad ikna edilmeye çalışılmıştır. Bunda başarılı olunamaması ve Suriye'nin attığı adımların Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder boyuta ulaşması ile birlikte savaşa doğrudan müdahil olmaya başlamıştır. Suriye ve Türkiye'nin birbirlerini algılayış biçimleri ilişkilerin de belirleyicisi olmuştur. Suriye, Türkiye'yi uluslararası sistemle bütünleşmeyi sağlayan bir faktör olarak, İsrail'le olan sorunların çözülmesine yardımcı ve Irak konusunda iş birliği yapabileceği bir devlet olarak algıyordu (Moubayed, 2008: 1). Türkiye açısından

ise Suriye Orta Doğu ülkeleri arasında en yakın sınır komşusu olmanın vermiş olduğu avantaj ile diğer Orta Doğu ülkelerine açılan bir kapıdır. Bunun yanında Suriye ile Türkiye arasında yakın mesafenin bulunması nedeniyle Suriye'nin iç ve dış politikasında yaşanan olumlu veya olumsuz durumun yansımaları Türkiye anlık olarak hissedebilmektedir. Bu nedenle Suriye Türkiye açısından stratejik, jeopolitik, ekonomik, sosyal, tarihi ve kültürel bir önem arz etmektedir. Ancak şu da bir gerçek ki Türkiye de Suriye açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenler çerçevesinde Erdoğan'ın Esad'a olan bağımlılığı, Esad'ın Erdoğan'a olan bağımlılığından daha fazla değildir (Phillips, 2012: 38-39).

152 **3. Arap Baharı ile Birlikte Şekillenen ve Değişen Suriye Politikası**

Arap Baharı Türkiye ve diğer ülkelerin sınır güvenliğini, yerel ve bölgesel istikrarı etkileyen unsurları ve uluslararası güçlerin müdahalesine olanak tanıyan güç boşlukları nedeniyle ulus-ötesi bir sorun haline dönüşmüştür. İç ve dış politika analizi çerçevesinde ele alındığında Türkiye'nin Suriye politikasının; sınır komşuluğunun etkisi, yerel ve bölgesel tehdit algısı ve savaşa doğrudan müdahil olma şeklinde üç temel parametreye etkisi vardır.

3.1. Sınır Komşuluğunun Etkisi

Orta Doğu, coğrafi olarak batıdan doğuya, Cebelitarık'tan İran'a kadar 750 milyonluk çok kültürlü, dünyanın önemli enerji kaynaklarına sahip, stratejik konumu itibarıyla var olan kaynaklarını dünya piyasalarına en ucuz yoldan ulaştırabilen, geniş bir bölgeyi kapsamaktadır. Bünyesinde barındırdığı halkların etnik ve mezhebi bakımdan farklılık arz etmesi ve

geçmişten günümüze kadar içlerinde biriktirdikleri tarihi yaralar, Orta Doğu ülkelerinin birbirleri ile çatışmalarına sebep olabilmektedir. İç politikada meydana gelen sorunlara dış güçler çok kolay bir şekilde müdahil olabilmekte ve kısıktıcı birtakım faaliyetlerde bulunabilmektedir (Adıbelli, 2012: 9-10).

Siyasal ve yönetsel düzeyde Arap Baharı'nın etkileri her ülkede farklı şekilde gerçekleşerek farklı sonuçlara neden olmuştur. Tunus ve Mısır'daki otoriter yönetimler daha hızlı ve daha az bir yıkımla el değiştirmiştir. Libya, Bahreyn, Yemen ve özellikle de Suriye'de isyan dalgasının etkileri yıkımlar ve ölümler ile devam etmekte ve isyanlar bastırılmamaktadır (Bellal ve Beck, 2011: 3-4). Orta Doğu halklarının isyan etmelerine neden olan ve Arap Baharı olarak adlandırılan gelişme, bütün Orta Doğu ülkelerinden ziyade, bu devletlerle sınır komşusu olan ülkelerin de dış politikalarını şekillendirmiştir. Arap Baharı bir isyan hareketi ile başlayan ancak daha sonraları farklı yönlere sürüklenerek Orta Doğu ülkelerinde iç karışıklığa, rejim değişikliğine ve dış politikanın şekillendirilmesine sebep olan önemli bir gelişmedir.

153

Siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda birtakım sorunlara neden olan Arap Baharı ile gerçekleşen halk hareketlerine karşı bazı rejimler değişimi esas alırken, bazı rejimler ise değişime direnerek iktidarını koruma yolunu seçmişlerdir. Arap ülkelerindeki iktidar boşluğu zamanla ülkelerin terör örgütlerine açık hale gelmesi ile birlikte sınır komşusu olan diğer bölgeler ve ülkelerin de olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte Orta Doğu ülkeleri ortak hareket etmekten ziyade her ülke kendine özgü bir politika ile bu olumsuz durumu atlattığını tercih etmiştir. Bu politik süreçte atılacak her adımın stratejik ve kararlılıkla atılması büyük bir önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik alışlagelmiş dış politikasında birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. Türkiye yirminci yüzyıldaki alışlagelmiş Orta Doğu politikasında kimi zaman İsrail kimi zaman da Arap ülkelerini ön plana çıkarmasına rağmen, genellikle bu taraflardan her ikisi ile orta vadede dengeli bir ilişki sürdürülemediği. Burada Batı dünyası içerisinde olmak açısından İsrail ile olan yakınlığın Arap ülkeleri ile söz konusu olan dini/kültürel ve tarihi yakınlık ile dengelenmesi düşüncesi aslında Batı dünyası ile sorunlar yaşadığı dönemdeki arayışlarıyla ilgili bir tutumdur. Türkiye Orta Doğu politikasında Araplar arasındaki anlaşmazlıklara taraf olmama politikasını izlemiştir (Sözmezoğlu, 2016: 803). Ancak uluslararası alanda gerçekleşen birtakım olaylar, İsrail ile Suriye'nin izlemiş olduğu yanlış politikalar ve gerçekleştirmiş oldukları eylemler neticesinde izlenen politika değişikliğe uğramıştır.

Türkiye, Orta Doğu'ya yönelik demokratikleşme ve modernleşmenin istikrar, barış ve güvenlik olgusu ile beslendiği bir politika izlemiştir. Suriye'de savaşın patlak vermesi ile birlikte Türkiye ekonomik ilişkileri, daha önce belirlemiş olduğu komşularla sıfır sorun politikası ile devam ettirebilmeye çalışmıştır. Suriye'de yaşanan siyasi iktidar boşluğu, yaşanan karışıklık ve masum halka yapılan saldırılar karşısında uzlaşmacı bir tavırla başlayan politik süreç zamanla savaşa müdahil olma ile devam eden bir seyir izlemiştir (D'Alema, 2017: 6-10). Arap Baharı ile birlikte Suriye'de rejime yönelik başlayan isyan dalgası gittikçe artmaya devam etmiştir. Türkiye ilk başlarda Esad rejimini ikna etme yolunu denemiş, ancak bunda başarılı olamaması ile birlikte daha net bir tavır sergilemeye başlamıştır. Suriye halkına moral ve destek vererek kapılarını Suriyelilere açması ve en önemlisi de muhalefetin ülkede organize olmasının yolunu açması bu süreçte atılan somut adımlardan biri olmuştur (SETA, 2011: 456).

2012 yılı boyunca Türkiye Suriye ilişkileri iki kriz üzerinde temellenmiştir. İlk kriz test ve eğitim görevi yüklenen silahsız RF-4 uçağını 22 Haziran'da uluslararası hava sahasında Suriye'nin vurması ve Suriye karasularına düşmesi ile yaşanmıştır. Türkiye bundan sonra Birleşmiş Milletleri ve 4. Madde bağlamında danışma amacıyla NATO'yu toplantıya çağırarak elindeki belgeleri uluslararası toplumla paylaşmış ve bundan sonra atacağı adımlara meşruiyet kazandıracak zeminin temelini atmayı çabalamıştır. Türkiye angajman kurallarını değiştirerek sınıra yaklaşan Suriyeli askeri gücün bir tehdit unsuru olduğunu ve buna yönelik tedbirlerin alınacağını duyurmuştur.

İkinci kriz, Urfa'ya bağlı Akçakale'de bir eve isabet eden top mermisinin beş Türk vatandaşının hayatını kaybetmesine neden olması ile yaşanmıştır. Bu olay 3 Ekim'de Tel Ebyad kasabasında rejim askerleriyle Özgür Suriye Ordusu arasında çıkan çatışmalar sonucunda gerçekleşmiştir. Türkiye dış dünyayı harekete geçirmeye çalışırken aynı zamanda büyük bir kararlılıkla Suriye'deki askeri hedeflere top atışıyla karşılık vermeye devam etti. Bu adım Türkiye'nin Suriye politikasında rejime karşı giriştiği en etkili adımlardan bir olmuştur. Bir haftanın sonunda Türkiye başka bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Moskova'dan hareket eden Suriye'ye ait bir yolcu uçağında Sivil havacılık kurallarına aykırı malzeme taşındığının haberinin alınması ile bu uçak Esenboğa'ya F-16'lar eşliğinde indirilmiştir. Yapılan arama sonucunda Ankara'dan ayrılan uçağın içerisinde radar ve füze parçaları bulunmuş olup bunlara el konulduktan sonra Suriye'ye bu uçakla ilgili nota verilmiştir. Bu iki kriz sırasında da Türkiye'nin oldukça soğukkanlı ve sağduyulu tavrı Suriye ile krizlerin çatışmaya dönüşmesini engellediği gibi Suriye ile savaş isteyen bir ülke olmadığını ortaya koymuştur (SETA, 2012: 126-127).

3.2. Yerel ve Bölgesel Tehdit

156 Stratejik, jeopolitik, tarihsel ve kültürel koşullar geçmişten günümüze Türkiye'yi hem Batı ülkelerinin hem de Orta Doğu ülkelerinin odak noktası haline getirmiştir. İzlenilen dış politika bölgesel ve uluslararası aktörlerden genel anlamda farklılık arz etmektedir. Bunun temel nedeni sahip olunan stratejik konum üstünlüğünden kaynaklanmaktadır. Orta Doğu'nun genelinde yürütülen aktif bir dış siyaset perspektifini Türkiye, Suriye için de devam ettirmeye çalıştı. Türkiye'nin Suriye krizinde izlemiş olduğu politika bölgesel ve küresel düzeyde sahip olduğu konumun güçlenmesini sağlamıştır. Siyasi muhalefet merkezinin Türkiye'de bulunması, Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye sığınmalarının kabul edilmesi ve Baas rejimine karşı olan muhalefete destek verilmesi kanıt olarak gösterilebilir. Baas rejiminin Türkiye'ye yönelik gerçekleştirmiş olduğu terör faaliyetleri ile Cilvegözü sınır kapısında patlamanın meydana gelmesi ve Reyhanlı saldırısı Suriye'ye yönelik politika değişiminde önemli rol oynadı (SETA, 2013: 126).

Suriye savaşı süresince, komşularla sıfır sorun politikası ile yola çıkan AKP hükümeti zamanla yeni Osmanlıcılık politikasına doğru adım atmaya başlamıştır. Suriye krizinde Türkiye'nin hedefi, bir dış tehdit olan Suriye krizinin Türkiye'deki güvenliğe ilişkin bir iç tehdidi daha da artırmasına engel olabilmektir. 2015 yılında Türkiye'nin Suriye politikasında karşı karşıya kaldığı temel öncelikler; Esad rejimine karşı Suriye muhalefetini desteklemek, artan mülteci sorununu etkili ve başarılı bir şekilde yönetmek, DEAŞ ve PKK/PYD'nin yarattığı ve yaratacağı tehditlerle mücadele etmektir (SETA, 2016: 165). Diğer bir deyişle hem yerel düzeydeki hem de bölgesel düzeydeki tehditleri stratejik bir şekilde yöneterek bu tehditlerin ortadan kaldırılabilmesi ve yaratabileceği zararlar minimum düzeye indirilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası düzeyde Batılı devletlerin kurduğu ittifak içerisinde yarı edilgen bir aktör olarak görülmeye alışılmış Türkiye'nin, Irak-Suriye arasındaki sınır hattında bağımsız bir politika takip etme uğraşı ABD ve Batılı güçler tarafından hem olumlu karşılanmamış hem de Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimine giden süreci de etkilemiştir. Son yıllarda özellikle ABD ile Türkiye arasındaki çıkar çatışmalarının merkezinde Suriye yer almaktadır. ABD'nin PYD-YPG ile kurduğu askeri anlaşmalar çerçevesinde oluşturduğu terör kuşağı ve Türkiye ile ABD'nin Suriye üzerindeki çıkarları zamanla ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Bunun yanında FETÖ örgütü tarafından gerçekleştirilen 15 Temmuz darbe girişimi ile Türkiye'deki yönetimin ele geçirilmesi hedeflenmiş olsa da Türk milletinin direnişi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın güçlü siyasal liderliği ile darbe başarılı bir şekilde durdurulmuştur (SETA, 2016: 167).

157

Türkiye kurulduğu günden bugüne kadar dış politikada geleneksel ve dengeleyici bir politika izlemiştir. İç ve dış politikada siyasal istikrarın sağlanabilmesi için takip edilen bu politika, Türkiye'nin küresel ve bölgesel düzeydeki oluşumları aktif bir şekilde desteklemesine neden olmuştur (Erol ve Ozan, 2012: 252). Türkiye Suriye'ye yönelik yatıştırıcı ve uzlaşmacı bir tavır takınarak tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Ancak gerçekleşen olaylar ve artan tehditlerle birlikte Suriye'de savaşa müdahil olmaya karar vermiştir. Türkiye 24 Ağustos'ta altı yıldır devam eden Suriye krizine doğrudan bir askeri müdahale gerçekleştirmiştir.

Bu müdahale Fırat Kalkanı Harekâtı ile gerçekleştirilmiştir. Bu Harekâtın amacı Suriye'nin Halep eyaletine bağlı Cerablus kentini DEAŞ terör örgütünden arındırmaktı. TSK komutasında yürütülen bu harekate aynı zamanda Suriyeli muhalifler de

katılmıştır. “TSK’ya bağlı Özel kuvvetler ile Milli İstihbarat Teşkilatı’nın (MİT)” çeşitli unsurlarından oluşan “Müşterek Özel Kuvvetler” teşkil edilerek 24 Ağustos’ta Suriye’ye girilmiştir. Bu harekât ile DAESH terör örgütünün üstesinden gelinerek Cerablus ve el-Rai (Çobanbey) arasındaki sınır hattının güvenliği sağlanmıştır. TSK ve Suriyeli muhaliflerin ortaklaşa izlemiş olduğu başarılı adımlar ile sınır hattı güvence altına alındıktan sonra Dabık-Savran hattına da yönelindi ve DAESH’in elinden başarıyla kurtarıldı. Bab kuzeyden ve batıdan kuşatıldıktan sonra TSK ve Suriyeli muhalifler Menbic’e yönelmeye başladı (SETA, 2016: 167-168).

158 2016’da atılan diğer dönemli adımlardan biri Türkiye, Rusya ve İran’ın Suriyeli yerel güçlerle birlikte Kazakistan’ın başkenti Astana’da başlatılan ve devam ettirilen Astana ateşkes süreci üzerine görüşmesidir. Bu ateşkes sonucunda 30 Aralık 2016’da Türkiye ve Rusya’nın vermiş olduğu güvencelerle rejimle muhalifler arasında bazı bölgelerde ateşkes yapıldı. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi’nin 2254 sayılı kararları esas alınarak Suriye’nin toprak bütünlüğü ile ilgili kararlılıklar ve yeni bir siyasal çözüm sürecinin ilk tohumları atıldı. Suriye hükümeti ile muhalifler arasında yapılan anlaşmaya DAESH, Nusra Cephesinin de katıldığı bazı gruplar ve PYD/YPG katılmadı. Türkiye ile Rusya arasında ilerleyen olumlu ilişkiler doğrultusunda Suriye’de muhaliflerin etkinlikleri artarken Suriye’de düzenlenen operasyonlar sırasında uçaklarının uçuş güvenliğinin sağlanmasına ilişkin 12 Ocak 2017’de Rusya ve Türkiye arasında bir anlaşma imzalandı (SETA, 2017: 157-158).

Bunun akabinde Türkiye ve Rusya Suriye’nin el-Bab kentinde bulunan DAESH’a karşı bir hava operasyonu düzenlediler. Söz konusu operasyon, iki ülkenin ortaklaşa yaptığı ilk hava operasyonudur. 23 Ocak’ta Astana’da ilk defa Türkiye, Rusya ve

İran'ın vermiş olduğu güvence kapsamında muhalif komutanlar ile Suriye yönetimi aynı masada oturabilmişti. Suriye'de çatışmaların durdurulması amacıyla yapılan toplantıya “Suriyeli askeri muhalefet, Esad rejimi, Türkiye, Rusya ve İran” katıldı. Devam eden altı yıllık bir savaşta ilk defa askeri muhalefet ve Esad rejimi aynı masada oturdu ve ilk defa muhalifler arasında görüş birliği sağlanarak ortak hareket etmeye başladılar. Türkiye, Irak'ın kuzeyinde bulunan Sincar Dağı ve Suriye'nin kuzeydoğusunda yer alan Karaçok Dağı'na hava harekâtı düzenleyerek Suriye savaşına Nisan ayında da müdahil olmaya devam etti (SETA, 2017: 158-159).

4 Mayıs'ta Astana süreci kapsamında Türkiye, Rusya ve İran kendi aralarında çatışmasızlık bölgeleri tayin ettiler. Bu süreçte ABD, PYD/YPG'yi desteklemeye devam etmekteydi. Astana sürecinin aktörleri olan Türkiye, Rusya ve İran'ın liderleri 11 Kasım'da Suriye'nin geleceği konusunda Soçi'de bir araya gelerek birtakım ortak amaçlar doğrultusunda hareket etmeye başladılar. Ulusal Diyalog Kongresi'nin oluşturulması, Suriye'nin yeniden inşa edilebilmesi için adil ve şeffaf seçimlerin gerçekleştirilerek Self Determination ilkesi çerçevesinde Suriye'nin geleceğinin Suriyeliler tarafından belirlenmesi yolunun açılması, artık tamamıyla çatışmaların durdurulması ve çatışmasızlık ilan edilen yerlerde bölgesel istikrarın sağlanması üç ülkenin hedefleri arasında yer alıyordu (SETA, 2017: 160-163). Ortak amaçlar ve hedefler belirlenerek Suriye konusunda üç ülke birlikte hareket etmeye başladı.

2018 yılının ilk günlerinde Türkiye 20 Ocak'ta Zeytin Dalı olarak adlandırdığı Afrin operasyonunu başlattı. Bu operasyon Türkiye'nin sınır güvenliği açısından çok büyük bir öneme sahiptir. Türkiye diğer komşularına göre Suriye ile daha uzun sınıra sahiptir (Çınar, 2018: 137). Bu nedenle Türkiye'nin Suriye

politikası geçmişte tarafsızlık üzerine kurulu iken özellikle son yıllarda güvenlik algısı ile birlikte stratejik ve jeopolitik sebeplerle bu tarafsızlık algısı terkedilerek doğrudan savaşa müdahil olma şeklinde değişikliğe uğramıştır. Çünkü Suriye'ye her fırsatta zeytin dalı uzatan Türkiye'ye Suriye tarafından herhangi bir adım olmadığı gibi tam tersi dış güçlerle yapılan ittifaklar sonucunda Türkiye'ye yönelik ağır bedeller ödetilmiştir. Reyhanlı ve Kilis saldırıları Türkiye'nin güvenlik merkezli bir politika yürütmesine neden olmuştur.

160

Esad'ın Suriye'de gerçekleştirmiş olduğu yıkımlar ve insan hakları ihlali karşısında Türkiye'nin tutumu uluslararası imajın olumlu veya olumsuz olarak nasıl şekilleneceğini belirlemiştir. Türkiye'nin Esad'ın yıkımlarına göz yumması ve yanında yer alması imajını olumsuz düzeyde etkileyecekken, Esad'a karşı gelerek mültecilere yardım elini uzatması, kapılarını onlara açması ve savaşın bir an önce bitmesi için uğraşması gerek Orta Doğu'da gerekse Batı dünyasındaki imajının daha güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Orta Doğu'da ekonomik ve politik aktör olarak rol almak isteyen Türkiye algısal ve perspektif çıkarlar doğrultusunda Suriye'deki savaşa bu nedenler çerçevesinde müdahil olmaya başlamıştır (Islam, 2015: 26).

Suriye'de askeri, ekonomik ve demografik çıkarlar doğrultusunda patlak veren ve ilerleyen savaşın Türkiye'de meydana getirdiği etkiler sınır güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Çatışmanın merkeziliği, kürt sorunu, kararlılık ve İslamcılık politikasının sürdürülebilirliği, Rusya ve İran ile sürdürülen jeopolitik rekabet bölgesel düzeyde uğraşılan temel meseleler olmuştur (Itani ve Stein, 2016: 12-13). Ancak tüm bu olumsuz koşullara rağmen iktidar partisinin izlemiş olduğu politikalar ve TSK'nın başarılı girişimleri bu durumdan en az zararlı çıkılmasını sağlamıştır.

3.3. Savaşa Doğrudan Müdahil Olma

Türkiye'nin 20. Yüzyıldaki alışlagelmiş Orta Doğu politikasında zaman zaman İsrail ve Filistin/Arap ülkeleri ön plana çıksa da her ikisi ile de orta vadede dengeli bir ilişki sürdürülmüştür. Batı dünyası içerisinde olmak açısından İsrail ile olan yakınlığın Arap ülkeleri ile söz konusu olan dini/kültürel ve tarihi yakınlık ile dengelenmesi bir bakıma Batı dünyası ile sorunlar yaşadığı dönemlerdeki arayışlarla ilgilidir. Orta Doğu politikasında alışlagelmiş diğer bir strateji ise Araplar arasındaki anlaşmazlıklara mümkün olduğunca taraf olmamadır. Ancak Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarı ile birlikte izlenen bu politikalarda bir değişim gerçekleşmiştir. İsrail'in uzlaşmadan ve kabul edilebilirlikten uzak özellikle de Filistin'e yönelik saldırıları sonucunda dış politikada değişikliğe gidilmiştir (Sönmezoğlu, 2016: 803).

161

Orta Doğu ile ilgili olarak ise politika değişikliğinde her ne kadar önceki dönemlerde Arap/İslam ülkelerinin yönetim biçimlerinin nasıl olması gerektiği konusu gündemde olmasa da son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte bu da değişikliğe uğramıştır. Bu tutum değişikliği Filistin özelinde başlamış olup Suriye ile devam etmiştir. Arap Baharı ile birlikte AKP hükümeti yine alışlagelmiş olan Araplar arasındaki anlaşmazlığa mümkün olduğunca taraf olmama stratejisinden konuya ilişkin tutum takınma stratejisi izlemeye başlamıştır. Suriye'deki iç savaş derinleştikçe ve karmaşıklaştıkça izlenen politika değişikliğe uğramıştır. İddialı bir biçimde sunulan komşularla sıfır sorun politikası Orta Doğu coğrafyasında uygulamaya konulamamıştır. Özellikle Suriye'nin Türkiye'ye yönelik atmış olduğu adımlar ve sınır güvenliği tehdidi ile Türkiye Suriye'deki iç savaşa müdahil olmaya başlamıştır (Sönmezoğlu, 2016: 804-807).

4. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Ulusal düzeyde belirlenen birtakım hedefler ve amaçlar doğrultusunda şekillenen politika ile uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler ve stratejik rekabet algısı dış politikanın oluşum sürecini etkilemektedir. Küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeye kadar indirgenebilecek gelişmeler iç ve dış politikayı aynı anda etkisi altına alabilmektedir. İç ve dış politika arasında var olan bağın her ne kadar geçmişte göz ardı edilmiş olduğu görülse de, günümüzde artık iç ve dış politika birbirine bağlı ve birbirinin tamamlayıcısı olarak algılanmaktadır. İki temel olguyu birbirinden soyutlamamız mümkün değildir. Çünkü her iki olgu da birbirinin şekillendiricisidir ve aralarında bir etkileşim söz konusudur.

162

Gerek iç gerekse de dış tehditlerle karşı karşıya kalan Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politika iç politikadan bağımsız olmamıştır. Son sekiz yıldır Türkiye'nin dış politikasında gündem maddesi olmayı başaran Suriye ile yaşanan ilişkiler zaman zaman olumlu bir ilerleyiş izlerken özellikle son zamanlarda bu olumlu ilerleyiş yerini daha gergin daha çatışmacı bir havaya bırakmıştır. Türkiye-Suriye arasındaki ilişkilerin seyrini etkileyen Arap Baharı Suriye'ye yönelik uygulanan politikanın da değişmesine neden olmuştur. Arap Baharı ile birlikte Suriye'de başlayan isyan dalgası zamanla Suriye'nin tamamına yayılarak rejimle muhalifler şeklinde bir bölünmeye sebep olmuştur. Rejimle muhalifler arasındaki zıtlama zamanla büyüyerek daha da şiddetlenmiştir.

Türkiye sınır komşusu olarak Suriye'de meydana gelen olaylara kayıtsız kalamayarak müdahil olmuştur. Bu sorunun zamanla kendisine de sıçradığını görünce artık daha aktif ve etkili bir politika takip edilmesi gerektiği algısı güçlenmeye başlamıştır. Türkiye'de sınır komşusunun yarattığı tehdit, yerel ve bölgesel güçlerin müdahalesi ve özellikle de Suriye üzerinden

geçleştirilmek istenen uluslararası emellerin getirdiği Batılı müdahaleler izlenen politikada bir değişimin gerçekleştirilmesini zorunluluk haline getirmiştir.

Kaynakça

- Adibelli, B. (Ed.) (2012). Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye. İstanbul: IQ Yayınları.
- Altunışık, M. (2016). The Inflexibility of Turkey's Policy in Syria. 15 Eylül 2018 tarihinde <http://www.iemed.org/observatori/arees-danalisi/arxius-adjunts/> anuari/med.2016/IEMed_MedYearbook_2016_keys_Turkey_Syrias_Policy_Benli_Altunisik.pdf adresinden erişildi.
- Bellal, A. ve Beck, L. D. (2011). Evaluating The Use of Force During The Arab Spring. Yearbook of International Humanitarian Law, Vol: 14. 163
- Çalışkan, B. (2016). Küresel Bilek Güreşi: Uluslararası Güçlerin Suriye Politikası. 24 Ekim 2018 tarihinde http://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_431.pdf adresinden erişildi.
- Çınar, Y. (2018). Örneklerle Dış Politika Analizi. Bursa: Dora Yayınları.
- D'alema, F. (2017). The Evolution of Turkey's Syria Policy. IAI Working Papers, No: 17, October. 1 Ekim 2018 tarihinde http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw_p_1728.pdf adresinden erişildi.
- Erol, M. S. ve Ozan, E. (2012). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. E. Efeğil ve M. S. Erol (Editörler). Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği içinde (ss. 237-270). Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Hill, C. (2003). The Changing Politics of Foreign Policy. New York: Palgrave Macmillan.

- Hudson, V. M. (2016). *Dış Politika Analizinin Tarihi ve Evrimi* (Nasuh Uslu, Çev.). S. Smith, A. Hadfield ve T. Dunne (Editörler). İstanbul: Tarcan Matbaası.
- Islam, T. (2015). Turkey's Foreign Policy of The AKP Government to Syria and the Reasons Behind Its Shifting Policy During The Arab Spring. *Journal of Global Politics and Current Diplomacy*, No: 3, Vol: 2.
- Itanı, F. ve STEIN, A. (2016). Turkey's Syria Predicament. Washington: Atlantic Council. 1 Aralık 2018 tarihinde http://www.achariricenter.org/wp-content/uploads/2016/05/Turkey_s_Syria_Predicament.pdf adresinden erişildi.
- Moubayed, S. (2008). *Turkish-Syrian Relations: The Erdoğan Legacy*. October: SETAPolicyBrief.
- 164 Phillips, C. (2012). *Turkey's Global Strategy: Turkey and Syria*. The London of Economics and Political Science, May.
- Putnam, R. D. (1988). *Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two -Level Games*. *International Organization*, Vol: 42, No: 3, Summer. 30 Aralık 2018 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2706785?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden erişildi.
- Rosenau, J. N. (1971). *The Scientific Study of Foreign Policy*. New York: Free Press.
- Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) (2011). SETA 2011 Yıllığı. 1 Ocak 2019 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20130117163007_seta2011_yilligi_web_low-res.pdf adresinden erişildi.
- Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) (2012). 2012'de Türkiye. 11 Ocak 2019 tarihinde http://file.setav.org/Files/Pdf/20121224124203_setanaliz-2012de-turkiye-final-web.pdf adresinden erişildi.
- Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) (2013). SETA Yıllığı 2013. 12 Ocak 2019 tarihinde

http://file.setav.org/Files/Pdf/2014_0604155311_setav-2013-yilligi-pdf.pdf adresinden erişildi.

Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) (2016). 2016'da Türkiye. 13 Ocak 2019 tarihinde [https://setav.org/assets/uploads/2017/01/2016'da Tu%CC%88rkiye.pdf](https://setav.org/assets/uploads/2017/01/2016'da_Tu%CC%88rkiye.pdf) adresinden erişildi

Seta (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) (2017). 2017'de Türkiye. 13 Ocak 2019 tarihinde <https://www.setav.org/2017de-turkiye/> adresinden erişildi.

Sönmezoğlu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi (6. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. (2016). Son On yıllarda Türk Dış Politikası. İstanbul: Der Yayınları.

Sönmezoğlu, F. ve Bayır, Ö. E. (2014). Dış Politika Karşılaştırmalı Bir Bakış. İstanbul: Der Yayınları. 165

Bölüm 6

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikası

Mehmet İhsan Özdemir¹

Mohamad Rashid²

Giriş

Suudi Arabistan ve Suriye arasındaki ilişkileri tanımlamak için sabit bir çerçeve yoktur. Ortadoğu'nun süregelen sorunları (Lübnan, Irak, Filistin vs.) karşısında kimileyin benzer, kimileyin farklı tepkiler vermişlerdir. Suudi Arabistan'ın tepkileri çoğunlukla müttefik olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nin politikaları ekseninde şekillenmiş ve Suriye'yle olan ilişkileri de bu ittifakın yörüngesinde gerçekleşmiştir. İki müttefik Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında Suriye'de kendi politikalarını cari kılacak askerî ve siyasî birliktelik içerisinde olmuştur. Suriye'nin bir Arap Cumhuriyeti olması ve Suudi Arabistan'la aynı dili, coğrafyayı, kültürü ve dinî değerleri paylaşıyor olması, Suriye ve Suudi Arabistan ilişkilerini pozitif bir yönde etkilememiştir. Tarihsel olarak Suudi Arabistan'ın Suriye politikaları; dinî, tarihî, veya kültürel yakınlık üzerinden değil, ait olduğu ittifakın çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir. Gerçekte de, Arap Baharı veya isyanları olarak isimlendirilen 2010 sonlarında Tunus'ta başlayıp, kısa sürede Ortadoğu'ya yayılan halk gösterilerinin Suriye'de şiddete evrilmesi üzerine Suriye, İran-Suudi Arabistan arasında vekâlet savaşının yaşandığı ülkeye dönüşmüştür.

167

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Araştırma Görevlisi.

² Mardin Artuklu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

Bu çalışmanın odak noktası Suudi Arabistan'ı Suriye sahasına çeken temel âmillerin neler olduğunu belirlemek ve tarihinin hiçbir evresinde askerî güç kullanmayan Suudi Arabistan'ın Arap Baharı olarak adlandırılan iktidar paylaşımı çatışmaları³nda, aktif bir şekilde taraf tutmasının sebeplerini göstermektir. Sözkonusu soruya küresel ve bölgesel ilişkiler, güç ve ulusal çıkar kavramları bağlamında cevap verilecektir.

168

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk olarak Suudi Arabistan'ın dış politika ilkeleri ve bölgesel güvenlik vizyonu üzerinde durulacaktır. Suudi Arabistan'ın dış politika ilkeleri açıklandıktan sonra, Suudi Arabistan'ın tarihte karşı karşıya kaldığı bölgesel sorunların neler olduğu ve Suudi Arabistan'ın söz konusu problemleri ele almaya ilişkin dış politika tercihleri analiz edilecektir. İkinci bölümde, Arap Baharı'na yönelik Suudi Arabistan'ın nasıl bir politika izlediği analiz edilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise Suudi Arabistan'ın Suriye politikası irdelenecek ve Suriye'deki muhalif güçleri hangi saiklerle desteklediği tartışılacaktır.

1. Suudi Arabistan'ın Dış Politika İlkeleri ve Bölgesel Güvenlik Vizyonu

Arabistan dış politikasında kuruluşundan günümüze kadar önemli kırılmalar yaşansa da, statükonun muhafazası belirleyici fikir olmuştur. Bu fikir, coğrafi veriler başta olmak üzere, tarihî, dinî, siyasî, ekonomik ve güvenlik parametreleri üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Genel bir çerçeve olarak Suudi Arabistan'ın dış politikası; iyi komşuluk diğer devletlerin iç işlerine karışmama, Körfez ve Arap Yarımadası ülkeleri ile

³ Arap Baharı veya Arap isyanı şeklinde isimlendirilen bu dönemin en kapsamlı isminin "iktidar paylaşım çatışmaları" olduğunu düşünüyoruz. Bu isim, hem taraf tutmaksızın konunun kapsamını açık kılmakta hem tarafların ideolojik manipülasyonlarından etkilenmeden olgunun tasvirini mümkün kılmaktadır.

ilişkileri güçlendirme, bağlantısız bir politika izleme, dost ülkelerle yardımlaşma, bölgesel ve uluslararası örgütlerde etkin bir rol üstlenme ve bu siyaseti Körfez, Arap ve İslamî platformlar vasıtasıyla canlı tutma temeline dayanmaktadır (Şahin & Doğan, 2016: 42-42; Omar, 2018; 213-216).

Suudi Arabistan'ın İslamî mukaddesatın hamiliği rolü ve ayrıca İslam İşbirliği Teşkilatı ve İslam Bankası gibi önemli kuruluşların fikir babalığını ve ev sahipliğini üstlenmesi, Müslüman ülkelerin Arabistan algısında belirleyici olmuş ve bu ülkelerin Arabistan politikaları bu algının yedeğinde şekillenmiştir. Bunun yanı sıra Suudi Arabistan'ın Saddam sonrası Körfez bölgesinin en büyük askerî Sünnî gücü şeklinde algılanmasını mümkün kılan kimi politik icraatları olmuştur. Sözgelimi Yemen ve Bahreyn'deki Şiî ayaklanmaların bastırılmasında devreye girmiş ve Sünnî yönetimleri destekleyen bir tutum benimsemiştir. Suudi Arabistan'ın dinî saiklerle hareket ettiği fikri bu ve benzeri olaylardaki tutumuna, takip ettiği politikaya dayanmaktadır. Bu bağlamda, Diriöz (2012, s: 97) Arabistan'ın dış politikasında dinî unsurlar, Arap davasına sadakat, petrol ve dış ekonomik ilişkiler ile bölgesel istikrar ve güvenlik gibi dört önemli unsurdan söz etmenin mümkün olduğunu ileri sürmektedir.

169

Efegil (2013, s: 106-107) Arabistan dış politikasının geleneksel İslamcılık anlayışı üzerine inşa edildiğini ve Arabistan'ın dört dış politika ilkesi bulunduğunu savunmaktadır. Söz konusu ilkeler şunlardır: İslamî hayatı bölge ve dünya genelinde korumak, ulusal ekonomik refahı muhafaza etmek, Arap ve İslam ülkelerine yardımda bulunmak ve rejimin hayatta kalmasını sağlamak (Efegil, 2013: 106-107).

Efegil Arabistan dış politikasının üç farklı düzeyde, farklı ilkeler ve anlayışlar doğrultusunda yürütüldüğü kanaatinde.

Bunlardan ilki, uluslararası düzlemle ABD ile Arabistan arasındaki çıkar ilişkisine paralel yürütülen bir dış politikadır. İkincisi bölgesel politika düzlemiyle Arabistan statükocu politikayı tercih ettiği bir bağlamdır. Tarihsel olarak Mısır, İran, Irak gibi bölgesel ülkelerin meylettiği revizyonizme karşı çıkar ve bölgesel hegemon güçlerden kendisini korumaya çalışır. Üçüncü düzlemse, Arap Yarımadasıdır. Arabistan Körfez ülkeleri üzerinde hegemon bir güç şeklinde hareket etmeye çabalamaktadır. Gerçekte de Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) bu sebeple kurulmuştur (Efegil, 2013: 106-107).

170

Arabistan'ın takip ettiği dış politikayı dinî saikle açıklama şekli, Arabistan yönetiminin bölgesel denge ve güç merkezlerine karşı İslamcılığı (Vahhabî yorumu) etkin ve politik bir refleksle kullanımını ön plâna çıkarır. Bu açıklama şeklinin odak noktası İran ile girilen mezhebî çatışma ve Filistin-İsrail savaşında Filistin'den yana Arabistan'ın sürdürdüğü tutumdur. Gerçekten de bu iki politik olaydaki tutumu, Arabistan'ın mezhebî ve tarihî konumuyla bağdaşır bir şekilde yürütülmektedir. Ancak, Vahhabî kimliğinin merkeze alındığı bu açıklama şeklinin Arabistan'ın takip ettiği dış politikanın tümünü açıklamada yetersiz kalacağı aşikârdır. Arabistan'ın coğrafi gerçekçiliğinin ve ulusal çıkar anlayışının da göz önüne alınmasının gerekliliği ortadadır. 1991 savaşında Irak'a karşı ABD'nin yanında yer alan Arabistan, 2003 Irak savaşı sonrasında Irak'ın sahneden çekilmesinin İran'ın bölgedeki nüfuzunu yaymasının önünü açacağı gerekçesiyle, ABD ile ihtilafa düşmüştür. Dolayısıyla Arabistan'ın dış politikasını tanımlarken bir teorik çerçeveye hapsolmek yerine, Arabistan'ın iç ve dış koşullarını dikkate alıp, maddî ve fikrî etkiler ışığında karar alıcıların olayları nasıl yorumladığını iyi analiz etmek gerekmektedir.

Arabistan'ı meydana getiren dinî, ekonomik ve sosyolojik âmillerin Arabistan'ın dış politikasına esas direncini verdiği tartışmasızdır. Arabistan'ın Arap ve İslamî kimliği, Şer'î hükümlerle yönetilmesi ve İslamî mukaddesata ev sahipliği yapması dinî boyutunu ifâde ederken, dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip olması ekonomik boyutunu, kabilevî yapısı ve hâkim bir ailenin yönetimi ise sosyolojik boyutunu ifâde etmektedir. Bu direnç noktalarından hareketle Arabistan'ın dış politikasında belirleyici olan üç etkenden bahsetmek mümkündür: Birincisi coğrafi konum ve doğal kaynaklar gibi nispeten daimî olan maddî etkenler, ikincisi askerî ve sınaî kapasite olarak değişken maddî etkenler ve üçüncüsü de nüfus, liderlik biçimi veya siyasî liderlik, ideoloji ve enformasyon gibi insanî etkenlerdir (Yusuf, 2010: 160-164).

171

Arabistan'ın dış politikasını belirleyen temel değerlerden biri, Arap coğrafyasının kalbi hükmünde bulunan ve İslam tarihinin tüm dönemlerinde dinî bir huşu ve saygıyla zikredilen Mekke ve Medine gibi dinî mekânların hamiliğini yürütmesidir. Bu durum Arabistan'a âdeta soyut bir zırh giydirmekte, onu hem olası olumsuz algılara karşı muhafaza etmekte hem çevresine karşı daha üst bir konum bahşetmektedir. Bunun yanı sıra Arabistan'ın iktisadî boyutunun dış politikasına etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Petrol rezervleri, OPEC vasıtasıyla dünya petrol arzına olan etkisi ve insanî kuruluşlara yaptığı bağışlar, Arabistan'ın dış politikasını önemli ölçüde belirlemektedir. Arabistan güvenlik, savunma ve ekonomik politikalarının koordinasyonu için söz konusu unsurları önemli bir araç şeklinde kullandığını söylemek mümkündür.

Selman bin Abdülaziz'in yönetimi devralmasına kadar olan süreçte Arabistan'ın takip ettiği politika yumuşak güce dayanmaktaydı. Böylece sıcak çatışmaya girmeden, ittifaklarını

devam ettirerek ve müttefikleri aracılığıyla nüfuz alanını genişleterek ve dinî kimliğinin etki alanını faal bir şekilde işleterek bölgesel konumunu muhafaza ediyordu. Arabistan bu tutumu Arap Baharı dönemindeki iktidar paylaşımı çatışmalarında terk etmiştir ve Arabistan'ın Arap Baharı'na karşı verdiği tepkinin anlaşılması için tarihte Arabistan'ın direkt varlığını hedef alan bölgesel gelişmelere karşı Arabistan'ın gösterdiği reaksiyonun iyi anlaşılması gerekir. Bu bağlamda Arabistan'ın bölgesel güvenlik vizyonu üç unsur üzerine inşa edilir (Acar, 2018: 147): Yemen ve Körfez emirlikleri üzerinde hegemon olmak ve Arap Yarımadasın güvenliği tesis etmek; Ortadoğu'da bölgesel bir hegemonun çıkmasına engel olmak ve bölgedeki sıcak çatışmaları ve Arap politikasının radikalleşmesine engel olmaktır.

172

Basra Körfezi ve küçük körfez ülkeleri Arabistan için hayatî bir öneme sahiptir. Arabistan; askerî bakımdan savunmasız, coğrafi imkânlar açısından kısıtlı fakat ekonomileri itibariyle büyük olan bu ülkelerin kendisi dışındaki bir bölgesel bir gücün yörüngesine girmesine rıza göstermez. İran'ın Bahreyn, Kuveyt ve Arabistan'ın petrol bölgesi olan Demmam'daki Şiîleri kullanarak bölgedeki nüfuzunu yayma faaliyeti Arabistan için büyük bir tehdit olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla Arabistan kendisini Körfez'in hegemon gücü olarak tanımlamakta ve Arap Yarımadasında kendisine rakip çıkmasını engellemek istemektedir. Yemen artan nüfusu ve Kızıldeniz'deki stratejik konumu nedeniyle Arabistan'ın dikkatini çekmektedir. Bundan ötürü Yemen, Arabistan tarafından zayıf tutulmak istenmekte ve bir bölgesel güç tarafından etki altına alınması engellenmeye çalışılmaktadır (Gause, 2011: 175; Gause, 2014: 17-19).

Arabistan'ın bölgesel güvenlik vizyonunun ikinci unsuru Ortadoğu'da bölgesel bir hegemonun çıkmasına ve dengelerin

Arabistan'ın aleyhine değişmesine engel olmaktır. Bu bağlamda, Arabistan bugüne değin üç ciddi meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır: 1952-1967 döneminde Cemal Abdülnasır yönetimdeki Mısır'ın meydan okuması, 1990-2003 döneminde Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın meydan okuması ve 1979 İran İslam Devrimi'yle başlayan ve günümüze değin süren İran'ın meydan okumasıdır (Acar, 2018: 148).

Bölgesel statükoya karşı ilk meydan okuma 1952'de Mısır'da Hür Subaylar darbesiyle iktidarı ele geçiren ve monarşiye son verip cumhuriyeti kuran Cemal Abdülnasır'dan gelmiştir. Nasır'ın monarşilere meydan okuması, Arap milliyetçiliği ve antiemperyalist tavrı Arap halklarında derin bir yankı uyandırmıştır. Nasır, 1958'de Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (1958-1961) kurmuş, Yemen'de 1962'de Mısır askerlerini monarşiye karşı savaştırmış ve Irak'ta da cumhuriyetin kurulmasının muharrik gücü olmuştur. Aynı dönemlerde Nasır'ın karizması, Arabistan'ın yönetici kadrosunun bir kısmında da karşılık bulmuştur (Al-Rasheed, 2015: 10-14). Buna ilave olarak Suudi Arabistan'ın petrol kentlerinde Nasır'ın hayranları tarafından yapılan grevler ve halkın Nasır'a teveccühü Suud Hanedanını ciddi bir krize sokmuştur. Ama bütün bu olanlar karşısında Arabistan'ın verdiği tepki müttefiki olan ABD'ye daha fazla yanaşmak, ABD'nin 1962'de Zizan'da hava üssü açmasını sağlamak, ABD'den silah tedarik etmek ve bu suretle bu sıkıntının üstesinden gelmek şeklinde olmuştur (Hinnebusch, 2003: 28; Pollack, 2002: 80).

Bölgesel statükoya karşı ikinci meydan okuma 1979'da İran İslam Cumhuriyetinden gelmiştir. Humeyni yozlaşmış monarşilerin yıkılmasını ve yerine İslam cumhuriyetlerinin kurulmasını istiyordu. Esasen İran Körfez'deki ve Irak'taki Şiiler üzerinde nüfuz kurma arayışındaydı. Buna dönük Arabistan'ın

cevabı Nasır'a verdiği cevapla paralellik arz eder. Arabistan ABD'nin güvenlik şemsiyesinden istifade ederek, 1980'de Körfez İşbirliği Teşkilatı'nı kurarak ve 1980-88 İran-İrak savaşında Irak'a 25 milyar dolar ekonomik destek vererek söz konusu tehlikeyi de bertaraf etme gayreti göstermiştir (Wynbrandt, 2010: 245; Omar, 2018: 218).

174 Üçüncü meydan okuma 1990'da Irak'tan gelmiştir. Irak, İran'la yürüttüğü sekiz yıllık savaş neticesinde yorgun düşmüştü. Saddam Hüseyin'in tarihsel olarak Kuveyt'in Irak'a ait olduğu iddiasıyla Kuveyt'i işgal etmesi, Körfez'de dengelerin değişmesi ve Irak'ın artık hegemon bir güç olarak ortaya çıkması anlamına geliyordu. Arabistan bu durum karşısında savunmasızdı ve kendi topraklarının da işgal edilmesinden korkuyordu. Arabistan'ın varlığına karşı çok ciddi bir meydan okuma olan bu işgale karşı bile Arabistan kendi ordusunu Irak ordusuyla savaştırmadı ve ABD'den koruma talep etti. ABD'nin müdahalesiyle Irak'ın hegemon olma hayali suya düştü ve statüko devam etti.

Arabistan'ın bölgesel güvenlik vizyonunun üçüncü unsuru Ortadoğu'daki sıcak çatışmalara ve Arap politikasının radikalleşmesine engel olmak şeklindedir. Çünkü Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar hem Arabistan'ın iç dinamiklerinin harekete geçmesine sebep olmakta hem de bu çatışmaların büyümesi ve kendisine sıçraması durumunda kendisini koruyacak bir askeri güçten yoksun olması sebebiyledir. İran-İrak savaşı, 2006 Hizbullah-İsrail savaşı, 2011'de Bahreyn'deki Şii ayaklanmaları Arabistan'ın doğu eyaletlerinde yaşayan Şii'lerin muhalefetine sebep olmuştur. Aynı zamanda 2007 İsrail'in Gazze'ye saldırması Sünnî halkta rahatsızlığa sebebiyet vermiştir (Acar, 2018: 151).

Bölgesel güvenlik vizyonu ve dış politika ilkeleri göz önüne alınarak Arabistan'ın dış politikası sınıflandırma ve isimlendirme yoluna gidilirse, Arabistan'ın dış politikasının kuruluşundan

2015'e kadar muhafazakâr pragmatik olduğu görülecektir. Buna istinaden Arabistan dış politikasını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a. İdealist ve Açılım Politikası

1932'de Arabistan'ın Kral Abdülaziz el-Suud tarafından kurulmasıyla, Kral Abdullah bin Abdülaziz'in ölümüne değin (1953) takip edilen siyaset idealizmdir. Bu dönemde Krallık dış politika ilkelerini dinî, milliyetçi ilkeler ve millî çıkarlar üzerine inşa etmiştir. Bu ilkeler iç siyasette istikrar, sosyal gruplar arasında ortak yaşam inşa etme ve birlik beraberliği oluşturmayı hedeflerken, dış politikada ise Arabistan'ın millî çıkarını koruma ve barış içinde yaşama şeklinde tezahür etmiştir (El-Yezidi, 2014: 6).

175

b. Muhafazakar Pragmatik Dış Politika

1953-2005 arası Arabistan'ın dış politikası muhafazakâr pragmatik bir dış politikadır. 11 Eylül ile başlayan süreçte terör örgütlerini finanse etmekle suçlanan Arabistan, olası terör yapılanmalarıyla birlikte anılma riskini gözetken ve terörist oluşumlara karşı daha duyarlı bir siyaset takip etmeye başlamıştır. 11 Eylül intihar saldırısı, Arabistan'ın geleneksel denebilecek dış siyasetine de tesir etmiş ve yeni bir sürecin nüveleri görünmeye başlamıştır. İşte bu aşamada Arabistan, Kral Abdullah (2005-2015) döneminde bir önceki dönemlere nazaran daha pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır. Kral Abdullah dönemi Arabistan'ın dış politikasında değişimin yaşandığı ve kurumsallaşmaya doğru gidildiği dönemdir. Özellikle 2007 sonrasında, Suudi Arabistan politikasında pozitif yönde bir değişimden bahsetmek mümkündür. Kral Abdullah pro-aktif dış politikayla ülkeyi dışarıya açmış, yerli ve yabancı yatırımcılar

Arabistan'la iş birliği geliştirmiştir. ABD'ye tam bağımlı olmak istemeyen Kral Abdullah bölgesel ittifakların içerisinde yer almış, AB ülkeleriyle bağlarını güçlendirmiş ve Asya ülkelerine ziyaretler düzenlemiştir (Usta, 2015: 6-8). Böylece Arabistan izolasyon sürecinden çıkmış, çevresinde gelişen olaylara karşı daha atak bir şekilde müdahil olmaya başlamıştır.

c. Savunmacı Aktif Dış Politika

176 Arap Baharı'nın içerdiği fikirlerin kendi geleceğine yapacağı olası tahripleri en aza indirmek isteyen Arabistan, çeşitli tedbirler almaya ve bu tedbirleri geçerli kılmaya dönük bir dış politika takip etmeye başlamıştır. Özellikle 2015'te Selman bin Abdülaziz'in tahta geçmesiyle Suudi Arabistan'ın Ortadoğu'ya dönük dış politikasında ciddi değişimler yaşanmıştır. P5+1 ülkelerinin 14 Temmuz 2015'te İran'la nükleer anlaşmaya varması ve müzakere sürecinde Arabistan'ın endişelerine ABD'nin kulak asmaması, daha doğrusu Obama yönetiminin Arabistan'la olan güvenlik ilişkisini daha esnek ve Arabistan'ın taleplerine duyarsız bir şekilde işletmesi, Arabistan'ı dış politikada inisiyatif almaya ve aktif bir dış politika izlemeye sevk etmiştir. İran'ın bölgede geniş bir sahaya yayılma ihtirasını ve nüfuzunu sınırlama girişimi ve aktif askerî müdahale Arabistan politikasının geçirdiği ciddi dönüşümün ve daha aktif bir politikanın izlendiğinin göstergesidir. Arap Baharı sonrası bölgede yaşanan güç boşluğu, İran'ın Sünnî bölgelerde nüfuz kurması ve Arabistan'ının İran tarafından çevrelenme endişesi bu politik dönüşümün esas sebebidir. 2015 yılına kadar sorunları çözmeye çalışırken, özellikle silahlı çatışmadan kaçınan Arabistan'ın Mart 2015'te Yemen'e karşı başlattığı Kararlılık Fırtınası adlı operasyonu dış politika değişimi bağlamında okumak mümkündür (Omar, 2018: 217).

2. Arap Baharı ve Suudi Arabistan'ın Tutumu

Arap Baharı'nın gelecekteki olası tesirlerini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek isteyen bölgesel ve küresel güç merkezleri, Arap halkları özelindeki bu sorunu taşıdığı ilk anlamdan ve somut içeriğinden uzaklaştırıp küresel bir soruna dönüştürmüşlerdir. Washington, Moskova, Londra, Paris, Tahran, Riyad, Ankara ve Tel Aviv yönetimleri halk devrimlerinin kendilerine tesir edebilecek olumsuz etkilerini en aza indirmeye ve devrimler neticesinde oluşacak yeni sistemdeki kazanımlarını da en üst düzeye çıkarmaya çalışmıştır. Böylece devrimler Arap halklarının somut talepleri olmaktan çıkmış, Ortadoğu'daki çıkar ve imkânların dağıtımındaki rahatsızlığın rengine bürünmüştür. Bu başkentlerden bir kısmı, bölgedeki olaylara müdahale etme çabalarına sempatik sloganlarla kılıf uydurmuş, halkın taleplerinin meşruiyetini öne sürerek, diplomatik bir nezaket göstermeksizin ziyaretler, konferanslar ve toplantılar aracılığıyla olayları etkilemek amacıyla, muhalefetin farklı kanatlarıyla görüşmeler yürütmüştür (Şarku'l-Awsat, 2012).

177

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nın taşıdığı ilk anlamından uzaklaşıp bir paylaşım çatışmasına dönüşmesine seyirci kalması söz konusu olamazdı. Kendisi de bu paylaşım çatışmasındaki aktörlerden biri olmak için çeşitli biçimlerde söz konusu olaylara dâhil olmaya başlamıştır. Ancak Suudi Arabistan isyanının ilk zamanlarında tutarlı denebilecek bir siyâsî tavır ortaya koyamamıştır. Bu durumun arkasında Suudi Arabistan'ın Arap Baharına karşı tutumunda sorun olarak telakki edilebilecek iki husus söz konusudur: Belirsizlik ve olayları akışına bırakma. Bu bir yönüyle Arabistan'ın muhafazakâr dış politikasının doğasıyla ilgiliyken, bir yanıyla da karar vericilerin halk ayaklanmalarına karşı nihâî bir karara varamamalarıyla ilgilidir. Çekişmelerin sürdüğü bir platformda bilinçli bir tercih olarak belirsizlik

politikasının uygulanmasını ve olayların berraklaşmasını beklemeyi güvenli bir tutum olarak okumak mümkündür.

Ancak zaman içerisinde, Arabistan Arap Baharına karşı net bir tutum sergilemiştir. Bölgede rejim değişikliklerinin kendi rejimini sorgulanır hale getireceğini düşünen Arabistan, devrimleri bir tehdit olarak okumuştur. Arabistan, ayaklanmaların ülkesine sıçramaması için sürecinin başından itibaren gösterileri yasaklayarak çeşitli önlemler almıştır. Arabistan'da Şîi kesimin yoğun olarak yaşadığı Katif bölgesinde gösteriler baş göstermiştir. Bu durum, Arabistan'ın İran'a karşı daha da sertleşmesine neden olmuş ve bu gösterilerden İran'ı sorumlu tutmuştur.

178

Arabistan, Arap Baharının fitilinin ateşlendiği yer olan Tunus'ta ülkesini terk etmek zorunda kalan Zeynel Abidin Bin Ali'yi Riyad'a kabul etmiştir. Ancak Arabistan'ı asıl endişelendiren ülke Mısır olmuştur. Bölgedeki en önemli müttefiği olan Hüsnü Mübarek'in devrilmesini istemeyen Arabistan, gösteriler şiddetlenince ABD'nin Mübarek'e yaptığı koltuğu bırak çağrısından ciddi şekilde rahatsızlık duymuştur. Ortadoğu'da merkezi bir konumda yer alan Mısır'da gösterilerin başarıya ulaşması ve Mübarek'in devrilmesiyle ortaya çıkan belirsizlik Arabistan'ı tedirgin etmiştir. Mısır'da başta olmak üzere Ürdün, Filistin ve Suriye'de İhvan'ın yükselişe geçmesi Arabistan'ı endişelendiren esas mevzu olmuştur (Studies aljazeera, 2011).

Mübarek'in devrilmesi sonrasında yönetimi üstlenen Askerî Konsey, Arabistan ile ilişkileri korumaya önem vermiştir. Daha sonra yapılan seçimleri İhvan'ın adayı olan Muhammed Mursi kazanmış, Mursi de Arabistan'la ilişkileri korumak ve kendilerine karşı endişeleri bertaraf etmek adına ilk yurtdışı ziyaretini Arabistan'a yapmıştır. Lakin İhvan'a karşı tutumundan vazgeçmeyen Arabistan, 3 Temmuz 2013 askeri darbenin en

büyük destekçisi ve finansmanı olmuş ve Mısır'a ekonomik yardımlarda bulunmuştur. İhvan'ın, iktidarı ele geçiren Mısır'daki askerî yönetimce terör örgütü olarak ilan edilmesinden sonra, Arabistan da İhvan'ı terör örgütü listesine almıştır (Dünya Bülteni, 2018). İhvan'ın terör listesine alınması ve Katar'ın İhvan'la olan ilişkisi Arabistan'ın 2017'deki Katar ablukasına giden yolu aralamıştır.

Arabistan hem içte, hem de Arap yarımadasında yapılan gösterilere sert bir tutum takınmıştır. Mart 2011'de Bahreyn'de Sünni yönetime ve Kral Hamad Bin İsa El Halife'ye karşı yapılan gösterilerin bastırılması için Bahreyn'e asker göndermiştir. Cezire Kalkanı diye tanımlanan bu askeri müdahale Bahreyn'deki hanedanın devrilmesini engellemiştir. Böylelikle Arabistan ilk defa kendi sınırlarının ötesine askeri bir harekât düzenlemiştir (Pollack, 2014: 11-15). Arabistan Bahreyn'e düzenlediği Cezire Kalkanıyla İran'a güçlü bir mesaj verdiği gibi, içte ayaklanma düşüncesi içerisinde olan Şiilere de bir mesaj vermiştir. Aynı zamanda Arabistan bu müdahaleyle Körfezin hegemon gücünün kendisi olduğu mesajını Körfez emirliklerine de iletmiştir.

179

Yemen'de yaşanan olayları Bahreyn'de olduğu gibi, kendi güvenliğine karşı bir meydan okuma olarak gören Arabistan, Yemen'e müdahale ederek barışçıl yollarla geçiş sürecinin meydana gelmesini ve Devlet Başkanı olan Ali Abdullah Salih'in herhangi bir suçlamaya maruz kalmadan Yemen'i terk etmesini sağlamıştır. Daha sonra Husilerin yönetimi ele geçirmesi karşısında Arabistan'ın tutumu sertleşmiştir. Kral Selman Mart 2015'te Yemen'e yönelik "Kararlılık Fırtınası" operasyonu başlatmıştır (Şarkul Avsat, 2018). Bu operasyon hem Arabistan'ın hem de Kral Selman dönemi dış politikasının en radikal adımıdır. Kral Selman, hava bombardımanı ile bölgesel düzlemde bir önceki yönetimlerden farklı davranacağını, İran'ın bölgede artan

nüfuzuna karşı aktif mücadelenin başladığının ve kendi hayat sahasına yapılacak bir müdahalenin karşılıksız kalmayacağını mesajını vermek istemektedir.

Kararlılık Fırtınası, Kral Selman'ın İran'a karşı ittifak arayışının ilk önemli uygulaması sayılmaktadır. Harekâta Arabistan ile beraber 10 Arap ülkesi iştirak etmiştir. Lakin Arabistan bu harekâтта hedeflediği desteği tam anlamıyla Mısır'dan alamamıştır. Harekâtın yıllarca devam etmesi, Yemen'in altyapısının tahrip olması, ittifakın önemli üyelerinden Birleşik Arap Emirlikleriyle Yemen'de hedeflerinin örtüşmemesi, harekâtın başarısızlığını göstermektedir.

3. Suriye Devrimine Karşı Suudi Arabistan'ın Realist Eylem

180 Mekanizması

Suudi Arabistan'ın İslam'ın merkezi olarak kabul görmesi ve Şeri kanunlarla yönetilmesi onun dış politikasının kimliğe göre şekillendiği sonucunu çıkarmaz. Arabistan'ın dış politikasına dair yapılacak kimlik eksenli bir okuma Suriye Devrimine verilen desteğin insanî, ahlakî ve dinî gerekçelerle olduğu sonucunu doğuracaktır. Lakin Morgenthau'nun da ifade ettiği gibi “*bütün ideolojik örgütlerin ardındaki gerçek siyasal faktörleri ve olguyu tanıyabilmek uluslararası politika bilimi üzerinde çalışanlar için en önemli ve en güç görevdir; zira bu görev yerine getirilmedikçe, insanın incelemekte olduğu bir dış politikanın gerçek karakterini anlaması olanak dışıdır*” (Morgenthau, 1970: 124). Dolayısıyla Suudi Arabistan'ın Suriye politikasını Arap Baharı, ABD ile vardığı Nükleer Anlaşma sonrası İran'ın tehdit algısı ve ABD ile yaşanan güven bunalımı üçgeninde değerlendirmek gerekir.

ABD'nin İran'la nükleer anlaşma konusunda uzlaşmaya varması Suudi Arabistan'la ABD'yi karşı karşıya getirmiştir. ABD

Suriye'de İŞİD'le mücadeleyi öncelerken Suudi Arabistan'ın nükleer anlaşma sonrası, daha fazla yayılma imkânı bulan İran'ın desteklediği Esad rejiminin devrilmesini önlemesi, iki aktörün Suriye politikasında da ayrıştıklarını göstermektedir. Esasen Suudi Arabistan başından itibaren İŞİD'e karşı mücadele eden uluslararası koalisiyona destek vermiştir. Ama tehdit önceliği bakımından Esad rejiminin düşmesini hedeflemiştir. ABD ile Suudi Arabistan'ın tehdit algılamalarındaki uyumsuzluk, ABD'nin Suriye'ye dönük askerî müdahaledeki isteksizliği, İran'ın artan tehdidi Suudi Arabistan'ı Suriye'de ABD'den farklı bir politika izlemeye sevk etmiştir. Bundan hareketle Suudi Arabistan İran'ı dizginlemek amacıyla Suriye'de kullanabileceği imkânlarını seferber etmiştir. Körfez İşbirliğindeki ihtilafları gidermiş, silah tedarikçilerini çeşitlendirerek ABD'ye bağımlılığını azaltmaya çalışmış ve petrolü bir silah şeklinde kullanarak uluslararası arenada etkin bir Suriye diplomasisi yürütmüştür (Erboğa, 2016: 238).

181

Suudi Arabistan Arap Baharı diye tanımlanan halk hareketlerinde statükonun devamından yana bir politika izlerken, Suriye'de bunun aksini izlemiştir. Suriye'de İran yanlısı rejimin iktidardan gitmesi için muhalefete askeri destek sağlanmıştır. Ama bu destek bölgede muhalefeti destekleyen ülkelerle koordineli olmayıp, Suudi Arabistan'ın kendisine yakın gördüğü gruplara yapılmıştır. Türkiye'nin Mısır'da askerî darbeyi reddetmesi Türkiye- Suudi Arabistan ilişkilerini olumsuz etkilemiş, iki aktörün Suriye sahasında da farklı politikalar yürütmesine ve farklı grupları desteklemesine sebep olmuştur.

Suudi Arabistan'ın Suriye'ye dönük askerî stratejisinin dört evreden geçtiğini söylemek mümkündür: İlk evre ABD'den müdahalenin beklendiği ve kendisine yakın grupların direkt desteklendiği evredir. İkinci evre 2014'te Suriye politikasının

mimarı olan istihbarat şefi Bender bin Sultan'ın görevinden azledilmesi sonrasında, Suriye'deki İslamcı gruplara desteğin kesilmesi ve muhalif gruplara verilen desteğin denetlendiği evredir. Üçüncü evre Selman bin Abdülaziz'in tahta oturduktan sonra, Türkiye ile ilişkilerin düzeltildiği ve ABD'nin İran'la varılan nükleer anlaşması sonrasında Suudi Arabistan'ın Suriye politikasında sertleştiği ve bağımsız bir politikanın izlendiği evredir (Erboğa, 2016: 238-239). Dördüncü evre ise Trump'ın başkan seçilmesiyle Suudi Arabistan-ABD ilişkilerinin düzelmesi ve Suriye'de ABD'yi tutma girişiminin olduğu evredir.

182

Suudi Arabistan, nükleer anlaşma sonrası İran'ın bölgede daha aktif olacağından ve hegemon bir güce dönüşmesinden endişeleniyordu. Bu güvenlik perspektifli okuma Suudi Arabistan'ın Suriye krizini tarihte karşı karşıya kaldığı diğer meydan okumalarla eşdeğer görmesine neden olmuştur. Tarihte kaldığı üç meydan okumayı ABD'nin şemsiyesine sığınarak atlatan Suudi Arabistan'ın, bu meydan okumaya bir yandan kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek ve bir yandan da oluşturacağı yeni müttefikleriyle karşılık vermesi gerekiyordu. Bu bağlamda, Suriye'de muhalifleri silahlandırmış ve güç dengesinin muhaliflerin lehine değişmesi adına uluslararası arenada muhaliflere karadan havaya füzelerin verilmesi gerektiğini savunmuştur (CNN TÜRK, 2016). Suriye'nin geleceğinde Beşşar Esad'a yer olmadığını, Esad'ın ya siyasî süreçle ya da askerî operasyonla devrileceğini deklare ederek askerî güç kullanabileceğinin mesajını vermeye çalışmıştır (Sabah, 2015).

Suudi Arabistan, Suriye'ye müdahale etmenin bir aracı olarak İŞİD'e karşı kullanmak üzere hava kuvvetlerine ait uçakları ve özel kuvvetlerini Türkiye'deki İncirlik Üssü'ne konuşlandırmıştır. Suudi Arabistan İran'a karşı askerî caydırıcılığını ortaya koymak amacıyla, Suriye'ye kara

operasyonu yapmayı önermiştir. İŞİD'e karşı yürütülen hava operasyonlarının yetersiz olduğunu ve bunun kara operasyonu ile desteklenmesi gerektiğini, Uluslararası Koalisyonun rıza göstermesi durumunda kara operasyonuna hazır olduğunu deklare ederek İran'ın yayılmasına rıza göstermediğinin mesajını vermiştir (BBC NEWS TÜRKÇE, 2016).

Suudi Arabistan bir yandan Suriye'de muhalifleri silahlandırırken, öte yandan Yemen'deki İran nüfuzunu kırmaya dönük Kararlılık Fırtınası adlı hava operasyonu başlatmıştır. Yine Suudi Arabistan öncülüğünde, Aralık 2015'te Teröre Karşı İslam İttifakı'nın kurulması ve Şubat 2016'da 20 ülkeden 150 bin askerin katılımıyla Ortadoğu tarihinin en geniş askeri tatbikatı olan Kuzeyin Gök Gürültüsü adlı askerî tatbikatın düzenlenmesi Arabistan'ın askerî caydırıcılığını göstermesi açısından önemlidir (Hürriyet, 2016). Böylelikle Arabistan, ABD ile yaşadığı güven bunalımında gerek iç dinamikleri harekete geçirerek ve gerekse de yeni müttefikler ve oluşumlarla Arap Baharı'nın yarattığı güvenlik boşluğunu doldurmaya gayret etmiştir.

183

Suudi Arabistan diplomasi kanalıyla Suriye rejimini uluslararası örgütlerde gayri meşru göstermeyi, Rejimi destekleyen güçlerin etkisini minimize etmeyi ve muhalifleri desteklemeyi ve koordine etmeyi hedeflemiştir. Çalışmanın başında da ifade edildiği üzere, Suudi Arabistan'ın dinî ve ekonomik gücü onu uluslararası yapılarda etkili kılmaktadır. Suudi Arabistan Suriye diplomasisi yürütürken bu iki etkenden ziyadesiyle istifade etmiştir. Arap Birliği'nin etkili bir üyesi olarak Arap Birliği'nden Kasım 2011'de Suriye'nin üyeliğinin askıya alınması kararı çıkartmıştır. Ağustos 2012'de de Kral Abdullah İslam İşbirliği Teşkilatı'nı acil toplantıya çağırarak, zirvede Suriye'nin üyeliğinin askıya alınmasının kararını çıkartmıştır (Küçükkeleş, 2012: 8).

184 Suudi Arabistan, Suriye rejiminin gayrı meşruluğunu uluslararası topluma kabul ettirme ameliyesinin yanı sıra, Suriye'nin en büyük müttefiki olan İran'ın da uluslararası toplantılara katılmasını engelleme yönünde diplomatik çabalar yürütmüştür. Cenevre Görüşmelerinde İran'ın yer almaması, Suudi Arabistan'ın diplomatik başarısının göstergesidir. Rejimin sahadaki en önemli destekçilerinden biri olan ve Suriye savaşına girdiği andan itibaren güç dengesini Esad lehine çeviren Hizbullah'ı da gayrı meşru ilan etmek amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. İran ile iyi ilişkileri olmasına rağmen Umman ve Katar da ikna edilerek, Mart 2016'da Suudi Arabistan'ın teklifiyle Körfez İşbirliği Teşkilatı tarafından Hizbullah terör örgütü ilan edilmiştir. Suudi Arabistan daha sonra bu kararı Arap Birliğine de aldırması başarmıştır (TIMETÜRK, 2016). Suudi Arabistan bu hamlelerle Hizbullah'ı ekonomik olarak zayıflatarak Suriye'den çekilmeye zorlamayı ve bu suretle İran'ın Suriye'deki nüfuzunu kırmayı hedeflemiştir.

Suriye Devriminin ilk üç yılında muhalifler arasında koordinasyonun olmayışı onların gerek sahada ve gerekse de müzakere masasında zayıf kalmalarına sebep olmuştur. Suudi Arabistan Aralık 2015'te muhalifleri Riyad'da toplamış ve onların Yüksek Müzakere Komitesi çatısı altında örgütlenmesini sağlamıştır (SURİYE GÜNDEMİ, 2017). Türkiye'nin talebi üzerine PYD toplantıya çağırılmazken, içerisinde silahlı grupların da olduğu geniş katılımlı toplantı tertiplenmiştir. Bu toplantılar daha sonra da belli aralıklarla tekrarlanmış ve muhaliflerin müzakere masasındaki konumu güçlendirilmiştir.

Suudi Arabistan Suriye dış politikasında sert gücünün ve diplomasisinin yanında ekonomik gücünü de kullanmayı ihmal etmemiştir. Mısır'da İhvan hareketinin iktidardan darbe ile düşürülmesinin akabinde, Sisi yönetimini 25 milyar doları aşkın

ekonomik yardımla ayakta tuttuğu gibi, Suriye'deki muhalefeti de fonlamıştır. Suriye Muhalefetine örgütlenme masraflarından, sahada yer alma ve silahlanma masraflarına kadar fon ayrılmaktadır. Suudi Arabistan ekonomik gücünü sadece Suriye muhalefetine örgütlemek amacıyla kullanmamıştır. Suriye dosyasına taraf olan Rusya, İran, Lübnan ve hatta Amerika'ya karşı söz konusu güç çeşitli şekillerle kullanılmaktadır.

Bilindiği üzere Suriye'nin Suudi Arabistan'la sınırı yoktur. Lakin Suriye'nin doğu Akdeniz'deki konumu ve Lübnan'la Filistin siyasetindeki önemi nedeniyle Suriye, İran'la Suudi Arabistan arasındaki rekabetin bir başka sahası haline gelmiştir (Salloukh, 2013: 38-40). Suudi Arabistan'ın Suriye politikasındaki esas gayesi Suriye'de kendisine yakın olan, ama İhvacı olmayan, ılımlı bir Sünnî iktidarın kurulmasını sağlamak ve böylelikle Suriye'yi İran'ın nüfuzundan çıkarmaktır. Suudi Arabistan'ın bu hedeflerine 2019 tarihi itibarıyla ulaşamadığı görülmektedir. İran'ı Suriye'de ekonomik olarak ağır bir yenilgiye uğratmak ve onu kendi iç sorunlarıyla uğraşmaya mecbur edip Ortadoğu'dan el çekmeye zorlamak, Suudi Arabistan'ın ikinci gayesi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Trump'ın P5+1 anlaşmasından geri çekilmesi ve İran'a ekonomik ambargo uygulaması, Suudi Arabistan'ın ikinci hedefine ulaşmasını kolaylaştırmakta ve onu ulaşılabilir kılmaktadır.

185

4. Sonuç

Suudi Arabistan dış politikasının tipik bir özelliği olarak addedilebilen muhafazakârlığın katı bir muhafazakârlık olmadığını ve değişim unsurlarını içerdiğini söylemek mümkündür. Suudi Arabistan'ın Bahreyn'deki ayaklanmaları bastırmak için düzenlediği Cezire Kalkanı, Tunus ve Yemen'in devrik liderleri Zeynel Abidin bin Ali ve Ali Abdullah Salih'i

ağırlaması değişimlere karşı statükocu tavır takındığının göstergesidir. Buna karşın Suriye’de muhalefeti desteklemesi Suudi Arabistan’ın muhafazakâr nitelikli dış politikasının esnek olduğunu ve hayat sahasına olası saldırılara karşı değişimi desteklediğini ve milli çıkarlarını öncelediğini göstermektedir.

Suudi Arabistan tarihinde kendisine ve bölgedeki statükoya karşı üç meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Mısır, İran ve Irak’tan gelen bu meydan okumalara karşı Suudi Arabistan’ın tepkisi ve güvenliğini sağlama biçimi, ABD üzerinden gerçekleşmiştir. Ama 2015’te ABD ve İran’ın nükleer silahlar konusunda uzlaşmaya varması, ABD’nin Suriye’deki önceliklerinin Suudi Arabistan’la uyuşmaması, iki ülkenin ilişkilerini gerginleştirmiş ve bu durum Suudi Arabistan’ı sahada aktif bir rol almaya itmiştir.

186

Suudi Arabistan, Suriye’de Beşşar Esad rejimi aleyhinde bir politika izlemiştir. Suriye muhalefetini diplomatik, askerî ve ekonomik kanalları kullanarak örgütlemiş, sahadaki unsurları silahlandırmış ve Suriye rejimini gayri meşrulaştırarak üyeliğini Arap Birliği’nde, İslam İşbirliği Teşkilatı’nda askıya aldırıştır. Rejimle beraber hareket eden İran ve Hizbullah’ı da uluslararası arenada diplomatik ve ekonomik yollarla Suriye’den uzaklaştırmaya ve nüfuzlarını kırmaya gayret etmiştir.

Suudi Arabistan’ın Suriye’de izlediği dış politikasının hedefini, İran’ın Ortadoğu’da artan nüfuzunu kırmak ve onun Arap ülkelerindeki yayılmacılığının önünü kesmek olarak açıklamak mümkündür. Dolayısıyla, Suudi Arabistan’ın Arap Baharı dış politikasının güvenlik perspektifinden bir okumayla kendi rejim güvenliğinin davamı adına “savunmacı aktif” olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Acar, N. (2018). Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika Suudi Arabistan Örneği. *Birey ve Toplum*, 8(16), 139-171.
- Al-Rasheed, M. (2015). *Is it Always Good to be King? Saudi Regime Resilience after the 2011 Arap Popular uprisings*. 01 10, 2019 tarihinde http://eprints.lse.ac.uk/64749/1/Al_Rasheed%20Is%20It%20always%20to%20be%20a%20king%20SaudiResilience.pdf adresinden alındı
- BBC NEWS TÜRKÇE. (2016, 02 16). *Suudi Arabistan Jetleri İncirlik Üssünde*. 02 02, 2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160226_suudi_jet_incirlik adresinden alındı
- CNN TÜRK. (2016, 02 21). *Suudilerden Muhaliflere Karadan Havaya Füze Önerisi*. 02 01, 2019 tarihinde <https://www.cnnturk.com/dunya/suudilerden-muhaliflere-karadan-havaya-fuze-onerisi> adresinden alındı
- Diriöz, A. O. (2012). Suudi Arabistan Dış Politikası ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 4(39), 94-100.
- DünyaBülteni. (2018, 11 12). *Kral Selman Bin Abdülaziz Dönemi Suudi Arabistan'ın Dış Politikası*. 01 11, 2019 tarihinde alındı
- Efeegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5(53), 104-113.
- El-Yezidi, A. (2014). *As-Sabit ve El-Mutegayir fi As-Siyase Al-Hariciye As-Suudiye*. Doha:: Al-Jazeera Center efor Studies.
- Erboğa, A. (2016). Suudi Arabistan'ın Suriye Stratejisi. B. D. Hasan Basri Yalçın içinde, *Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri* (s. 235-248). İstanbul: SETA.
- Gause, F. G. (2011). *Saudi Arabia's Regional Security Strategy*. New York: Syracuse University Press. .
- Gause, F. G. (2014). Saudi Arabia in the New Middle East. *Council on Foreign Relations*(63), 1-45.

- Hans J. Morgenthau. (1970). *Uluslararası Politika Güç ve Barış Mücadelesi*. (B. Oran, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hinnebusch, R. (2003). *The international politics of the Middle East*. Manchester University Press.
- Hürriyet. (2016, 03 10). *Ortadoğu'daki dev tatbikat tamamlandı*. 01 10, 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ortadogudaki-dev-tatbikat-tamamlandi-40066630> adresinden alındı
- Küçükkeleş, M. (2012). *Arap Birliği'nin Suriye Politikası*. İstanbul: SETA ANALİZ.
- Omar, M. A. (2018). Suudi Arabistan İnan ilişkileri Bağlamında Ortadoğu'nun Güncel Sorunları. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 203-243.
- Pollack, K. (2002). Saudi Arabia and the United States, 1931-2002. *Middle East Review of International Affairs*, 6, 77-102.
- 188 Pollack, K., Pillar, P., Tarzi, A., & Freeman, C. (2014). *US Foreign Policy and the Future of the Middle East.*, (s. 1-30).
- Sabah. (2015, 09 30). *Cübeyr: Esedin devrilmesinde askeri seçenek söz konusu olabilir*. 02 01, 2019 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/09/30/cubeyr-esedin-devrilmesinde-askeri-secenek-soz-konusu-olabilir> adresinden alındı
- Salloukh, B. F. (2013). The Arab uprisings and the geopolitics of the Middle East. *The international spectator*, 1, 32-46.
- Studies aljazeera. (2011, 08 11). *Siyase el-Suudiyye İtticah es-Sevraat er-Rabi' el-Arabi*. 02 01, 2019 tarihinde <http://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/07/201172371850917103.html> adresinden alındı
- SURİYE GÜNDEMİ. (2017, 11 1). *Suriye Siyasi Muhalefeti ve 2. Riyad Toplantısı Tartışmaları*. 02 01, 2019 tarihinde <http://www.suriyegundemi.com/2017/11/01/suriye-siyasi-muhalefeti-ve-2-riyad-toplantisi-tartismalari/> adresinden alındı

- Şahin, M., & Doğan, H. (2016). G-20'nin Arap Üyesi Suudi Arabistan. *Akademik ORTA DOĞU*, 11(1), 29-57.
- Şarkul Avsat. (2018). *Kararlılık Fırtınası Operasyonunun 3 Yılda Kaydettiği Başarılar*. 01 12, 2019 tarihinde archive.aawsat.com/2018/03/article55385147/kararlilik-firtinasi-operasyonunun-3-yilda-kaydettiği-basarilar/ adresinden alındı
- Şarku'l-Awsat. (2012). *Mavakıf el-Suudiyye maa's-Suuriye*. 01 10, 2019 tarihinde <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=45&article=670326&issueno=12176#.XGBQIvZuKUK> adresinden alındı
- TİMETÜRK. (2016, 04 18). *Arap Parlementosu Hizbullahı Terör Örgütü İlan Etti*. 01 10, 2019 tarihinde <https://www.timeturk.com/arap-parlementosu-hizbullah-i-teror-orgutu-ilan-etti/haber-140275> adresinden alındı
- Usta, E. (2015). *Arap Baharı Sonrası Müdahaleden güvenliğe Doğru Suudi Arabistan ve Katar'ın Değişen Dış Politikaları Mısır ve Libya Örnekleri*. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Wynbrandt, J. (2010). *A brief history of Saudi Arabia*. New York: Infobase Publishing.
- Yusuf, A. (2010). *Keyfe Yusnau'l-Karar fi Anzime el-Arabiyya*. Beyrut: Merkez el Dirasat el Vahdetu'l-Arabiya.

